

ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія КВ № 5049
від 11 квітня 2001 р.

ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
1 (56)' 2015**

Засновники

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ВИЩОЇ ОСВІТИ НАПН УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО,

доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Меланія АСТВАЦАТРЯН,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов Вірменського державного педагогічного університету ім. Хачатура Абовяна (Вірменія)

Віль БАКІРОВ,

доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ,

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, ректор Київського національного університету ім. Тараса Шевченка

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова

Микола ЄВТУХ,

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, академік-секретар відділення вищої освіти НАПН України

Ірина ЗАРУБІНСЬКА,

доктор педагогічних наук, доцент, проректор з міжнародних зв'язків Національного авіаційного університету

Світлана КАЛАШНІКОВА,

доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту вищої освіти НАПН України

Беата КОСОВА,

доктор філософії, професор педагогічного університету, ректор університету Матея Бела (Словацька Республіка)

Наталія КОЧУБЕЙ,

доктор філософських наук, доцент, професор Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (*заступник головного редактора*)

Василь КРЕМЕНЬ,

доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України,
президент НАПН України

Серап КУРБАНОГЛУ,

професор, декан факультету педагогічного менеджменту університету Хаджеттепе (Туреччина)

Володимир ЛУГОВИЙ,

доктор педагогічних наук, професор, академік НАПН України, перший віце-президент НАПН
України (*перший заступник головного редактора*)

Василь МАЙБОРОДА,

доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Віктор РЯБОВ,

доктор історичних наук, професор, член-кореспондент Російської академії освіти, президент державного бюджетного освітнього закладу міста Москви «Московський міський педагогічний університет» (Росія)

Зореслав САМЧУК,

доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу соціальних проблем вищої освіти та виховання студентської молоді Інституту вищої освіти НАПН України

Ірина СТЕПАНЕНКО,

доктор філософських наук, професор, головний науковий співробітник відділу змісту, філософії та прогнозування вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Михайло СТЕПКО,

кандидат фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
директор Університету менеджменту освіти НАПН України

Жаннета ТАЛАНОВА,

доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач відділу політики та врядування у вищій освіті Інституту вищої освіти НАПН України

Олександр ФЕДОРОВ,

доктор педагогічних наук, професор, президент Російської асоціації кіноосвіти та медіапедагогіки (Росія)

Ольга ЯРОШЕНКО,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу педагогіки і психології вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Відповідальний секретар

Анна МОРОЗОВА

Адреса редакції:

01014, м. Київ-14, вул. Бастіонна, 9.
Інститут вищої освіти НАПН України
Тел.: 286-68-04, 286-63-68

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net

Схвалено рішенням вченої ради Інституту вищої освіти НАПН України,
протокол № 2 від 2.03.2015.

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Віктор АНДРУЩЕНКО

Філософія в педагогічному процесі: статус та функціональне визначення.....5

АКТУАЛЬНА ТЕМА

Володимир РЯБЧЕНКО

Проблема якості вітчизняної вищої освіти в контексті освітянських реформ: ретроспектива й сучасність з позицій світоглядно-компетентнісного підходу 12

ВІТАЄМО З ЮВІЛЕЄМ!

Людмила СОКУРЯНСЬКА

Слово про вчителя 28

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ ХХІ: ПОШУК ПРІОРИТЕТІВ

Сергій КУРБАТОВ

Теоретико-методологічні перспективи розробки міжнародних університетських рейтингів 34

Марія НЕСТЕРОВА

Інформаційно-когнітивні технології в системі вищої освіти суспільства знань 40

НОВІТНЯ НАУКА ТА СУЧАСНА ОСВІТА

Юрій КОРСАК

Можливий відгук вищої школи на технологічні та суспільні зміни 46

Анна МОРОЗОВА

Ключові слова фахового журналу як індикатори термінологічного стану предметної галузі (на прикладі часопису «Вища освіта України») 52

ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ

Вадим БЕРЕЗА

Політична освіта і самоосвіта як фактори політичної соціалізації особистості 58

Олена ЗАВАЛЬНЮК

Фізична культура і спорт в структурі патріотичного виховання особистості 65

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Бак МИРОСЛАВ

Мультимедіа в освітньому просторі сучасної Польщі 71

Марія ДЕБИЧ Європейський підхід до інтернаціоналізації вищої освіти.....	75
--	----

СТОРІНКА МОЛОДОГО НАУКОВЦЯ

Оксана ЯКИМЧУК Філософсько-психологічні підвалини освітнього простору тоталітарного суспільства	81
--	----

ІНФОРМАЦІЯ РЕЦЕНЗІЇ ПОВІДОМЛЕННЯ

Реферативний обзор статей номера.....	87
Abstracting review of journal articles editor in chief's page	91
Contents	94
До уваги авторів.....	95

**Журнал «Вища освіта України»
згідно з постановою Президії ВАК України
від 26 січня 2011 р. № 1–05/1 внесено до Переліку
видань, де можуть друкуватися результати дисертаційних
робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата
педагогічних і філософських наук**

Віктор Андрущенко

доктор філософських наук, професор,
академік НАПН України,
член-кореспондент НАН України,
ректор Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова,
Президент асоціації ректорів педагогічних
університетів Європи, головний редактор
часопису (м. Київ)

Ключові слова: людина, культура,
освіта, філософія, світогляд, методологія,
виховання.

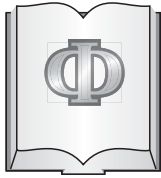
Педагогічний дискурс, розпочатий прийняттям нового Закону України «Про вищу освіту», з особливою гостротою розгорнувся навколо проблеми вільного вибору студентами тих чи інших дисциплін, серед яких опинилась і така «вічна дисципліна», як філософія. Автор категорично відкидає спроби деяких «реформаторів» не тільки вилучення філософії з навчального процесу, але й обмеження її (філософії) у змісті та годинах, відведених на її викладання. Філософія – основа світогляду і методології на-

УДК 1:378

**ФІЛОСОФІЯ
В ПЕДАГОГІЧНОМУ
ПРОЦЕСІ:
СТАТУС
ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ
ВИЗНАЧЕННЯ**

© Андрущенко В., 2015

укового пізнання, а тому має вивчатись як обов'язкова дисципліна при підготовці фахівців усіх спеціальностей і напрямів. Особливе значення вивчення філософії набуває в ситуації агресії Росії в Україну та нового перерозподілу світу, інспірованого тією ж таки Росією. Зупинити агресора може лише людина високого патріотичного штибу, світоглядної і професійної підготовки, людина, вихована на національних і загальнолюдських цінностях, основу яких формує філософія. Автор наголошує на недоторканності філософії в навчальному процесі. Питання полягає лише в тім, яку філософію треба читати в українських університетах? На думку автора, національну і світову, ту, яка стверджує ідею людини, її свободи і творчого розвитку.

філософія (любов до мудрості) є теоретичною й методологічною основою духовності людини, її світогляду, мислення та буття. Вона досліджує практичне, пізнавальне, ціннісне, етичне та естетичне відношення людини до світу, формує загалом цілісний погляд людини на світ, забезпечує теоретичне обґрунтування відповіді на питання про мету і смисл життя, щастя і шляхи його досягнення, створює основу для вироблення системи життєвих цінностей та ідеалів. Унікальний статус і роль філософії в системі духовності людини обумовлює її дивовижну історичну присутність у будь-яких системах освіти всіх народів і культур світової спільноти. Щоправда, дехто робив спроби витіснити цей предмет з навчального процесу. Останнє додалось людським розумом як фатальна помилка суспільного пізнання. Філософія залишалась предметом обов'язкового вивчення практично у всіх університетах світу. Дещо подібне відбувається й у системі освіти України. Розглядаючи філософію як дисципліну «вторинного значення», деякі радикально налаштовані реформатори пропонують перевести її у статус навчальних предметів «вільного вибору», скороченого, побіжного вивчення. Останню позицію я розглядаю як хибну. Не тільки в педагогічному, але й в кожному класичному чи технічному університеті філософію потрібно читати в повному обсязі, без будь-яких модифікацій чи скорочень. Понад те, філософія розглядається нами як основний предмет у системі підготовки кадрів саме тому, що вона формує світоглядно-методологічні підвалини особистості, забезпечує їх органічний зв'язок з історією і сьогоденням, орієнтує на відповідний суспільний ідеал, забезпечує їх софійність.

Як відомо, протягом усього періоду існування СРСР у закладах освіти вивчалась виключно марксистська філософія, що розглядалась як найвище досягнення суспільствознавчого освоєння дійсності, світоглядна й методологічна основа наукового

пізнання як такого. Всі інші напрями, течії, школи розглядались як ненаукові, буржуазні, ідеалістичні. Зосереджені в курсі «Критика буржуазної філософії», вони вивчались фрагментарно, поверхово, побіжно. У результаті у студентів формувалось своєрідне «однодумство», вибудоване на законах, нормах, принципах марксистської доктрини. Зрозуміло, воно мало хибний і не тривалий характер й розсипалось при першому ж зіткненні з дійсністю.

Як наука і світогляд, а ще більш точно – як особливий спосіб духовно-практичного освоєння дійсності – є феноменом цілісним. Кожен її напрям, школа чи підхід має певний сенс у формуванні й усвідомленні загальнофілософської картини світу. Надання переваги одному з них відсторонює нашу увагу від інших. А це і неправильно, і несправедливо. Як цілісний феномен філософія відкриває свою істину тільки при цілісному її вивченні. Оскільки ж вивчати всі напрями і школи є справою неможливою, постає проблема вибору: яку філософію потрібно вивчати в університеті, кому з видатних філософів віддати перевагу, на чому, насамперед, необхідно зосереджувати увагу студентів? Враховуючи виключну актуальність проблеми й різнобій існуючих підходів до її визначення в українській освітянській практиці, зосереджу на її розгляді першочергову увагу. Відразу ж зазначу: оглядове вивчення всього курсу й поглиблене освоєння того чи іншого філософського напрямку в університеті постає як проблема вибору світогляду, методології, системи цінностей – тієї духовної платформи, на якій формується особистість. Останнє залежить від загальної суспільної установки на життя тих чи інших народів та їх культур – від «духу епохи», який сповідує відповідний локальний соціум. Суспільства релігійної духовної орієнтації перевагу віддадуть вивченню різноманітних філософсько-релігійних шкіл та напрямів. Тоталітарні режими оберуть вчення, що формують «філософію вождизму», дійсної чи ілюзійної єдності та одностайності. Суспільства практичної орієнтації зосередять-

ся на вивченні такого філософського напрямку, як прагматизм чи технократизм. Народи, схильні до романтичного розуміння історичного процесу, скоріш за все, оберуть «філософію життя» або екзистенціалізм.

Яку ж філософію мають вивчати студенти українських педагогічних університетів?

Відповідь на це запитання є досить простою й одночасно глибоко утаємниченою саме тому, що українська спільнота є, з одного боку, національним феноменом, з іншого – цивілізаційним. Вона є учасником світових процесів, органічно включена у плетиво світових геополітичних ліній і в цьому розумінні сповідує дух загальнолюдського розвитку. Водночас вона зосереджується на власне національних пріоритетах – оселі, родині, праці, добробуті, культурі, розглядає їх як такі, що ідентифікують її самість як особливого угруповання людей в системі взаємодії світових народів і культур. Характерним при цьому є те, що загальнолюдські цінності українство сприймає як свої власні; свої ж особливі цінності воно підносить до рівня загальнолюдських і щедро ділиться ними з іншими народами і культурами. Не протиставляє, не абсолютизує, а розглядає як особливе, корисне для себе й для інших.

Відомо, що деякі історичні народи використовують власну унікальність як підставу й підґрунтя для домінування над іншими народами. Українці є людьми іншого духовного стрижня. Вони ніколи не зазіхали на чуже, бо свого завжди було вдосталь. Вони не «розширяли» власні землі, бо в поті трудилися на тих, які були одвічно даровані Богом. Вони ніколи не підкоряли інших, бо завжди сповідували ідею миру, справедливості, праці й добробуту. А це означає, що українська педагогіка базується на єдності світових (загальнолюдських) і національних пріоритетів – на світовій і національній філософії в їх єдності й взаємозв'язку, що й має вивчатись в українських університетах.

Першою філософською школою, що стала для нашого покоління своєрідною істо-

ричною спадщиною, є **марксизм**. Мабуть, справедливою реакцією оновлювальних процесів, спричинених проголошенням незалежності України, була пропозиція щодо негайного вилучення марксизму з навчальних курсів загальноосвітніх шкіл і університетів. Шкода, нанесена цим вченням декільком поколінням радянських людей, навряд чи підлягає вимірюванню.

Вихована на ідеях марксизму-ленінізму-сталінізму «радянська людина» ввійшла в історію як «Номо sovetikus», людини, якої бояться, яку зневажають і намагаються не допустити до власного дому цивілізовані народи світу. У відомому сенсі, залишки марксизму як ідеології тоталітаризму утримуються й здійснюють свою руйнівну функцію в духовному світі нинішніх поколінь і сьогодні. Одночасно в марксизмі (особливо в ранньому) є речі, що складають найбільш високі гуманістичні надбання епохи, зокрема, щодо ліквідації експлуатації людини людиною, єднання народів і культур, реального гуманізму як гармонізації життєдіяльності людини з природою тощо. Сильним є марксизм в контексті економічної теорії, зокрема, розкриття таємниці додаткової вартості. Справедливим є й висновок марксизму про те, що за умови масового збідніння трудящих мас суспільству загрожує вибух, що приведе до соціальної революції й диктатури однієї групи людей над іншою. А це означає, що марксизм треба вивчати. Без фанатизму й перебільшення його значення для сучасного цивілізаційного розвитку. Я наголошую на тому, що це вчення має бути присутнім в програмах з філософії такою ж мірою, як і інші розвинені філософські школи.

Характерно, що колишня ідеологічна доктрина обмежувала, а подекуди й просто викреслювала здобутки **української національної філософії**. Тим часом для народу, культури і нації важливим є не тільки духовний контекст світу, але й духовні підвалини їх власного буття. Для нашого народу їх теоретичне осмислення забезпечує філософія Г. Сковороди, Т. Шевченка, М. Драгоманова, П. Юркевича, В. Антоновича,

П. Куліша, І. Франка, С. Гогоцького, О. Потебні, багатьох інших мислителів, творчий доробок яких формує особливу культуру філософської спадщини людства. Ця філософія подарувала світові так звану «філософію серця» – високодуховного ставлення людини до людини, людини до природи і до самої себе. В її основі – ідея духовної єдності народу, національного духу, незалежності і свободи – всіх основних сегментів сучасної національної ідеї, на яких має виховуватись українська людина. Осягнення суті української філософії має ввійти в навчальний процес у якості складника, який не підлягає сумніву [2].

Не менш цікавим і розгалуженим напрямом сучасної світової філософії, що підлягає вивченню в системі підготовки майбутніх фахівців – «**філософія життя**», представлена такими видатними мислителями, як Ф. Ніцше, В. Дільтей, А. Бергсон, О. Шпенглер. На відміну від марксизму, ця філософія спрямована на формування нового світового устрою не шляхом класової боротьби та революції, а через своєрідний розвиток духу (волі) особистості, творча енергія якої, за їх переконанням, є тим головним чинником, що спонукає життєвий процес до прогресу. Першим серед мислителів цього філософського напрямку був німецький мислитель **Фрідріх Ніцше**. Філософ залишив людству унікальну концепцію оновлення суспільства шляхом триєдиного перетворення духу людини й досягнення тієї міри морального благородства, в контексті якої людина утверджується як месія – надлюдина, здатна «підняти» на рівень моральної досконалості все людство: «так говорив Заратустра».

Ніцше не розуміли. Його боялись і цурались. Радянські філософи трактували і таврували Ніцше як ідеологічну передумову нацизму. В СРСР він був заборонений. Кожен, хто читав Ніцше, вважався ворогом соціалізму. І все ж філософія цього великого мислителя мала неабиякий сенс. Вона виходила з розуміння життя з самого життя. Вірніше, з «волі», яка його обумовлює й спонукає до вдосконалення. Не кожна людина має одна-

кову волю – «жадобу до життя», як висловлювався великий філософ. Одні прагнуть елементарних життєвих благ, інші – чуттєвих насолод, і лише людина сильної волі – надлюдина – прагне віддати свою волю (й життя) всьому людству.

Тим часом до свободи і справедливості прагнуть (і можуть здійснити!) всі, а не тільки «надлюдина». Останнє глибоко і в досить помітній художній формі виразив такий напрям філософствування, як **екзистенціалізм**. В європейському й світовому філософському просторі з'явилися нові лідери. Найбільш помітними серед них стали Альбер Камю й Жан-Поль Сартр, Мартин Гайдеггер і Карла Ясперс. Цей напрям, основою якого стала спроба осягнення людини у головних миттєвостях її буття у світі, створила оригінальну філософію людини, яка ввійшла не лише в культуру, літературу і мистецтво, але й в студентську аудиторію, заповонила собою практично весь духовний простір. У колишньому СРСР ставлення до неї було суперечливим. У тій частині, де екзистенціалізм розкривав пороки буржуазного способу життя, радянська офіційна філософія його підтримувала; там же, де він обстоював альтернативний марксистові спосіб життя – вона його засуджувала й забороняла.

Вникнути в суть філософії, що на 80–90 відсотків заповонила собою європейський духовний простір другої половини ХХ століття, допомагає невелика за обсягом філософська праця Альбера Камю «Ессе про абсурд», окрасою якого є унікальний за своїм змістом і філософською мудрістю «Міф про Сізіфа». Наше життя, розмірковував філософ, є суцільним абсурдом. Причина цього – в системі людського пізнання світу. Ми ніколи не досягаємо повного пізнання. В житті завжди залишається «шматочок не пізаного», а діяти треба! Тут-то й виникає абсурд, бо людина не врахувала, можливо, головного... Абсурд бажано було подолати, міркує далі Камю, але як? Можна здійснити самогубство і тим самим втекти від абсурду. Можна «не помічати абсурд», трактувати дійсність у «рожевих кольорах», тобто здій-

снити «філософське самогубство». Можна, далі, уникнути абсурду (вийти за його межі) шляхом надмірного вживання алкоголю, наркотиків, засобами сублімації тощо, але ж... абсурд не зникає! І тоді людині залишається одне – робить висновок філософ: навчитись жити в абсурді!

Саме тут філософ звертається до древнього міфу про Сізіфа, який був покараний Богами за непокору. Суть покарання полягала не лише (і не стільки) в тому, що Сізіф був змушений викочувати на гору важкий камінь, а в тому, що камінь постійно зривався, падав униз, а Сізіф мав розпочинати цю справу знову і знову... «Сізіфів труд...» – це життя людини в абсурді. Що може бути більш важчим і непереможним? Як має вести себе людина, щоб, незважаючи на обставини й «приречення Богів», залишатись Людиною.

Безсумнівним здобутком європейської філософії ХХ століття є напрям, який підняв як визначальну домінуючу людського розвитку духовність людини. Мова йде про різноманітні форми **релігійної філософії** й, насамперед, про **неотомізм** знаменитих французьких мислителів – Ж. Марітена, Г. Веттера, Ю. Бохенського та ін. Особливу лінію релігійної філософії – філософії вічного й всеперемагаючого Божественного духу – відтворюють російські релігійні мислителі ХІХ–ХХ століття, насамперед, В. Соловйов та М. Бердяєв, С. Франк та І. Ільїн, П. Флоренський та М. Лосський. До цього напрямку належить творчість відомих, а може й знаменитих природодослідників і філософів – Тейяра де Шардена, Уайтхеда та Володимира Вернадського. Особливим рядком вписується у цей напрям «філософія духу» польського письменника Станіслава Лема. І, знову ж таки, ця філософія утверджувалась як протидія марксизму, вірніше, марксизму-ленінізму, особливо в його тоталітарно-сталінському виконанні. Згадаймо перші роки утвердження радянської влади. Скільки Храмів зруйновано більшовиками? Скільки служителів культу було розстріляно або ж розділили долю в'язнів ГУЛагу? Як виганя-

лась релігія із школи, установ культури, суспільного та побутово-сімейного життя людини? Поряд з тотальним насадженням наскрізь фальшивої ідеології марксизму та атеїзму це привело до глобальної руйнації духовності людини, її моралі, до «руйнації душі», про яку так вдало сказав булгаковський професор Преображенський.

За розмаїттям поглядів та обґрунтувань, які по за всяким сумнівом треба розглядати окремо і у взаємному зв'язку одне з одним, усе ж прослідковується головний висновок релігійної філософії ХХ століття: людська цивілізація може існувати лише як духовна, тобто як така, що базується на високих духовних принципах, заданих Богом, «Пунктом Омега», ноосферою чи якимось іншим вічним духовним началом. Звідси – обґрунтування необхідності повернення до вічних духовних цінностей, загальнолюдської моралі, розтоптаних так званим «цивілізаційним» (а в дійсності – споживацьким і прагматичним) розвитком людства ХХ століття. Без такого повернення про перспективи існування людства не може бути й мови. Вихід з глобальної цивілізаційної кризи релігійні філософи вбачали у поверненні до Бога – духовності у самому широкому сенсі цього поняття. За їх розумінням, світ врятує духовність, відродження якої різноманітними засобами є першим і головним завданням людства.

Не менш впливовим напрямом європейської філософії ХХ століття був і залишається **технократизм**, покликаний до життя осмисленням ролі та значення науки і технологій, досягнень та суперечностей науково-технічної революції, техніки як «металевого кістяка» суспільства, без якого (або з його ослабленням) людство може втратити свої цивілізаційні ознаки. Д. Белл, Мемфорд, М. Гайдегер, М. Бердяєв, О. Тоффлер... Перелік знаменитих імен та оригінальних концепцій можна продовжувати. Технократизм – своєрідна філософія техніки – інколи сприймається як фундаментальна похибка філософського розуму. Однак це несправедливо. Техніка – історичне надбання людства. Без тех-

ніки прогрес є справою неможливою. Однак її роль та значення не можна абсолютизувати. Філософія технократизму має два напрями – оптимістичний і песимістичний. Перший з них убачає в техніці єдиний засіб розвитку людства сходами прогресу; другий – саме з технікою пов'язує рух суспільства до прірви, занепаду цивілізації, її самознищення. І все ж у загальному підсумку технократизм дійшов висновку про необхідність створення й постійного відтворення техніко-технологічного «остова кістяка цивілізації», але не інакше, як у жорсткому людському контролі з точки зору відповідності прогресу загальнолюдським цінностям.

Одночасно, підкреслюючи роль і значення техніки й технології, саме технократизм поставив проблему подолання глобальних техногенних суперечностей, катастроф і повернення до цивілізаційного розвитку на засадах загальнолюдських цінностей.

Серед напрямів і шкіл сучасної філософії можна було б назвати й такі, як фрейдизм і неофрейдизм, неоанархізм, історіософські, соціологічні та культурологічні дослідження тощо. Важливим є, далі, ознайомлення студентів з такими моделями сучасного філософствування, як «суміш реальностей» у філософському доробку Е. Дюркгейма; «самотній голос людини» у філософії Г. Марселя; «негативної діалектики» Т. Адорно; культурно-антропологічної методології К. Леві-Стросса; еволюційної епістемології та пост-структуралізму М. Фуко; трансцендентального емпіризму Ж. Дельоза; реконструкції та деконструктивізму Ж. Дерріди; концепції метанаративів Ж.-Ф. Ліотара; феноменологічної герменевтики П. Рікера; американського постмодернізму Ф. Джеймосіна та ін.

Європейська і світова філософія ХХ–ХХІ століття представляє собою низку різноманітних напрямів, течій, шкіл, які, здавалося б, не мають одне до одного ніякого відношення. Тим часом ця характеристика не відповідає дійсності. За суперечливим розмаїттям усе ж вимальовується єдність,

яка дає можливість розглядати її як систему, зробити певні узагальнення:

перше, в основі цієї єдності лежить **проблеми людини** в її соціальній організації як основної проблеми філософії. Європейська філософія ХХ століття довела, що проблема людини є головною в філософії загалом. Не співвідношення мислення і буття, не проблема методу, не герменевтика, а саме проблема людини є тією головною таємницею, проникнення в яку складало сенс і смисл філософствування як такого. У контексті загальної історії філософського розвитку це може бути оцінене як потужний крок філософії назустріч людині. Її становленню та розвитку, а отже – педагогіці [3];

друге, не менш вагомим надбанням філософії ХХ століття є утвердження **методологічного плюралізму** як основи основ філософського осягнення світу. Філософія ХХ століття довела, що універсального, всезагального методу філософського пізнання немає. Індукція Ф. Бекона і дедукція Р. Декарта, діалектика Г. Гегеля і К. Маркса, інтуїція А. Бергсона і герменевтика Гадамера, антидіалектика... і негативна діалектика... мають свої межі застосування. Кожен з них має переваги над іншим у «своєму полі». А філософія лише тоді досягає повноти (й глибини) осягнення свого предмета, якщо вона майстерно користується всіма методами в їх взаємодії та взаємній доповненості. У філософії має домінувати методологічний плюралізм, який дозволяє охопити таємницю матеріального, соціокультурного і духовного буття світу і людини в їх цілісності, взаємодії й взаємній залежності;

третє, філософія ХХ століття є **утвердження пріоритету загальнолюдських цінностей**, забезпечення на їх основі творчого діалогу культур, осягнення й розв'язання глобальних проблем сучасності, опрацювання механізмів збереження миру й цивілізації як такої. Класові, національні, групові інтереси і цінності аж ніяк не зникають з поля людських взає-

мин і пристрастей. Вони об'єднують або роз'єднують людей, зіштовхують їх у протиборстві. Однак – і це факт – коли мова заходить про виживання людства як цивілізації, вони відступають на задній план. Людство віддає перевагу вічним цінностям. Дотримуючись їх як загальних принципів розумної організації життєдіяльності, людство збільшує ноосферний потенціал цивілізації, її життєздатність як унікального й неповторного явища універсалу [4].

ЛІТЕРАТУРА

1. **Кремень В.** Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум. – К. : Грамота, 2007. – 576 с.
2. **Кремень В.** Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. – К. : Педагогічна думка, 2009. – 520 с.
3. **Кримський С.** Наш розговор длиною в жизнь. – К., 2012. – 400 с.
4. **Андрущенко В.** Світанок Європи. Проблема формування нового вчителя для об'єднаної Європи XXI століття. – К. : Знання України. – 2011. – 1099 с.

Характерно, що найголовнішою цінністю в розмаїтій системі поглядів видатних представників світової філософії є людина. Такою вона є в європейській [1] і в українській національній філософії. Тому на запитання «яку ж філософію треба вивчати в університетах», я можу дати однозначну відповідь – світову, європейську й національну у їх взаємозв'язку та взаємодії в обґрунтованні вічних цінностей цивілізації, головною серед яких є її величність ЛЮДИНА.

REFERENCES

1. **Kremen V.** The philosophy of the national idea. Man. Education. Society. – K. : Gramota, 2007. – 576 c.
2. **Kremen V.** Philosophy of human centred strategies in educational space. – K.: Pedagogichna Dumka., 2009. – 520 c.
3. **Krymskyi S.** Our lifelong conversatio9n. – K., 2012. – 400 c.
4. **Andrushchenko V.** Dawn of Europe. Problems of training a new teacher for the united Europe of the XXIst century. – K. : Znannya Ukrayiny – 2011. – 1099 c.

**Володимир
РЯБЧЕНКО**

кандидат сільськогосподарських наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу
якості вищої освіти Інституту вищої освіти
НАПН України

Ключові слова: вища освіта, вимоги, європейський простір вищої освіти, зміст, інтеграція, компетентність, оцінка, світогляд, реформи, ринок праці, форма, якість.

Проаналізовано основні реформи вищої школи України, які були здійснені за останні 35 років та їх вплив на якість вищої освіти. Доведено, що низька якість української вищої освіти визначально зумовлена негативним впливом на вищу школу суспільного контексту, зокрема, попитом вітчизняного ринку праці на номінальну вищу освіту, який сформувався в результаті протекціонізму некомпетентності, що в свою чергу є наслідком монополізації політичної та економічної сфер суспільства. Обґрунтовано припущення щодо низької результативності новітньої реформи вищої школи у разі збереження нинішньої системи суспільних відносин, яка блокує цивілізоване конкурентне середовище в українському суспільстві.

УДК: 006.015.5:378.1(477)

**ПРОБЛЕМА ЯКОСТІ
ВІТЧИЗНЯНОЇ ВИЩОЇ
ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ
ОСВІТЯНСЬКИХ
РЕФОРМ:
РЕТРОСПЕКТИВА
Й СУЧАСНІСТЬ
З ПОЗИЦІЙ
СВІТОГЛЯДНО-
КОМПЕТЕНТНІСНОГО
ПІДХОДУ**

© Рябченко В., 2015

остановка проблеми та її актуальність. На часі актуалізувалась реформа вітчизняної вищої школи у форматі нового Закону України «Про вищу освіту», яка розгорта-

ється й упроваджується «на принципах автономії вищих навчальних закладів, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях» [1, с. 3]. Це не перша й не остання освітянська реформа, оскільки вища освіта як окремий і безальтернативний соціальний інститут, перебуваючи під впливом суспільного і загального цивілізаційного розвитку, потребує не лише постійного оновлення, а й періодичних кардинальних системних змін, які набувають масштабів і ознак реформ. Логіка підказує, що будь-яка освітянська реформа має орієнтуватися на підвищення якості освіти. Яким чином ця інтегральна мета дося-

гається, залежить від змісту конкретної реформи й суспільного контексту, у якому та здійснюється. Оскільки кожна нова освітянська реформа не робиться з чистого аркушу й на порожньому місці, звідси актуалізується ретроспективний аналіз основного змісту й досвіду попередніх реформ. Це має, як мінімум, сприяти запобіганню повторення раніше допущених помилок і недоліків та врахуванню позитивного досвіду.

Аналіз наукових праць, присвячених проблемі. Проблема якості вітчизняної вищої освіти, незважаючи на її очевидну актуальність, що спостерігається протягом останніх десятиліть, не піддавалась системному аналізу й систематичному висвітленню в науковому дискурсі. Лише в останні роки ця проблема вийшла на перший план, і до її дослідження починає долучатись все більше науковців. Чи не найбільше публікацій і системно висвітлених аспектів проблеми якості вищої освіти зроблено В. Луговим та його колегами. Ще півтора року тому В. Луговий і Ж. Таланова у своїй статті «Якість вищої освіти в Україні: проблеми забезпечення та визнання» зазначали: «Загалом наукових праць із системним осмисленням комплексної проблеми якості вищої освіти в Україні та з обґрунтуванням пропозицій щодо подолання наявних труднощів обмаль» [7, с. 6].

Ознайомлення з публікаціями вже згаданих [7; 8; 9; 10; 12] та інших авторів [3; 4; 5; 6; 15], у яких актуалізується, аналізується й висвітлюється проблема якості вищої освіти, дозволяє побачити як добре, так і не зовсім висвітлені аспекти цієї проблеми, а також її затемнені чи темні місця. З того, що висвітлено й продовжує різними авторами висвітлюватись з проблеми якості вищої освіти, можна зробити певні оцінки та висновки. Зокрема, всі дослідники й автори одностайні в оцінці якості вітчизняної вищої освіти й зазначають, що вона не відповідає вимогам Європейського простору вищої освіти (ЄПВО). А це є принциповою перешкодою на шляху міжнародного визнання вищої школи України та її європейської і глобальної інтеграції.

Більшість публікацій зосереджені на приведенні вітчизняної системи вищої освіти у відповідність до формальних вимог і критеріїв ЄПВО. З цього можна зробити висновок, що дослідження проблеми якості вітчизняної вищої освіти актуалізується, у першу чергу, під тиском вимог європейської інтеграції, яка задекларована Україною в рамках Болонського процесу.

Логіка підказує, що для України краще було б, якби ця проблема актуалізувалась значно раніше її офіційного включення в Болонський процес, під тиском вимог вітчизняного ринку праці. Оскільки такого тиску й нині не спостерігається, це залишає мало шансів для того, щоб чергова реформа вищої школи, що розгорнулася у форматі нового Закону України «Про вищу освіту» під прапором Болонського процесу, призвела до кардинальної зміни не лише форми, а й змісту та якості вищої освіти. Власне це і є одним з найменш досліджених аспектів проблеми якості вищої освіти в Україні, висвітленню якого й присвячується ця публікація.

Мета статті полягає у висвітленні й критичному аналізі реформ вітчизняної вищої школи, що здійснювались протягом останніх тридцяти п'яти років, та їх наслідків і впливу на якість вищої освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Автору за понад тридцятирічний досвід роботи у вищій школі довелося бути учасником декількох радикальних змін, які відбувались у системі вищої освіти, що дає підстави як для порівняння, так і критичного аналізу освітянських реформ.

Зокрема, перша половина 80-х років минулого століття була ознаменована так званою «єлютінською», а друга половина – «ягодінською» реформами вищої школи. Назви реформ пов'язані з прізвищами тодішніх радянських міністрів вищої освіти. Якщо перша реформа характеризувалась системністю, змістовністю й фундаментальністю, то друга мала ознаки безсистемності й стихійності запроваджуваних інновацій, основною метою яких було демократизувати тодішню радянську

школу, що логічно вписувалось у контекст задекларованої гласності й перебудови суспільства.

У першій половині 80-х років розроблялись та запроваджувались у практику прообрази нинішніх стандартів вищої освіти такі системоутворюючі чинники змісту підготовки фахівців, як кваліфікаційні характеристики, структурно-логічні схеми та навчально-методичні комплекси дисциплін і спеціальностей. Серед пріоритетних напрямів тодішньої реформи вищої школи було посилення практичної підготовки фахівців, що було надзвичайно актуальним для технічних і технологічних ВНЗ. На відповідних профілю спеціальностей передових і прогресуючих підприємствах створювались філіали технологічних і профілюючих кафедр. До навчального процесу на умовах погодинної оплати та за сумісництвом залучались досвідчені виробничники. Виробничі практики багатьох студентів проходили в складі спеціалізованих загонів, діяльність яких відповідала профілю практик. Тоді ж ініціювалась інтеграція та співробітництво ВНЗ зі спорідненими академічними науково-дослідними установами, що вписується в нинішню концепцію дослідницького університету.

Зміни в системі вищої освіти, які здійснювались у другій половині 80-х років під прапором лібералізації і демократизації, в освітянських колах називали «ягодінською вольницею». Розгорнута раніше системна реформа вищої освіти була заблокована й призупинена. Однак попри безсистемність і стихійність запроваджуваних тоді інновацій, які в основному були запозичені з досвіду американських та західноєвропейських університетів у діяльність радянської вищої школи, частина з них заслужувала на увагу та впровадження. Тому, що корисні нововведення тоді не прижилися у вітчизняній вищій школі, є цілком логічне й переконливе пояснення, яке, до речі, є повчальним у контексті новітньої реформи вищої освіти. Причина полягає у відторгненні суспільним організмом невластивих йому соціальних норм, дій, відносин

тощо. Здоровий глузд підказує, що в авторитарну тоталітарного гатунку систему неможливо трансплантувати й прижити соціальні норми й відносини, які є органічно прийнятними в суспільствах зі сталими демократіями й реальними правовими державами.

Після набуття Україною державної незалежності перед вітчизняною вищою освітою актуалізувався цілий шерег проблем, які необхідно було розв'язувати, не відкладаючи на потім. Серед першочергових завдань були деполітизація, деідеологізація навчально-виховного процесу, взяття адміністрацією закладів освіти на себе функцій управління виховним процесом і роботою зі студентами в позаурочний час, тобто тих функцій, які були раніше прерогативою парткомів і комітетів комсомолу ВНЗ. Не менш важливими були завдання національного самовизначення та інституалізації вітчизняної системи вищої освіти, а також її модернізації у відповідності до світових вимог. Перспективною та результативною серед інновацій, які тоді запроваджувались у вітчизняній вищій освіті, виявилась ступенева система підготовки фахівців за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями.

На тлі яскравих проектів і перспектив, які відкривалися перед вищою школою в модернізації навчального процесу, лячним контрастом сприймалися негативні тенденції у студентському середовищі на початку 90-х років. Кинуті напризволяще в аморфному (неструктурованому самоврядуванням) середовищі студенти у вільний від занять час дуже швидко попали під вплив неформальних угруповань, зокрема, й рекету, який набув нечуваного розгулу саме в першій половині 90-х років. Різко погіршився санітарний стан і морально-психологічний клімат у студентських гуртожитках. Це стало масштабною соціальною проблемою перед всією вітчизняною вищою школою, а не якимись окремими ВНЗ. У той період студенти стали заручниками власної свободи. Необмежена, неконтрольована воля одного ставала неволею для іншого, хто знаходився поряд. Хибне, викривлене розу-

міння проголошеної демократії перетворилося в житті не просто на псевдодемократію, а в анархію і навіть у свавілля.

Тому в останнє десятиріччя ХХ століття вітчизняна вища школа, окрім національного самовизначення, ідентифікації та модернізації навчального процесу, змушена була перейматись розв'язанням проблеми системної роботи із всебічного розвитку особистості студента, що відбувається в кардинально іншому суспільстві, яке до того ж перестало бути ізольованим від загального цивілізаційного контексту, отже, стало залежним від нього. З метою адміністративного й організаційного забезпечення розв'язання зазначеної проблеми Міністерство освіти України в середині 90-х років запровадило у вищих навчальних закладах інститут проректорів та заступників деканів з виховної роботи і наставників студентських груп.

Автор цієї публікації, ще перебуваючи на посаді начальника навчальної частини Національного аграрного університету України, був залучений до управління цією роботою в ректораті на пару років раніше. Тому, коли у вітчизняній вищій школі розгорталась система виховної роботи у новітньому форматі, у столичному аграрному університеті в цьому сенсі вже були певні напрацювання й накопичений досвід, які дали реальний позитивний результат, що демонструвався у згуртованості, конструктивній активності й досягненнях студентів університету. Причому ці досягнення були очевидними не лише серед студентства Київського регіону, а й в Україні. Досвід роботи зі студентською молоддю Національного аграрного університету вивчався, узагальнювався й розповсюджувався як в системі вищої аграрної освіти, так і вищої освіти України. Зокрема, у другій половині 90-х років на базі університету було проведено дві Всеукраїнські науково-практичні конференції з питань роботи зі студентами за участю Міністерств освіти і науки, сім'ї і молоді та аграрної політики. У 2001 році автором був опублікований під грифом МОН України навчальний посіб-

ник «Нормативно-методичні матеріали з виховної роботи».

Запорукою або концептуальною засадою активізації та згуртованості студентів стало структурування студентського середовища, причому не лише по вертикалі, а й по горизонталі, та розкріпачення студентської ініціативи й спрямування її в конструктивне й творче русло діяльності, що не виходить з берегів моралі й права. Це у свою чергу створило передумови для насичення студентського середовища змістовними соціокультурними комунікаціями, які сприяють розвитку особистості. В цілому ж вся система роботи зі студентами спрямовувалась на формування університетського соціокультурного середовища, яке б як мінімум блокувало негативні фактори, що спричинюють деградацію особистості, а як максимум – сприяло актуалізації особистості студента на її конструктивну реалізацію й розвиток. Автором розроблена й опублікована концепція соціалізації особистості студента, що базується на отриманому понад двадцятирічному досвіді практичної роботи в ректораті Національного аграрного університету (нині Національного університету біоресурсів і природокористування України), який пізніше, під час наукової роботи в Інституті вищої освіти НАПН України, був філософськи осмислений і концептуально узагальнений.

Роблячи ретроспективний погляд на радикальні зміни в системі вітчизняної вищої освіти, що відбувалися в 90-х роках минулого століття, не можна обминути увагою започатковану тоді лібералізацію ринку освітніх послуг, яка не лише призвела до тектонічних зсувів підвалин вищої школи, а й порушила її фундамент. Така лібералізація у вітчизняному виконанні в черговий раз підтвердила, що благими намірами може стелитись дорога до зовсім не благих, отже, негативних результатів. У даному разі – результатів освітніх послуг вищої школи. Коли в Україні запроваджувався такий полегшений, на кшталт започаткування перукарської господарської діяльності, доступ до надання та розширення послуг

вищої освіти, тоді пропагувалась, формувалась і відстоювалась у суспільній свідомості думка, що це, мовляв, повинно посилити конкуренцію на ринку освітніх послуг, унаслідок якої мають щезнути з цього ринку суб'єкти, що надають неякісну вищу освіту.

Однак цього не сталося, тому що в суспільстві попит на дипломи вищої освіти значно випереджував попит на якісну вищу освіту. Таку надмірну тягу до номінальної вищої освіти можна пояснити почасти престижем вищої освіти, яка в минулому для більшості населення була недоступною й вважалась атрибутом панівних верств і вищих соціальних статусів. Тому для деякого полегшена можливість отримати диплом, який засвідчує наявність вищої освіти у її власника, стала своєрідною компенсацією комплексу меншовартості. Наприклад, гротескним актом надмірної такої компенсації виглядає отримання дипломів кандидатів і докторів наук особами, які не проводили відповідних наукових досліджень і не писали власноруч дисертацій. Але основною причиною погоні за дипломами вищої освіти без підтвердження належної якості цієї освіти, що живить і стимулює ринок освітніх послуг в українському суспільстві, безумовно, є попит на ринку праці таких легально фальсифікованих дипломів. Нескладно здогадатись, що такий попит має місце на вітчизняному ринку праці. Адаже кому потрібні дипломовані неуки за рубежом? Тим паче на світовому ринку праці, де планку рівня вимог до реальної компетентності тримають інформаційні суспільства. Логіка підказує: щоб заблокувати узаконену фальсифікацію вищої освіти, необхідно ліквідувати чи хоча б згорнути до мінімуму ринок праці, на якому можна влаштуватися за критерієм номінальної вищої освіти, тобто за формальною наявністю диплома особи, що працевлаштовується, без вимог до її реальної компетентності.

А поки що маємо констатувати, що масове розширення освітніх послуг, яке відбулося в системі вищої освіти за останні два десятиліття, було несумірним з необхідним для цього забезпеченням кадровими, мате-

ріальними, фінансовими ресурсами й розгорталось на тлі погіршення демографічної ситуації в Україні. В підсумку це призвело до суттєвого зниження не лише якості цих послуг, а й контингенту студентів, коли в їхніх лавах почали масово з'являтися особи, які не здатні здобути якісну вищу освіту. Так, за даними статистичних щорічників України, співвідношення кількості випускників середніх шкіл до чисельності абітурієнтів, зарахованих студентами вищих навчальних закладів, які раніше відносились до III–IV рівнів акредитації, у 1990 році складало 2,3 (406 000:174 500), а в 2013 році воно знизилось до 0,87 (304 000:348 000) [20]. Отже, виходячи із співвідношення, що склалося в 2013 році, вища освіта стала в Україні масовою.

За два з лишком десятиріччя вища освіта в нашому суспільстві з елітарної трансформувалась в егалітарну освіту. Залишається відкритим питання інтеграції нашої кількості вищої освіти в якість європейського простору вищої освіти. Адаже лише за критерієм забезпечення саме належної якості вищої освіти ми можемо сподіватись на міжнародне визнання наших дипломів про вищу освіту. А без такого визнання чого буде варта наша вища освіта та вся її модернізація, що розгорнулася у нашому суспільстві широким фронтом у першому десятилітті третього тисячоліття під прапором Болонського процесу?

Євроінтеграція, як відомо, висуває ряд вимог і критеріїв до вищої освіти, зокрема: забезпечення вищими закладами освіти належної якості підготовки фахівців; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність сучасному світовому ринку праці; мобільність студентів, викладачів, вчених, адміністраторів; сумісність навчальних програм, кваліфікацій; посилення конкурентоспроможності європейської системи освіти.

Як бачимо, об'єднувальною вимогою є якість вищої освіти, заради підвищення якої і затіяна інтеграція й завдяки чому може бути забезпечена достатня конкурентоспроможність випускників європей-

ських вишів на ринку праці, що в кінцевому рахунку й повинно посилити позиції європейської системи вищої освіти на світовому ринку освітніх послуг. Передбачається, що посилення конкурентоспроможності європейських вишів може бути забезпечене шляхом підвищення якості освітнього середовища, контингенту студентів і отриманої їхніми випускниками освіти. Логіка підказує, що таке триєдине підвищення якості неможливо досягнути без відповідного підвищення вимог до формування належного освітнього середовища вишу, відбору студентів і результатів їхнього навчання. У свою чергу реалізація цих вимог повинна базуватися на адекватних оцінках зазначених якостей. І нарешті, щоб механізм забезпечення якості вищої освіти функціонував, розвивався й удосконалювався, необхідні суб'єкти контролю цієї якості і впливу на об'єкти й процеси освіти.

Тому в світовому і європейському просторі вищої освіти існує низка організацій і структур, які займаються інтеграцією вищої освіти та забезпеченням її якості, зокрема: Міжнародна асоціація президентів університетів (МАПУ); Європейська Асоціація вищих навчальних закладів (ЄАВНЗ); Європейська Асоціація університетів (ЄАУ); Європейське студентське міжнародне бюро (ЄСМБ); Міжнародна мережа агенцій із забезпечення якості вищої освіти (ММАЗЯ); Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти (ЄМЗЯ); Європейський консорціум акредитацій (ЄКА); Транснаціональний європейський проект оцінювання (ТЄПО); Центральна- і Східноєвропейська мережа (ЦСЄ); Скандинавська мережа із забезпечення якості вищої освіти (СМЗЯ) [2].

В цілому європейська система забезпечення якості вищої освіти складається з підсистем внутрішнього й підсистеми зовнішнього забезпечення якості. Кожна з підсистем має певні стандарти і рекомендації, при розробці й формулюванні яких перевага віддається загальним принципам замість конкретних вимог. Це зумовлено тим, що в Європейську мережу забезпечення

якості вищої освіти входить понад 40 країн, які характеризуються розмаїттям політичних систем, систем вищої освіти, соціокультурних та освітніх традицій, мов тощо. Передбачається, що загальні стандарти можуть бути позитивно сприйняті на національному рівні країн-учасниць Болонського процесу [2].

Мета і формат цієї публікації не дозволяють автору заглибитись в аналіз Європейської системи забезпечення якості вищої освіти. Зараз звернемо увагу лише на деякі концептуальні положення, які мають застерігати нас від спрощених, формальних, бюрократичних і технократичних підходів у розв'язанні проблеми підвищення якості вітчизняної вищої освіти в контексті нової реформи вищої школи, що здійснюється під прапором Болонського процесу у форматі нового Закону України «Про вищу освіту».

По-перше, як євроінтеграція вищої освіти, так і система забезпечення її якості мають формальні й змістовні критерії. Якщо за формальними критеріями наша система вищої освіти певним чином зможе претендувати на євроінтеграцію, то за змістом і якістю освітнього середовища для багатьох наших вишів таке визнання виглядає доволі віддаленою й примарною перспективою, а для частини з них – нездійсненою мрією. По-друге, світоглядні розбіжності у сприйнятті вищої освіти як цінності в суспільній та індивідуальній свідомості населення і громадян західноєвропейських держав і України. По-третє, мають місце розбіжності вимог до реальної компетентності з боку ринків праці західноєвропейського й вітчизняного, на яких працевлаштовуються випускники вишів, що є всі підстави вважати це першопричиною як першої, так і другої групи названих вище суперечностей і розбіжностей. Нижче зробимо короткі інтерпретації першому, другому й третьому концептуальним положенням.

Якщо ще чверть століття тому вітчизняна система вищої освіти за формальними ознаками мала принципові розбіжності з вищими школами США і західноєвро-

пейських країн, то нині ці суперечності й розбіжності зведені до того мінімуму, який дає Україні шанси інтегруватись в європейський простір вищої освіти. Перший етап такого наближення був пройдений у 90-х роках, ще до розгортання Болонського процесу, коли запроваджувалась багаторівнева система підготовки фахівців у вищій школі, у результаті чого в Україні з'явилися бакалаври і магістри. У цей же період паралельно з кардинальними структурними змінами вищої школи була проведена системна робота із запровадження стандартів освіти, що дозволило формалізувати і структурувати зміст процесу підготовки фахівців. Інновацією тодішньої освітянської реформи стало запровадження державної системи акредитації та ліцензування у вітчизняній вищій школі, яка структурно не має принципів формальних розбіжностей із системою забезпечення якості вищої освіти в західноєвропейських країнах. Однак, окрім такого наближення до європейського простору вищої освіти, в Україні ще тривалий час залишались значні розбіжності формального характеру, які потребували їхнього усунення на шляху євроінтеграції.

Останнє десятиріччя позначене модернізацією вітчизняної системи вищої освіти під впливом Болонського процесу. За цей час в Україні виконаний значний обсяг роботи щодо усунення формальних розбіжностей, які створюють очевидні перепони до інтеграції в європейський простір вищої освіти. До найважливіших вітчизняних нововведень у цьому сенсі можна віднести затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями [14], запровадження Національної рамки кваліфікацій (НРК) [9; 13] та розроблення проекту (концепції) Національної стандартної класифікації освіти (проект НСКО, 2013) [8; 11], які до певної міри узгоджені з Рамкою кваліфікацій європейського простору вищої освіти (РК ЄПВО, 2005) та Міжнародною стандартною класифікацією освіти (МСКО-2011 і МСКО(Г)-2013) і Європей-

ською рамкою кваліфікацій для навчання впродовж життя (ЄРК НВЖ, 2008) [10].

Але успіх євроінтеграції залежить не тільки й не стільки від зміни форми, як від змісту і якості вищої освіти. Це якраз та ситуація, коли краще б зміна змісту випереджала зміну форми. Під змістом у даному разі автор має на увазі перш за все освітнє середовище вищих навчальних закладів України, їхній контингент студентів і реальну компетентність їхніх випускників. Якщо зміна форми та структури (законодавства, державної політики, уніфікації галузей знань, рівнів, ступенів та кваліфікацій і стандартів освітньої діяльності, управління тощо) вищої освіти як системи й соціального інституту здійснюється зверху вниз, то зміна змісту й особливо якості вищої освіти залежить безпосередньо від вищих навчальних закладів. Це підтверджується тим, що Міністерство освіти й науки одне, закони й інші нормативні акти, які регламентують вищу освіту, одні для всіх, вимоги й критерії до ліцензування й акредитації та освітні стандарти однакові, а випускники одних і тих же спеціальностей, але різних ВНЗ, – різні. Як і різні між собою вищі навчальні заклади.

А різняться вони між собою, як відомо, своїм науково-педагогічним потенціалом, матеріально-технічною базою, соціально-побутовою інфраструктурою, здобутками, доброю славою та іншими чинниками, які значуще впливають на формування якісного контингенту студентів й освітнього середовища, що в підсумку й забезпечує кращий результат на виході процесу підготовки фахівців. З огляду на зазначені змістовні індикатори вищої освіти нескладно уявити різницю між базовими вишами і їхніми філіями в сільській місцевості, між класичними університетами й новоствореними ВНЗ, які розгорнули свою діяльність на площах колишніх профтехучилищ, шкіл чи дитячих садочків. А з цієї різниці проглядається й відстань кожного з українських освітніх закладів, що іменуються вищими, до реальної інтеграції в європейський простір вищої освіти і науки. Але ж дипломи

вони видають однакові, які легітимізують наявність вищої освіти у її неоднакових власників.

Для більш глибокого й відповідального усвідомлення складності розв'язання проблеми змісту та якості вищої освіти у вітчизняному суспільному контексті пропонується поглянути на це з позицій системного підходу. По-перше, у нас є всі підстави зміст окремо взятої спеціальності розглядати як певну систему знань, що структурується й розгортається на основі відповідної освітньої програми. Правомірність такого розгляду підтверджується як логікою розгортання й здійснення процесу підготовки фахівців з певної спеціальності, так і положенням пункту 17 статті 1 Закону України «Про вищу освіту», що цю логіку унормовує, зокрема: «освітня (освітньо-професійна чи освітньо-наукова) програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти» [1, с. 6].

По-друге, маємо розрізнити систему знань з певної спеціальності в їхній потенційності, процесуальності й реальності. Знання в потенційності – це знання в статичності або зафіксовані на певних носіях, можливості застосування чи використання яких уявляються, передбачаються, плануються. Застосуватися знання можуть як у практичній, так і в освітній та науковій діяльності. У вищій освіті в межах спеціальності знання в потенційності (статичності) структуруються як певна система на основі освітньої програми, типових і робочих програм навчальних дисциплін, які має опанувати здобувач вищої освіти. Далі основний зміст системи знань за певною спеціальністю розгортається в підручниках і навчальних посібниках, конспектах лекцій, мето-

дичних рекомендаціях тощо. Суб'єктами творення системи знань у межах всіх спеціальностей в їхній потенційності або статичності є всі науково-педагогічні працівники й адміністратори – завідувачі кафедр, керівники інститутів, факультетів та їхні заступники, відповідні працівники ректоратів, науково-методичних структур МОН України та ін.

Знання в процесуальності – це знання в процесі їхнього застосування чи використання. Таким процесом може бути матеріалізація знань шляхом їхньої об'єктивації в реальності, тобто тим процесом, який зазвичай називають втіленням знань у життя-буття. Але в цьому контексті для нас є важливим сприйняття й розуміння сутності процесу викладання й засвоєння системи знань в межах спеціальності. Основними акторами цього процесу є викладач і студент. Власне від цих дійових осіб в кінцевому рахунку залежить результативність навчального процесу не тільки з окремо взятих дисциплін, а й зі спеціальності в цілому. Якщо особистість студента актуалізована отримати, здобути, врешті засвоїти (зробити їх своїми) більше і кращих знань, ніж пропонує викладач, останній змушений буде це робити. Адже за правилами ринку студент є споживачем того, що йому пропонують на ринку освітніх послуг. І від його вимог залежить якість цих послуг. Коли ж студента задовольняють будь-які знання, у тому числі й не першої свіжості, тоді його особистість актуалізується в навчальному процесі тим, чим обмежується і обмежений у цьому сенсі викладач [17].

А з чим викладач іде до студентів, з якими знаннями, життєвими цінностями, поглядами, установками, – залежить безпосередньо від самого викладача, його покликання, совісті, сумління, службової етики, наявного професійного, загальнокультурного, в цілому особистісного потенціалу, інших чинників, які формують внутрішньо детермінований мотиваційний механізм діяльності його особистості. Тому не можна нехтувати умовами середовища, де перебуває викладач вищої школи і від яких

він залежний, і які можуть суперечити не лише його професіоналізму, а йти в розріз зі службовою етикою й, що найстрашніше, руйнувати моральні імперативи в його особистості. Логічно, щоб зусилля менеджменту вищої школи спрямовувались у першу чергу на усунення чи мінімізацію в соціокультурному середовищі факторів такого негативного впливу на особистість викладача, а вже потім на санкціонування відхилень у його службовій діяльності [16].

І нарешті, знання в реальності або в результативності їх втілення. Зазвичай ми звикли сприймати й оцінювати знання як самоцінність в їх потенційності, причому спрямованій виключно на благо. Те, що знання мають потенційну силу руйнації, творення зла, а не добра, навмисно чи рефлексивно витісняється з нашої свідомості як своєрідний захист від неприємних думок і переживань. Саме таке зміщення акцентів в інтерпретації знань як потенційного блага-самоцінності є очевидним у пропагуванні суспільства знань. Тому лише через реальне втілення знань у соціальне буття можна переконатись, у чому виявилась їхня потенційна сила – у творенні добра чи заподіянні зла. В освітньому процесі така результативність втілення знань виявляється в конкретній особистості студента як системно освоєні ним знання, готові для активного використання у своїй фаховій діяльності.

У традиціях вищої школи формування змісту фахової підготовки як певної системи знань здійснюється без відома й участі студента, а також без реальної орієнтації на когнітивні можливості його особистості. Під час викладання, засвоєння знань і контролю за цим основними фігурантами цього процесу виступають викладач і студент, причому їхня взаємодія вибудовується переважно на засадах суб'єкт-об'єктних стосунків, де студенту заздалегідь уготована пасивна, а не активна роль. Результативна фаза, власне систематизація засвоєних знань з окремих навчальних дисциплін в систему знань своєї спеціальності, віддається практично на відкуп особистості сту-

дента. Як бачимо, у врешті-решт, якість вищої освіти залежить від того, які знання потенційно розгортаються в межах спеціальності, як процесуально до цих знань долучаються здобувачі освіти і як вони реально ці знання засвоюють та систематизують. В оптимумі знання зі спеціальності як в їхній потенційності й процесуальності, так і, що найголовніше, в реальній компетентності випускників вишів мають відповідати сучасним вимогам цивілізованого ринку праці. Відхилення від оптимуму на етапі формування системи знань з певної спеціальності, у процесі викладання й засвоєння знань і на виході процесу підготовки фахівців мають слугувати індикаторами в системі контролю за якістю вищої освіти. А критичний аналіз вітчизняної вищої школи в цілому й вищих навчальних закладів зокрема крізь призму цієї тріади має сприяти адекватному діагностуванню стану і якості освітнього середовища в Україні й бачити розбіжності між формою та змістом вищої освіти.

Щоб переконатись в актуальності такого критичного аналізу з позицій системного підходу, достатньо звернути увагу лише на деякі наявні розбіжності між формою й змістом вітчизняної вищої освіти. Наприклад, ми змінили назви спеціальностей і навчальних дисциплін за образом і подобою американських і західноєвропейських університетів, що дозволяє їх ідентифікувати між собою за формою [14]. А за змістом? Скільки вищих закладів освіти України можуть дати на поставлене питання позитивну відповідь або хоча б наближено позитивну? Ото ж бо й воно.

Ще одна вимога євроінтеграції під прапором Болонського процесу – це запровадження в навчальний процес Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС), яке ми за формою начебто зробили. А за змістом? За висновком Ю. Рашкевича, який присвятив монографію дослідженню Болонського процесу, в цій імплементації ми навіть не дотримались і форми. Ось яку категоричну оцінку він дає цьому запровадженню: «Чесно ка-

жучи, слово *запровадження* логічніше було б взяти в лапки: історія із становленням ЄКТС в Україні більше нагадує знуцання над освітянською спільнотою, аніж імплементацію одного із найголовніших інструментів Болонського процесу. Не буду переповідати усі перипетії 2003–2004 років (численні конференції, семінари, робочі групи, експерименти із використанням тощо), але результатом усього цього стало прийняття Міністерством освіти і науки України Тимчасового положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу (КМСОНП)» [15].

Таким чином, зроблений у цій публікації аналіз розбіжностей між формою і змістом вітчизняної вищої освіти позбавляє ілюзій щодо поліпшення її якості у формальні й бюрократичні способи. І те, що за останні тридцять п'ять років, незважаючи на проведення низки освітянських реформ у вітчизняній вищій школі, спостерігається тенденція погіршення якості вищої освіти, є цьому неспростовним підтвердженням. Це означає, що визначальні причини такого погіршення перебувають за межами вищої освіти як соціального інституту, отже, в суспільному контексті. Звідси випливає логічний висновок, що не можна системно реформувати чи модернізувати вищу школу без огляду на суспільство в цілому й на те, що, зокрема, в ньому впливає на стан вищої освіти. Адже наша вища школа, як би ми її формально не лаштували під критерії й ознаки вищої освіти західноєвропейських держав чи тих же США, своїм соціальним середовищем є органічною частиною свого суспільства, а не чужого. Як наша країна відрізняється від західноєвропейських країн зі сталими демократіями й правовими державами та якістю життя, так і наша вища освіта не схожа на їхні вищі школи.

Те, що Україна після набуття своєї державної незалежності понад два десятиріччя кружляє навколо цивілізованого демократичного простору земної цивілізації і не спромоглася до сих пір розбудувати на своїх теренах реальну демократію та утвердити правову державу, з одного боку, є на-

слідком світоглядної некомпетентності реальних суб'єктів творення її соціальної дійсності, перш за все можновладців. А з іншого, світоглядні цінності, що культивуються в новітньому українському суспільстві, є почасти ознакою пострадянського синдрому, але більшою мірою наслідком відсутності реальної демократії та правової держави в Україні.

Цінності, що сповідує особистість, не лише формують її світогляд, а й визначально впливають на її компетентність, оскільки від них залежить, на творення добра чи зла спрямовуються знання, уміння та навички (ЗУН), врешті професійний і соціальний досвід, якими володіє фахівець, здійснюючи ту чи іншу професійну діяльність. Нині в нашому суспільстві широко обговорюється проблема професійної придатності суб'єктів політичної, державної, судочинної та інших життєво важливих сфер діяльності для оздоровлення й забезпечення нормального функціонування сучасного українського соціуму. Те, що в чисельній армії цих суб'єктів знайдеться дуже багато тих, хто не володіє необхідними знаннями, вміннями та навичками для успішного виконання своєї суспільної ролі відповідно зайнятому соціальному статусу, є цілком закономірним наслідком утвердження й тривалого функціонування в Україні авторитарної системи влади, яка заблокувала здорову соціальну конкуренцію. Але наразі актуалізувалась суспільна вимога до відповідності цих суб'єктів зайнятим статусам не стільки за критеріями володіння ними необхідними ЗУН, як за рівнем їхньої світоглядної компетентності. Ця проблема стає чи не найбільш очевидною з огляду на вимоги щодо оновлення суддівського корпусу України. Адже більшості з суддів висувуються суспільні претензії та звинувачення не за недостатнім рівнем володіння ними юриспруденцією, а саме за невідповідністю світоглядних цінностей, якими вони керуються, здійснюючи судочинство.

Отже, світоглядна компетентність – це здатність людини бути адекватною власним світоглядом тим соціальним статусам,

які вона обіймає, і тим суспільним ролям, які вона має виконувати за своїм призначенням. Той, хто розглядає й використовує суспільну владу як засіб панівного вищення над іншими співгромадянами та особистого збагачення, керується цінностями, які не відповідають ні соціальному статусу суб'єкта влади, ні суспільній ролі, яку той повинен виконувати за своїм призначенням. Таку ціннісну невідповідність владного суб'єкта займаному статусу логічно кваліфікувати як його світоглядну некомпетентність [19].

На жаль, з початку розбудови незалежної України можновладцями була запроваджена така конструкція держави й системи суспільних відносин, яка множить соціальний паразитизм і культивує ховрашиний світогляд у суспільстві. А коли на суспільній ниві орудує популяція ховрахів, тоді годі очікувати на громадський врожай, оскільки його заздалегідь трощать на корені й розтягують у персональні нори. Тому ми досі й маємо те, що маємо. А це, що маємо, у світоглядному вимірі надзвичайно різнить Україну від західноєвропейських країн. Зокрема, у сприйнятті вищої освіти як світоглядної цінності, що в суспільній та індивідуальній свідомості ототожнюється з реальною компетентністю, а не з одним лише дипломом, який формально засвідчує її наявність. Якщо на Заході життєвим орієнтиром є здобуття реальної компетентності, то у нас – отримання диплома. Безумовно, не для всіх, але для багатьох це є самоціллю.

Така схиблена світоглядна орієнтація сягає своїм корінням у радянське минуле й має підґрунтя для свого живлення в сучасному українському соціумі. У минулому цьому почасти сприяло гарантоване державою працевлаштування випускників ВНЗ як талановитих та успішних, так і середняків чи взагалі слабаків, що супроводжувалось певним соціальним пакетом підтримки молодого спеціаліста. Випускники радянських ВНЗ в основній своїй масі, окрім пільговиків, були позбавлені права самостійного працевлаштування. Їхній вибір обмежувався відомчим переліком місць роботи, який

давався вищу під розподіл конкретного випуску студентів. Про працевлаштування за кордоном й мови не могло бути в закритій державі, що вберігало країну від відтоку інтелектуальної еліти, завдяки якій і забезпечувався достатньо успішний науково-технічний прогрес, принаймні у військово-промисловому комплексі. Така система працевлаштування випускників вищої школи була на руку відстаючим у навчанні студентам, але аж ніяк кращим з них.

Як наслідок такої державної опіки й зрівнялівки у працевлаштуванні, через які пройшло багато поколінь випускників радянської вищої школи, у свідомості радянських людей сформувався стереотип культу диплома вищої освіти безвідносно до реальних знань, умінь, навичок, практичного досвіду, якими він підкріплюється. Але, напевно, значно більше формуванню такого хибного світогляду сприяло те, що радянська система суспільних відносин дозволяла багатьом дипломованим неукам влаштовуватись на посади, які забезпечували їм більш високі соціальні статуси й матеріальне благополуччя в порівнянні з реальними професіоналами, що успішно працювали безпосередньо за спеціальностями, зазначеними в їхніх дипломах. В радянські часи найбільш статусними й ситими були номенклатурні посади в партійно-державному апараті.

Тоді визначальними критеріями допуску в партійно-державну номенклатуру й запорукою успішного кар'єрного росту в ній були членство в КПРС і лояльність до радянського ладу й режиму влади в ньому. Причому ці критерії були визначальними не лише в партійному та державному апараті, але й в інших сферах діяльності, у тому числі в освіті й науці. Показовим підтвердженням цього слугує трагічна доля М.І. Вавилова, вченого зі світовим ім'ям, засновника генетичної школи, який свого часу вивів Радянський Союз на передові рубежі в галузі генетики, а потім разом зі своїми колегами та учнями став жертвою антинаукового мракобісся середньовічного штибу. Своєрідним «апофеозом» цього

мракобісся, коли псевдовчені й пристосованці від науки завершили розгром радянської генетичної школи й святкували свою перемогу над істинними вченими й людьми науки, стала в 1948 році сумнозвісна сесія ВАСГНІЛ. Про те, як некомпетентність тоді нещадно розправлялась і нищила реальну компетентність, свідчить стенографічний звіт сесії. Цей звіт тоді був розтиражований сотнями тисяч екземплярів і розісланий в радянські установи й заклади. Очевидно, як повчання талановитим і компетентним фахівцям, щоб ті знали й не забували, хто в країні править бал.

З набуттям Україною державної незалежності її громадяни не встигли вільно дихнути після падіння пут тоталітарного режиму, як їхня держава потрапила у лабетти кланово-олігархічних угруповань кримінального штибу. Захоплена держава, особливо на етапі приватизації загальнонародних надбань, стала засобом миттєвого збагачення одних і не менш повільного зубожіння інших. З початку через штучне розкручування гіперінфляції були забрані грошові заощадження громадян. Потім шляхом віртуальної ваучеризації було забране народне майно. А слідом за цим відбулося відчуження селян від землі. За таких умов суспільство було надзвичайно швидко системно вражено однією з найстрашніших соціальних хвороб – паразитизмом. Катализатором системного розповсюдження цієї небезпечної соціальної хвороби стало захоплення держави й використання її у приватних цілях для миттєвого особистого збагачення шляхом корупції та криміналізації державної влади. Оскільки осередком рецидиву цієї хвороби виявилась держава як політичний інститут суспільства, звідси й виникло джерело всіх напастей, від яких потерпає український народ протягом останніх двох десятиліть. Це ж джерело зазнало й вищу освіту як важливий і безальтернативний соціальний інститут в умовах ноосфери.

Захоплення держави вилилося в монополізацію політичної та економічної сфер суспільства, що заблокувало здорову в ци-

вілізованому й суто людському вимірі соціальну конкуренцію й створило потужний механізм соціальної селекції навиворіт. Українське суспільство системно пронизує протекціонізм некомпетентності, що сприяє ескалації в ньому номінальної вищої освіти, отже, узаконеній її фальсифікації. Як наслідок, сформовано попит в суспільстві на номінальну вищу освіту в бюджетних, отже, державних сферах діяльності, зокрема таких, як державне управління, освіта, наука, охорона здоров'я, армія, міліція, служба національної безпеки, прокуратура, суди, податкова адміністрація, митна служба, прикордонні війська, соціальні служби та інші структури, що підриває конкурентну здатність держави, у якій концентруються кадри з такою вищою освітою. Власне, в цьому постає реальна загроза національній безпеці України, якій потрібно конкурувати та співпрацювати з державами, транснаціональними корпораціями, міждержавними та наддержавними інституціями, різними організаціями й установами, у структурах яких працюють професіонали з реальною високоякісною вищою освітою [18].

Неспростовними індикаторами продукування номінальної вищої освіти, отже, її легальної фальсифікації вищої в сучасному українському суспільстві є: 1) зниження рівня вимог до знань, умінь, навичок (ЗУН) студентів з метою збереження контингенту студентів, від якого залежить штатне забезпечення науково-педагогічними працівниками освітнього закладу; 2) погіршення реальної, не за формальними критеріями, якості професорсько-викладацького складу та науково-педагогічного вишколу викладачів як наслідок непомірного розростання ринку освітніх послуг; 3) відсутність достатньої мотивації викладачів вищої школи в підвищенні рівня свого професіоналізму та якості підготовки студентів; 4) посилення залежності викладачів від адміністрації у трудових відносинах, що обмежує чи зовсім нівелює зайняття ними принципової позиції в адекватній оцінці знань, умінь і навичок студентів; 5) віртуалізація, формалізація й бюрократизація навчального про-

цесу; 6) дистанціювання навчального процесу від соціокультурного середовища вищого освітнього закладу; 7) подрібнення комплексних навчальних курсів на не інституційні, інколи надумані навчальні дисципліни, яке супроводжується зростанням міждисциплінарних бар'єрів і фрагментарних знань, що ускладнює їх систематизоване як викладання, так і вивчення та засвоєння; 8) зниження в цілому фундаментальності й системності навчального процесу; 9) витіснення живого діалогу з навчального процесу вищої школи; 10) виставлення на замовлення оцінок студентам; 11) написання на замовлення студентів рефератів, розрахункових, курсових, бакалаврських і магістерських робіт та проектів; 12) систематичне запобігання студентів до плагіату й компіляцій при виконанні робіт, за якими робиться оцінка їхньої самостійної роботи; 13) використання студентами шпаргалок та інших способів фальшування в процесі контролю їхніх знань та умінь; 14) проблема актуалізації особистості студента як дієвого фактора розвитку вітчизняної вищої школи. Інші чинники у вітчизняній системі освіти, які суттєво знижують якість вищої освіти.

Висновки. Таким чином, зроблений у цій публікації аналіз проблеми якості вітчизняної вищої освіти в ретроспективі й сучасності українського суспільства дозволяє зробити певні узагальнення й висновки.

Досвід освітянських реформ і модернізації вітчизняної вищої школи показує, що вони не привели до бажаного поліпшення якості вищої освіти, оскільки успішне розв'язання цієї проблеми блокують негативні механізми, які сформовані системою несприятливих для цього суспільних відносин. Простіше висловлюючись, вища школа не вмотивована підвищувати реальну компетентність своїх випускників, оскільки це не затребуване в системі суспільством.

Тому, що лібералізований ринок освітніх послуг провалив якість вищої освіти й не виправдав сподівань на предмет витіснення з нього суб'єктів, які дають неякісну освіту, є логічне пояснення. Суспільні очікуван-

ня у цьому сенсі виправдалися б за умови, якби в українському суспільстві був цивілізований ринок праці. Тобто той ринок, де панує нормальна соціальна конкуренція, інтегральним критерієм якої при працевлаштуванні на ту чи іншу посаду є найвища відповідність рівня реальної професійної та світоглядної компетентності особи, що претендує на цю посаду. При цьому безвідносно партійної квоти, партійності, клановості, кумівства, групівщини, особистої відданості особи начальнику, її здатності до конформізму, а також незалежно від її раси, кольору шкіри, статі, національного чи соціального походження, майнового та іншого становища тощо.

Якби на вітчизняному ринку праці, особливо в його бюджетних сферах діяльності (політиці, державній службі, освіті, науці, охороні здоров'я, збройних силах, міліції, податковій і митній та інших службах) панувала здорова соціальна конкуренція, а не кланово-олігархічний лобізм і родинно-кумівський протекціонізм некомпетентності, тоді до певної міри можна було б розраховувати на те, що певна частина студентів, які здатні на здобуття якісної вищої освіти, прагнули б вступити на навчання в ті заклади, які спроможні дати таку освіту. Оскільки такого ринку в нас немає, то ми й маємо те, що маємо. Нормальної селекції на ринку освітніх послуг не відбувається, неякісна вища освіта на вітчизняних теренах множить. Бажаючих отримати номінальну вищу освіту, тобто диплом без набуття реальних знань, умінь і навичок, не зменшується. Тим, хто отримує номінальну вищу освіту, виходи на цивілізовані ринки праці закриті. Отже, вони поповнюють армію некомпетентних, але дипломованих фахівців з вищою освітою, які займають суспільні ніші в Україні, включаючи політиків і високих посадовців.

Найкращі студенти, відповідно й найкращі випускники вітчизняної вищої школи за будь-яких негативних обставин завжди були, є й будуть. Питання, а разом і проблема для сучасного українського суспільства полягає в тому, де працевлашто-

вуються ці найкращі й реально компетентні наші випускники. Попри захоплення держави кримінально-олігархічними угрупованнями й утвердженням в Україні авторитаризму, реально наше суспільство залишилось відкритим. І слава Богу. В умовах стагнації економіки й тотального безробіття, що є наслідком монополізації політичної та економічної сфери як результату захоплення держави й використання суспільної влади в приватних інтересах, незатребувані кваліфіковані й достатньо компетентні фахівці мають можливість реалізувати себе на світовому ринку праці. Що й спостерігається за останні два десятиліття.

Таким чином, сформувався механізм соціальної селекції за критеріями компетентності, який діє не на нашу користь за принципом «гірше Україні, а краще більш цивілізованим країнам світу». Звідси постає цілком логічне питання: «Яким чином Україна може знівелювати згубну для свого суспільного розвитку дію такого механізму соціальної селекції, що знижує її конкурентну спроможність?». Адже монополізація влади й розподіл її між «своїми» за критеріями партійності та лояльності, системний протекціонізм осіб у влаштуванні на роботу за ознакою «свій» та відчуження від суспільно значущої діяльності за ознакою «чужий» заблокували в суспільстві здорову соціальну конкуренцію й включили механізм соціальної селекції навиворіт.

Це деморалізує студентську молодь, не мотивує її до здобуття якісної вищої освіти, оскільки не завдяки цьому відкриваються життєві перспективи для молодої людини за порогом вищого навчального закладу. Ті, хто відчувають і розраховують на протекціонізм і підтримку у самостійному житті, не вмотивовані до сумлінного навчання. Ті ж, кому доводиться розраховувати на свій особистісний потенціал та власні сили, заздалегідь знають, що як би вони не старались у своєму навчанні, їх чекає соціальний статус, щонайбільше, інтелектуальної обслуги своїх недолугих, але заможних і впливових однолітків. При цьому вони добре усвідомлюють, що така

їхня суспільна роль не буде мати адекватної матеріальної винагороди та суспільного визнання, якби це мало бути в цивілізованій країні.

До розв'язання цієї проблеми проглядається два очевидних підходи чи шляхи. Перший шлях, авторитарно-тоталітарний, пролягає через створення закритого й буквально відмежованого колючим дротом від цивілізованого світу закритого суспільства, на кшталт колишнього СРСР чи нинішньої КНДР. Це шлях у минуле. Отже, тупиковий. І він надзвичайно ресурсно затратний, а звідси й нездоланий для будь-якого олігархічного режиму влади. До того ж олігархи особисто не зацікавлені в ізоляції від цивілізованого світу. Як свідчить історія й соціальна дійсність, на таке самообмеження й нищівну експлуатацію народу здатні лише комуністичні режими. Український народ вже був у комуністичному ярмі, а тому не дозволить надіти його знову на свою шию. А олігархи не бажають, щоб їхні багатства були експропрійовані й націоналізовані, що неминуче відбувається при запровадженні комуністичного режиму влади.

Отже, на часі другий шлях, реально демократичний і правовий, що полягає у формуванні цивілізованого ринку праці в самому українському суспільстві, який би не лише приваблював кращих випускників вітчизняних і зарубіжних університетів, а й спонукав до здобуття якісної вищої освіти пересічних студентів. В умовах ноосфери й у контексті техногенної цивілізації це безальтернативний шлях до системного оздоровлення всього суспільного організму й заодно вищої школи України. Сподіватись системно оздоровити вищу освіту, поставити її на цивілізовані рейки та інтегрувати в європейський простір вищої освіти у соціально хворому суспільстві наївно, утопічно, врешті, і не компетентно. Адже вища освіта як соціальний інститут не є ізольованою від суспільного контексту, у якому вона функціонує, а тому негативні тенденції, що спостерігаються в суспільстві, цілком закономірно проявляються в соціокультурному середовищі вищої школи й кожному, зокрема,

вищому навчальному закладі. Тому будь-які спроби змінити системно вищу школу в цивілізаційному вимірі будуть приречені на фіаско, якщо в цьому сенсі не будуть кардинально мінятися суспільні відносини. Як не

може церква виконувати суспільну місію інституту моралі в цинічному середовищі, так і вища школа не здатна підвищити компетентність у суспільстві, яке цієї компетентності не потребує.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України про вищу освіту: станом на 29 жовтня 2014 року. – 3-19. – X. : Право, 2014. – 104 с.
2. Стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти. – К. : Ленвіт, 2006. – 35 с.
3. **Альохіна Г. М.** Якість освіти у контексті сучасних трансформацій вищої освіти / Г. М. Альохіна // Вища освіта України. – 2014. – № 3 (дод. 1) : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу : тематичний вип. – К., 2014. – С. 124–127.
4. **Бугров В.** Забезпечення якості вищої освіти: досвід Київського національного університету імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс] / В. Бугров. – Режим доступу : http://www.ihed.org.ua/images/pdf/rectors_bugrov.pdf
5. **Домбровська С. М.** Інноваційні державні механізми формування якісної системи освіти в Україні / С. М. Домбровська // Вища освіта України. – 2013. – № 3 (дод. 2) : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу : тематичний вип. – К., 2013. – С. 10–14.
6. **Ковтунець В. В.** Забезпечення доступу до вищої освіти у відповідності з Конституцією України та міжнародними зобов'язаннями держави / В. В. Ковтунець // Вища освіта України. – 2014. – № 3 (дод. 1) : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу : тематичний вип. – К., 2014. – С. 42–44.
7. **Луговий В. І.** Якість вищої освіти в Україні: проблеми забезпечення та визнання / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта України. – 2013. – № 3 (дод. 2) : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу : тематичний вип. – К., 2013. – С. 6–10.
8. **Луговий В. І.** Міжнародна й національні стандартні класифікації освіти: концепція і реалізація / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Педагогіка і психологія / Вісн. НАПН України. – 2013. – №1. – С. 15–25.
9. **Луговий В. І.** Національна та галузеві (секторні) рамки кваліфікацій як інструмент забезпечення і визнання якості в Європейському просторі вищої освіти / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вища освіта: проблеми і шляхи забезпечення якості : зб. праць X Всеукр. наук.-метод. конф., 28–29 листопада 2013 р., Київ. – К. : НТУУ «КПІ», 2013. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – С. 21–25.
10. **Луговий В. І.** Реалізація світового досвіду рівневої, орієнтаційної та галузевої організації вищої школи в Законі України «Про вищу освіту»: шлях до розуміння та визнання / Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. // Вища освіта України. – 2014. – № 3 (дод. 1) : Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу : тематичний вип. – К., 2014. – С. 32–36.
11. Національна стандартна класифікація освіти України (концепція): проект. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naps.gov.ua/uploads/tiles/sod/NSKO.pdf>

REFERENCES

1. The Law of Ukraine on higher education: October 29, 2014. – With the X-19: Right, 2014. – 104 p.
2. Standards and Guidelines for QA in the EHEA. – K. : Lenvit, 2006. – 35 p.
3. **Alekhina G.M.** The quality of education in the context of current transformations of higher education / G.M Alekhina. // Higher Education of Ukraine. – 2014. – № 3 (Annex 1). Thematic issue "European integration of higher education in Ukraine Bologna process". – K., 2014. – P. 124–127.
4. **Bugrov V.** Quality assurance: the experience of Kyiv National Taras Shevchenko University. [Electronic resource] – Access: http://www.ihed.org.ua/images/pdf/rectors_bugrov.pdf
5. S.M. Dombrovskaya Innovative state mechanisms of quality public education system in Ukraine // Higher Education of Ukraine, 2013, № 3 (Appendix 2). Thematic issue "European integration of higher education in Ukraine Bologna process". – K., 2013. – P. 10-14.
6. **Kovtunets V.V.** Ensuring access to higher education in accordance with the Constitution of Ukraine and the State's international obligations / V. V. Kovtunets // Higher Education of Ukraine, 2014, № 3 (Annex 2). Thematic edition "European integration of higher education in the context of the Bologna Process". – K., 2014. – P. 42-44.
7. **Lugovyy V.I.** The quality of higher education in Ukraine: problems and providing recognition / V. I. Lugovyy, Z.V.Talanova // Higher Education of Ukraine, 2013, № 3 (Appendix 2). Thematic issue "European integration of higher education in the context of the Bologna Process". – K., 2013. – P. 6-10.
8. **Lugovyy V.I.** International and national standard classification of education: concept and implementation / V.I. Meadow, Z.V. Talanova // Pedagogy and Psychology. Visn. NAPS Ukraine. – 2013. – №1. – P. 15-25.
9. **Lugovyy V.I.** National and sector Qualifications Framework as a tool to ensure quality and recognition in the European Higher Education / V. I. Lugovyy, Z. V. Talanova // Higher education: problems and methods of quality assurance: Coll. X All-Ukrainian publications. scientific-method. Conf., 28-29 November 2013, Kyiv. – K. : NTU "KPI", 2013. – 1elektron. wholesale. disk (CD-ROM); 12 cm. – P. 21-25.
10. **Lugovyy V.I.** Implementation of international experience, and industry orientation of higher education in the Law of Ukraine "On Higher Education": the path to understanding and recognition / V. I. Lugovyy, Slyusarenko A.M., Z.V. Talanova // Higher Education of Ukraine, 2014, № 3 (Annex 1). Thematic issue "European integration of higher education in the context of the Bologna Process". – K., 2014. – P. 32 – 36.
11. National Standard Classification of Education of Ukraine (concept) :project. [Electronic resource] – Access: <http://naps.gov.ua/uploads/tiles/sod/NSKO.pdf>

12. Правові засади реалізації Болонського процесу в Україні : монографія / кол. авт. : В. Бугров, А. Гожик, К. Жданова та ін. ; за заг. ред. В. Лугового, С. Калашнікової. – К. : ДП «НВЦ «Пріорітети», 2014. – 156 с.
13. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій : постанова Каб. Мін. України від 23.11.2011 № 1341 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/lams/show/1341-2011-%D0%BF>
14. Про затвердження переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціаліста і магістра : постанова Каб. Мін. України від 27.08.2010 № 787 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/lams/show/787-2010-%D0%BF>
15. **Рашкевич Ю. М.** Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
16. **Рябченко В. І.** Викладач як основний суб'єкт взаємодії зі студентом у вищій школі: проблема професіоналізму / В. І. Рябченко // Гілея. – 2006. – № 6. – С. 202–217.
17. **Рябченко В. І.** Актуалізація особистості студента як фактор розвитку вищої школи / В. І. Рябченко // Філософія освіти. – 2007. – №1(7). – С. 55–60.
18. **Рябченко В. І.** Номінальна вища освіта як актуальна проблема на шляху забезпечення реальної компетентності в сучасному українському соціумі / В. І. Рябченко // Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку : монографія / [за ред. В. П. Андрущенка, В. І. Лугового, М. Ф. Степка]. – Х.: Вид-во НУА, 2009. – С. 133–155.
19. **Рябченко В. І.** Світоглядна компетентність як актуальна соціальна проблема сучасної цивілізації / В. І. Рябченко // Вища освіта України : теорет. та наук.-метод. часопис. – 2013. – № 3(50), дод. 1: Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології. – Т. 1. – С. 130–134.
20. Україна у цифрах у 2013 році : статистичний збірник / Державна служба статистики України; за ред. Осауленка О. Г. ; відповід. за вип. Остапчук О. Е. – К. : ТОВ «Вид-во «Консультант». – 2014. – 239 с.
12. Legal basis of the implementation of the Bologna Process in Ukraine: Monograph / Authors: V. Bugrov, A. Hozhyk, K. Zhdanov, J. Zarubinska, V. Zakharchenko, S. Kalashnikova, E. Kozayevska, I. Lynova, W. Lugovyy, A. Orzhel, Rashkevych Yu, J. Talanova, S. Shytikova; by the Society. ed. V. Lugovogo, S. Kalashnikovoy. – K. : SE "SPC" Priorities ", 2014. – 156 p.
13. On approval of the National Qualifications Framework: Resolution Cab. Min. Ukraine from 23.11.2011 № 1341. [Electronic resource] – Access mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/lams/show/1341-2011-%D0%BF>
14. On the list of specialties, which are trained in higher education by educational levels of specialist and master:: Resolution Cab. Min. Ukraine from 27.08.2010 № 787. – [electronic resource] – Access mode: <http://zakon1.rada.gov.ua/lams/show/787-2010-%D0%BF>
15. **Rashkevych Y.M.** The Bologna Process and the new paradigm of higher education: monograph / Y. M. Rashkevych. – Lviv, Lviv Polytechnic National University Publishing House, 2014. – 168 p.
16. **Riabchenko V.I.** Teacher as the main subject of interaction with the student in higher education: the problem of professionalism / V.I. Riabchenko // Gileia. – 2006. – № 6. – P. 202–217.
17. **Riabchenko V.I.** Updating the student individuality as a factor in the development of high school / V.I. Riabchenko. – Philosophy of Education. 2007. – №1 (7). – P. 55–60.
18. **Riabchenko V.I.** Rated higher education as an actual problem in the way of providing real competence in modern Ukrainian society / V.I. Ryabchenko // modernization of higher education in Ukraine and in the world: ten years of scientific research: monograph / [ed. V.P.Andruschenka, V.I.Luhovoho, M.F.Stepka]. – H.: IZD LSA, 2009. – S. 133–155.
19. **Riabchenko V.I.** Worldview competence as actual social problem of modern civilization. / V. I. Riabchenko. – Higher education Ukraine: theoret. and scientific-method. Journal. 2013. – №3 (50). – Annex 1: Higher Education Pedagogy: methodology, theory and technology. – T. 1. – 338 p. – P. 130–134.
20. Ukraine in numbers in 2013. Statistical Yearbook. / State Statistics Service of Ukraine. // Ed. Osaulenko A.G., responsible. by vol. Ostapchuk O. E. – C. : LLC "Publisher" Consultant ". – 2014. – 239 p.

Людмила СОКУРЯНСЬКА

доктор соціологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціології
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна, академік Академії наук
вищої школи України, віце-президент
Соціологічної асоціації України

Ключові слова: Валентина Іларіонівна Астахова, соціологія освіти, концептуалізація безперервної освіти, становлення й розвиток приватної освіти

У статті розкрито особистість чудового українського вченого, організатора вітчизняної соціальної науки й освіти, доктора історичних наук, професора Валентини Іларіонівни Астахової. Проаналізовано її роль у становленні в Україні й у цілому в колишньому Радянському Союзі такої галузі соціологічного знання, як соціологія освіти.

Підкреслено внесок В. І. Астахової у концептуалізацію безперервної освіти, в розробку теоретичних засад громадянсько-патріотичного виховання молоді, яка навчається, у створення концепції приватної освіти на пострадянському просторі. Акцентовано увагу на її науковому, педагогічному й організаторському талантах.

УДК 316.74:378.12(477.54)

**СЛОВО
ПРО ВЧИТЕЛЯ**

© Сокурянська Л., 2015

Валентина АСТАХОВА

квітня 2015 року вузівська й академічна громадськість України, Росії і, я переконана, багатьох інших країн ближнього й далекого зарубіжжя буде вітати чудовим ювілеєм талановитого ученого й педагога, організатора науки і освіти, чарівну жінку, мого Вчителя – Валентину Іларіонівну Астахову. Я вдячна долі за те, що вона подарувала мені розкіш уже майже п'ятдесятирічного людського (у тому числі професійного) спілкування цією дивовижною особистістю. Її життя – це взірць служіння справі, служіння близьким і друзям, служіння Батьківщині. Мене зовсім не бентежить пафосність цих слів, тому що все зазначене вище – абсолютна правда.

Представляючи нашого ювіляра читачу, який, можливо, знає професора Астахову В. І. не так добре, як я, хочу почати з дуже короткого екскурсу в сучасний соціологічний дискурс. Деякі представники такого напрямку в соціології, як постмодернізм, зокрема відомий британський учений польського походження З. Бауман, вважають, що в сучасних умовах становлення

особистості відбувається не під впливом соціалізації (на думку соціолога, феномени соціалізації сьогодні зникають), а завдяки її самоконструюванню (або самомонтажу) [1, р. 190–191]. І хоча я не можу беззастережно поділити цю думку метра сучасної соціології (бо вважаю, що, незважаючи на кардинальні зміни соціальної ролі сім'ї, вона все ще залишається суб'єктом соціалізації індивіда, у будь-якому разі первинної), стосовно Валентини Іларіонівни Астахової З. Бауман має рацію: це особистість, яка «зробила» себе сама.

Усе життя Валентини Іларіонівни – це постійне, нескінченне самоконструювання. Безумовно, величезну роль в особистісному становленні Валентини Іларіонівни відіграли її батьки – Іларіон Гаврилович і Ніна Семенівна. І все ж таки всі свої головні життєві вибори (де навчатися, з ким одружитися, де працювати, чому себе присвятити), у яких виявлялася й формувалася особистість Валентини Іларіонівни, вона робила й продовжує робити сама.

Сама вступила на історичний факультет Харківського державного університету імені О. М. Горького (ХДУ) (нині Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна), сама пішла працювати вчителем історії до середньої школи № 36 м. Харкова, сама захистила кандидатську й докторську дисертації, сама збирала навколо себе однодумців-ентузіастів приватної освіти в нашій країні. Її професійний шлях від шкільного вчителя до ректора одного з найавторитетніших приватних вищих навчальних закладів України просто вражає.

Як, завдяки чому Валентині Іларіонівні завжди вдавалося й сьогодні вдається здійснити все, за що вона береться? Я переконана, що причина криється в її надзвичайному людському таланті, а точніше, талантах. Говорять, що людина, талановита в одній сфері своєї діяльності, талановита й у всіх інших. Головне, щоб вона розпізнала в собі той або інший талант, мала би бажання його реалізувати і щоб умови середовища не заважали їй актуалізувати свої інтенції. Багаторічна співпраця з Валентиною Іларіонівною дозволяє мені говорити про те, що

вона може реалізовувати свої таланти навіть у несприятливих для цього умовах.

З огляду на обсяг цієї статті, я не зможу повною мірою розкрити всі таланти Валентини Іларіонівни Астахової. Більше того, навряд чи я зможу навіть перерахувати всі її таланти. Проте я спробую розповісти про ті з них, які, на мій погляд, передусім відрізняють цю неординарну особистість. Відразу ж зазначу, що я не намагалася побудувати ієрархію талантів Валентини Іларіонівни. Послідовність, у якій я буду представляти й, по можливості, розкривати її таланти, зовсім не свідчить про те, що одні з них більш значущі, ніж інші.

Почну з таланту, який, на мій погляд, є найбільш публічним. Мова йде про її талант ученого. Адже з ним знайомі не тільки ті, хто бере участь у наукових розробках, здійснюваних під керівництвом В. І. Астахової, не тільки її колеги з вітчизняних і зарубіжних дослідницьких центрів, які мають можливість безпосередньо контактувати з Валентиною Іларіонівною, але й люди, особисто з нею не знайомі, проте залучені до її наукової творчості завдяки численним статтям, підручникам, монографіям професора Астахової В. І.

Науковий талант Валентини Іларіонівни виявляється в багатьох іпостасях. У цьому контексті я маю на увазі не тільки її кандидатську й докторську дисертації, але й передусім її роль у становленні в нашій країні такої галузі соціологічного знання, як соціологія освіти. Професора Астахову В. І. по праву можна назвати фундатором цієї спеціальної соціологічної теорії в нашій країні. Під її керівництвом були проведені одні з перших не тільки в Харкові й не тільки в Україні, але й у колишньому Радянському Союзі соціологічні дослідження освіти як соціального інституту. І сьогодні у фокусі її наукової уваги знаходяться найактуальніші проблеми розвитку цієї сфери суспільного життя. Дослідження, які проводяться під її керівництвом або за її безпосередньої участі, торкаються таких питань, як якість підготовки фахівців у вищій школі, громадянські й політичні позиції українського студентства, перспективи розвитку приватної освіти в Україні, інновації у сфері освіти та

ін. Сьогодні особливий акцент у науковому дискурсі В. І. Астахової та її колег зроблено на проблемах і перспективах розвитку безперервної освіти в нашій країні. Не випадково створена нею й багато років очолювана Народна українська академія (НУА) стала експериментальним майданчиком Міністерства освіти і науки України з реалізації системи безперервної освіти.

Саме в діяльності НУА й інших приватних ВНЗ України знайшли своє застосування й розвиток розроблені професором Астаховою В. І. концепція виховної роботи зі студентською молоддю в умовах суспільства, що трансформується, комплексна цільова програма громадянсько-патріотичного виховання студентів і школярів, концепція розвитку науково-дослідної роботи вищої школи, концепція вдосконалення соціологічної освіти та ін.

Маючи досвід участі в дослідженнях, проведених під керівництвом В. І. Астахової, з одного боку, і співпраці з нею в межах проєктів, реалізованих кафедрою соціології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, з іншого, написання колективних монографій (див., напр.: [2]) тощо, із цілковитою підставою можу сказати про Валентину Іларіонівну як про вченого, неймовірно вимогливого не тільки до своїх колег, але й насамперед до себе. Мене завжди захоплювала й сьогодні захоплює дивовижна працездатність Валентини Іларіонівни, її готовність працювати по 25 годин на добу, її вміння чітко формулювати дослідницькі цілі й досягати їх. Я впевнена, що не тільки мене вражає кількість проєктів, здійснених під керівництвом Валентини Іларіонівни лише за останні 15 років, – 24 дослідницьких проєктів. Серед них: 4 міжнародні проєкти, реалізовані у 2001–2010 рр. спільно з науковцями Росії, Польщі, Латвії, Швеції, Киргизстану, Казахстану та інших країн і присвячені вивченню проблем розвитку приватної вищої школи в Україні, чинників становлення безперервної освіти в сучасному суспільстві, мотивів здобуття сучасною молоддю вищої освіти тощо; 2 всеукраїнські проєкти, у центрі уваги яких були питання студентського самоврядування в Україні, а також проблеми й перспективи впрова-

дження Болонського процесу у вітчизняній вищій школі; 11 регіональних проєктів, присвячених дослідженню різноманітних проблем життєдіяльності вітчизняної освітньої системи – від дигіталь-компетентності майбутніх фахівців до їхньої ролі в становленні громадянського суспільства в Україні; нарешті, 7 внутрішньовузівських проєктів, що акцентують увагу на чинниках і проблемах реалізації академічної наступності в умовах розвитку інноваційного комплексу безперервної освіти. Звичайно, реалізація всіх цих проєктів – це результат колективної наукової творчості. Але щоб організувати цей процес, потрібно було об'єднати зусилля одnodумців, соратників у справі, якій Валентина Іларіонівна Астахова служить усе своє життя. Необхідно було створити наукову (Астахівську) школу, творчий продукт якої успішно конкурує на ринку наукової продукції. Численні монографії, підготовлені представниками цієї школи за підсумками проведених досліджень і надруковані за редакцією або за участі В. І. Астахової (див., напр.: [3–16]), сьогодні активно використовують студенти, зокрема Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, готуючись стати соціологами-професіоналами. Важко собі уявити, як за такої неймовірної завантаженості ректора (а сьогодні радника ректора) Валентини Іларіонівни тільки за останні 10 років підготувала й опублікувала більш ніж 80 наукових робіт.

Таланти людини, звичайно за деякими винятками, дуже тісно пов'язані між собою, провокують один одного, не можуть виявлятися один без іншого. Таланти Валентини Іларіонівни Астахової підтверджують це правило. Мені важко уявити, наприклад, її науковий талант поза талантом організаторським, а точніше, поза її організаторським генієм. Кажучи так, я жодною мірою не грішу проти істини і вважаю, що зі мною погодяться всі, хто знає Валентину Іларіонівну. Оскільки, тільки володіючи організаторським генієм, можна було зробити те, що зробила й продовжує робити ця приголомшлива жінка. Я зазначу тільки найголовніше, з моєї точки зору, що було створене завдяки її організаторському генію, серцевину якого, як, утім, і всіх інших талантів

Валентини Іларіонівни, становить колосальне творче начало її особистості.

Почну з тієї справді титанічної організаторської роботи, яку провела Валентина Іларіонівна, відроджуючи художню самодіяльність Харківського університету. Колективи університетської самодіяльності в ті роки, коли художню раду ХДУ очолювала В. І. Астахова (перш за все я маю на увазі академічний хор, симфонічний оркестр, студентський театр СІНТ, ансамбль скрипалів, жіночий і чоловічий вокальні ансамблі, танцювальний колектив, студію художнього слова та ін.), могли скласти й реально складала конкуренцію професійним творчим колективам. Університетські самодіяльні артисти, до яких я мала честь належати, перемагали на всесоюзних універсіадах й оглядах художньої самодіяльності, радували своєю творчістю не тільки студентів і викладачів університету, харків'ян, але й жителів багатьох міст і сіл Радянського Союзу під час своїх подорожей Волгою і Єнісеєм, Леною та Дніпром, у складі університетських агітбригад, що об'їздили практично всі райони Харківської області та інших регіонів нашої країни. І все це було організовано Валентиною Іларіонівною Астаховою.

Окрім самодіяльності, у Валентини Іларіонівни було, як мені здається, ще одне улюблене дитя – громадсько-політична практика (ГПП) студентів. ГПП – це система лекційних і практичних занять, а також громадських заходів, спрямованих на формування організаторських, виховних, лекторських та інших якостей, необхідних фахівцю з вищою освітою для того, щоб ефективно реалізовувати свої функції не тільки як професіонала, але й як керівника, вихователя, організатора того або іншого виробництва. Програма громадсько-політичної практики розроблялася радою ГПП Харківського університету, на чолі якої була Валентина Іларіонівна Астахова. Будучи членом цієї ради, я брала безпосередню участь у реалізації «гепепешних» ідей і планів Валентини Іларіонівни. Скільки лекцій ми прочитали для студентів, скільки організували виступів на підшефних підприємствах, у колгоспах, радгоспах тощо, скіль-

ки провели всесоюзних і республіканських конференцій з ГПП і досліджень її ефективності.

Організаторський геній Валентини Іларіонівни повною мірою виявлявся й виявляється сьогодні під час організації наукових конференцій, семінарів, симпозіумів. Окрім уже зазначених вище конференцій, хочу назвати щорічний науковий форум, який проводиться в Народній українській академії з 2001 року під керівництвом і за безпосередньої участі В. І. Астахової. Щоразу конференція в НУА присвячується одній з актуальних проблем розвитку сучасної освіти. У 2015 році у фокусі уваги учасників конференції стали питання трансформації соціальних функцій освіти в сучасному світі. Незважаючи на традиційний, зазвичай дуже холодний час проведення конференції (лютий), вона збирає своїх учасників не тільки з провідних дослідницьких центрів України, але й учених Росії, Білорусії, Польщі, Швеції, Казахстану, Литви, Латвії та інших країн. Це говорить не тільки про авторитет цього наукового зібрання, але перш за все про високий авторитет Валентини Іларіонівни Астахової, спілкування з якою як у межах названої конференції, так і на конференціях, організованих іншими ВНЗ та академічними установами, завжди приносить величезне задоволення.

В. І. Астахова – активний член Соціологічної асоціації України (САУ), член бюро її Харківського відділення, організатор і учасник численних заходів, що проводяться під егідою САУ.

Хочу розповісти про ще один вияв організаторського генія В. І. Астахової – її діяльність як керівника Харківської обласної організації Всесоюзного товариства «Знання». Посівши цю статусну позицію, вона запропонувала мені очолити молодіжну комісію товариства «Знання», якою до цього керувала сама. Скільки лекцій з різних тем було організовано нею в той час для всіх категорій населення, зокрема для молоді Харкова й Харківської області. У які тільки куточки нашої області ми не їздили, які тільки заходи не проводили під керівництвом Валентини Іларіонівни. Які чудові лекції читала сама професор Астахова В. І.

Лекторський талант Валентини Іларіонівни завжди викликав і сьогодні викликає у її слухачів неудаване захоплення. Я знаю багато колишніх студентів, які згадують з яким задоволенням вони ходили на її лекції, з яким захопленням слухали її блискучі виступи на конференціях, семінарах тощо. Я знаю багато колег (і сама належу до них), які «по-білому» заздять приголомшливому вмінню Валентини Іларіонівни захопити своєю лекцією аудиторію, її завжди емоційним і в той же час неймовірно змістовним виступам.

Талант лектора – важлива складова викладацького таланту Валентини Іларіонівни, який, крім того, виявляється в її умінні знайти підхід до кожного студента, відкрити його для самого себе, застерегти від поганих вчинків, спрямувати на шлях істинний. Я спостерігала це, працюючи за сумісництвом у Народній українській академії.

Створення цього навчального закладу – найвидатніше (не побоюся цього слова) досягнення Валентини Іларіонівни Астахової. Ось в чому досягли розквіту її організаторський, науковий і педагогічний таланти! Поєднання цих талантів дало можливість повною мірою розкритися її таланту керівника, перед яким можна тільки зняти капелюх. Мені не раз доводилося переконуватися в тому, з якою колосальною пошаною ставляться до Валентини Іларіонівни її колеги – ректори багатьох українських ВНЗ, віддаючи данину її інноваційному мисленню, здатності оперативно реагувати і впроваджувати в діяльність НУА новітні світові й вітчизняні досягнення в галузі освіти і науки, продукувати нові й нові форми навчальної та на-

укової роботи. Важко собі уявити, як за такий короткий термін, у таких складних умовах Валентині Іларіонівні і її команді вдалося створити такий потужний навчальний заклад, що здобув визнання не тільки колег по освітньому цеху, але, головне, абітурієнтів та їхніх батьків, готових сплачувати за те, щоб діти здобули освіту саме в НУА.

Таланти Валентини Іларіонівни Астахової, які я спробувала хоча б приблизно розкрити вище, і ще безліч інших талантів, якими вона володіє, у своїй сукупності становлять її чудовий людський талант, головною характеристикою якого я б назвала її дивовижне вміння робити цікавим життя тих, хто живе й працює поряд з нею. Саме людський талант Валентини Іларіонівни, неймовірний магнетизм її особистості, одного разу притягнувши мене, як і багатьох інших колег, в орбіту її життя, не дають мені зійти із цієї орбіти вже багато й багато років.

Вітаючи Валентину Іларіонівну Астахову з ювілеєм, я хочу побажати, щоб вона завжди залишалася такою, якою я її знаю й дуже люблю: молодою, красивою, мудрою, жіночною, чарівною, енергійною, креативною, відповідальною, нескінченно відданою своїй справі, сім'ї, друзям і колегам, щирою у своєму ставленні до людей, і, головне, побажати їй здоров'я!

З ювілеєм Вас, мій дорогий Учителю! Дякую Вам за все, чому Ви мене навчили й продовжуєте вчити, за радість і задоволення спілкування з Вами, за те, що Ви допомогли мені відбутися як особистості.

Для мене Ви завжди були, є і будете прикладом освіченості, інтелігентності й високої особистісної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Bauman Z.** Intimations of Postmodernity / Z. Bauman. – London and New York : Ch., 1992. – 232 p.
2. Непрерывное образование в объективе времени : монография / [В. В. Астахов, В. И. Астахова, Е. В. Астахова и др. ; сост.: Н. А. Лобанов, Е. В. Астахова] ; под ред. Н. А. Лобанова, В. Н. Скворцова ; Ленинград. гос. ун-т им. А. С. Пушкина, НИИ соц.-экон. и пед. проблем непрерыв. образования, Харьк. гуманитар. ун-т "Нар. укр. акад.". – СПб. ; Харьков, 2014. – 234 с.
3. Метаморфозы воспитания : [монография / В. И. Астахова, Е. В. Астахова, О. И. Божко и др.] ; под общ. ред. В. И. Астаховой ; Нар. укр. акад. – Харьков : Изд-во НУА, 2004. – 275 с.

REFERENCES

1. **Bauman Z.** Intimations of Postmodernity. Namek na postmodernizm / Z. Bauman. – London and New York: Ch., 1992. – 232 p.
2. Continuous education through the prism of time: monograph. / [V.I. Astakhova i dr. ; sostavytely: N.A. Lobanov, E.V. Astakhova] ; pod redaktsyey N.A. Lobanova, V.N. Skvortsova ; Lenynhradskyy hosudarstvennyy unyversytet ymeny A.S. Pushkina, Nauchno-yssledovatel'skyy ynstitut sotsyalno-ekonomycheskyye y pedahohycheskykh problem neprerivnoho obrazovanyya, Kharkovskyy humanitarniy unyversytet «Narodnaya ukraynskaya akademyya». – Sankt-Peterburh ; Kharkov, 2014. – 234 p.

4. Научные школы: проблемы теории и практики : [монография / В. И. Астахова, Е. В. Астахова, Е. В. Бирченко и др.] ; под общ. ред. В. И. Астаховой, Е. В. Астаховой ; Нар. укр. акад. – Х. : Изд-во НУА, 2005. – 331 с.
5. Інституціоналізація приватної вищої школи / [Валентина Астахова, Катерина Михайлова, Олександр Сидоренко] // Приватна вища школа України на шляху інновацій : монографія / за ред. В. П. Андрущенко, Б. І. Корольова ; Акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти, Харк. гуманіт. ун-т «Нар. укр. акад.». – Х., 2005. – Підрозд. 1.2. – С. 31–95. – Бібліогр. : с. 92–95 (34 назви).
6. Непрерывное образование в контексте образовательных реформ в Украине : монография / [авт. кол.: В. И. Астахова, Е. Г. Михайлева, Е. В. Астахова и др.] ; под общ. ред. В. И. Астаховой ; Нар. укр. акад. – Х. : Изд-во НУА, 2006. – 299 с.
7. Непрерывное образование как принцип функционирования современных образовательных систем: (первый опыт становления и развития в Украине) : монография / [В. И. Астахова, В. В. Астахов, Е. А. Подольская и др.] ; под общ. ред. В. И. Астаховой ; Нар. укр. акад. – Х. : Изд-во НУА, 2011. – 214 с.
8. Інноваційний пошук продовжується...:(із мирового опыта становлення неперервного освіти) : монографія / [авт. кол.: Ануфриєва І. Л., Артеменко Л. А., Астахов В. В. і др.] ; под общ. ред. В. И. Астаховой ; Нар. укр. акад. – Х. : Изд-во НУА, 2012. – 238 с.
9. Соціологія освіти в Україні / В. Астахова, Е. Михайлева, Е. Батаєва, В. Матвєєв // Глобальна соціологія освіти : [кол. моногр.] / Новгород. гос. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; под ред. В. А. Іванової, А. М. Осіпова. – Великий Новгород, 2012. – С. 158–174.
10. Студент 21 століття: соціальний портрет на фоні суспільних трансформацій : [колектив. моногр.] / Валентина Астахова, Єлизавета Подольська, Катерина Михайлова [і др.]. – [Saarbrücken] : Lap Lambert Academic Publishing, [2013]. – 428 с.
11. Інтелігенція в об'єктиві часу: український варіант / В. И. Астахова // Європ. журн. соц. наук = European Social Science Journal : [міжнарод. науч. журн. / Європ. науч. о-во «Mazleksnes», Міжнарод. дослід. ін-т]. – Рига ; М., 2012. – № 1. – С. 325–330.
12. Академічна культура як фундамент формування сучасного спеціаліста / В. И. Астахова // Вчені зап. Харк. гуманіт. ун-ту «Нар. укр. акад.». – Х., 2013. – Т. 19. – С. 21–39.
13. Соціологія освіти в Україні / В. И. Астахова, Е. В. Батаєва, Е. Г. Михайлева, В. В. Матвєєв // Соціол. дослід. – 2013. – № 1. – С. 91–98.
14. Трансформація цілей і задач національної системи освіти як найважливіша складова подолання системного кризису в Україні / В. И. Астахова // Європ. журн. соц. наук. – 2013. – № 12, т. 1. – С. 85–91.
15. Формування інтелектуального потенціала суспільства – головна місія вищої школи / Валентина Астахова // Новий Колегіум. – 2014. – № 1. – С. 29–34.
16. Sociology of Education in Ukraine: History and Modernity in a Context of Research Methodology / V. Astakhova, Ye. Bataeva, Ye. Mykhaylyova // The Advanced Science Journal. – Torrance, CA (United States), 2014. – Issue 9, part 2. – P. 164–170.
3. Metamorphoses of upbringing: [monografiya] / Narodnaya ukraynskaya akademyya ; pod obshch redaktsyey V.I. Astakhovoy. – Kharkov : Yzdatelstvo NUA, 2004. – 275 p.
4. Scientific schools: theories and practices: monograph : [monografiya] / Narodnaya ukraynskaya akademyya; pod obshch redaktsyey V.I. Astakhovoy, E.V.Astakhovoy; Narodnaya ukraynskaya akademyya. – Kharkov : Yzdatelstvo NUA, 2005. – 331 p.
5. Institutionalization of private school / [Valentina Astakhova, Katerina Mikhayliova, Oleksandr Sidorenko] // Pryvatna vyshcha shkola Ukrainy na shliakhu do inovatsii : monografiya / za redaktsyyeyu V. P. Andrushchenka, B. I. Koroliova ; Akademiya pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut vyshchyoї osvity, Kharkovskyy humanyтарnyy unyversytet «Narodnaya ukraynskaya akademyya». – Kharkov, 2005. – Rozdil. 1.2. – P. 31–95.
6. Continuous education in the context of educational reforms in Ukraine: monograph // pod obshch. redaktsyey V. I. Astakhovoy ; Narodnaya ukraynskaya akademyya. – Kharkov : Yzdatelstvo NUA, 2006. – 299 p.
7. Continuous education as a principle of the functioning of contemporary educational systems (the first experience of development in Ukraine: monograph / pod obshch. redaktsyey V. I. Astakhovoy ; Narodnaya ukraynskaya akademyya. – Kharkov : Yzdatelstvo NUA, 2011. – 214 p.
8. A search for innovation continues... (from the world experience of continuous education) : monograph. / [avt. kol. : Anufrieva I. L., Artemenko L. A., Astakhov V. V. i dr.] ; pod obshch. red. V. I. Astakhovoy ; Nar. ukr. akad. – Kharkov : Izd-vo NUA, 2012. – 238 p.
9. Sociology of education in Ukraine / V. Astakhova, E. Mikhaylieva, E. Bataeva, V. Matveev // Globalnaya sotsiologiya obrazovaniya : [kol. monogr.] / pod red. V. A. Ivanovoy, A. M. Osipova ; Novgorod. gos. un-t im. Yaroslava Mudrogo. – Velikiy Novgorod, 2012. – P. 158–174.
10. The student of the 21st century: a social portrait against the background of social transformations : [collective monograph] / Valentina Astakhova, Elizaveta Podol'skaya, Ekaterina Mikhayleva [i dr.]. – [Saarbrücken] : Lap Lambert Academic Publishing, [2013]. – 428 s.
11. Intelligensia through the prism of time: a Ukrainian variety / V. I. Astakhova // Evrop. zhurn. sots. nauk = European Social Science Journal : [mezhdunar. nauch. zhurn. / Evrop. nauch. o-vo «Mazleksnes», Mezhdunar. issled. in-t]. – Riga ; M., 2012. – № 1. – P. 325–330.
12. Academic culture as a basis for the development of a modern specialist / V. I. Astakhova // Vcheni zap. Khark. humanit. un-tu «Nar. ukr. akad.». – Kh., 2013. – T. 19. – P. 21–39.
13. Sociology of education in Ukraine / V. I. Astakhova, E. V. Bataeva, E. G. Mikhayleva, V. V. Matveev // Sotsiol. issled. – 2013. – № 1. – S. 91–98.
14. Transformation of the aims and tasks of the national system of education as a major factor of overcoming the systemic crisis in Ukraine / V. I. Astakhova // Evrop. zhurn. sots. nauk. – 2013. – № 12, t. 1. – P. 85–91.
15. Forming an intellectual potential of society is the main mission of higher school / Valentina Astakhova // Noviy Kolegium. – 2014. – № 1. – P. 29–34.
16. Sociology of Education in Ukraine: History and Modernity in a Context of Research Methodology / V. Astakhova, Ye. Bataeva, Ye. Mykhaylyova // The Advanced Science Journal. – Torrance, CA (United States), 2014. – Issue 9, part 2. – P. 164–170.

Сергій КУРБАТОВ

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник відділу
філософії, змісту та прогнозування освіти
Інституту вищої освіти НАПН України
та афілійований науковий співробітник
Центру російських та євразійських
досліджень Університету Уппсали, Швеція

Ключові слова: університетські рейтинги, глобальні системи рейтингування, оцінка систем рейтингування, методологія складання університетських рейтингів.

У статті розглядаються сучасні західні підходи до теорії, методології та практики складання університетських рейтингів, а також перспективи розвитку ситуації в цій сфері. Зроблено акцент на аналізі поточних негативних наслідків сучасної, дещо недосконалої, системи рейтингового оцінювання університетської діяльності. Стверджується, що за десятиліття свого існування університетські рейтинги перетворилися на впливовий інструмент освітньої політики, і відповідна тенденція буде посилюватися в майбутньому.

УДК 378.4

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ РОЗРОБКИ МІЖНАРОДНИХ УНІВЕРСИТЕТСЬКИХ РЕЙТИНГІВ

© Курбатов С., 2015

остановка проблеми та її актуальність. Як і будь-який соціальний феномен, глобальний освітній простір має тенденцію до утворення власних ієрархій та, відповідно, формує певну технологію легітимації присутніх у ньому національних університетів в якості елітних (кращих, провідних) та звичайних. Створення глобального освітнього простору передбачає входження в цей простір кращих національних університетів, тож знаходження інструменту об'єктивного визначення «кращого серед кращих» є підставою для легітимації де-факто існуючих ієрархій. В цьому зв'язку феномен виникнення в ХХІ сторіччі та стрімкого розвитку міжнародних університетських рейтингів може розглядатися як своєрідний механізм створення відповідного інструменту легітимації. «Якби рейтингів не існувало, хтось, рано чи пізно, вигадав би їх. Адже поява рейтингів – це закономірний результат масового характеру вищої освіти та комерціалізації і конкуренції університетів в усьому світі. Потенційні споживачі освітніх послуг (абітурієнти та їх сім'ї) бажають

знати, яку з чисельних опцій на ринку вищої освіти обрати», – вважає Філіп Альтбах [2, с. 2].

Упродовж останніх десятиліть університетські рейтинги довели, що вони є впливовим інструментом освітньої політики та трансформацій університету з метою його більшої відповідності вимогам сьогодення. Звичайно, цей інструмент є далеким від досконалості, але динамізм розвитку методології університетських рейтингів та приєднання до цього процесу все більшої кількості дослідників дає можливість стверджувати важливість та практично повну легітимність цього інструменту в контексті вищої освіти. У цьому зв'язку чи не найактуальнішим зараз стає питання, як вдосконалити існуючу на сьогодні теоретико-методологічну базу для розробки університетських рейтингів.

Особливо це питання стосується найбільш молодого сегменту університетських рейтингів – міжнародних, перший з яких, Шанхайський, був розроблений групою дослідників Інституту вищої освіти Шанхайського університету Хіа Тон (Китай). Ось як описує передумови виникнення рейтингу один з його розробників, професор Ніан Каі Лиу (Nian Cai Liu): «У 1999–2001 роках ми разом з доктором Джин Ченгом та двома іншими колегами працювали над проектом, як співвіднести китайські університети з чотирма групами американських університетів, включаючи як провідні, так і менш відомі дослідницькі інституції. Ми використовували велику кількість індикаторів, які оцінювали академічний та дослідницький потенціал. Як наслідок, ми визначили, що кращі китайські університети знаходяться серед 200–300 кращих світових університетів. Результати цих досліджень були використані для стратегічного планування в нашому університеті та відправлені у міністерство освіти Китаю. Вони викликали численні позитивні відгуки, зокрема й іноземних колег, у яких часто звучали пропозиції розробити на цій основі справжній світовий університетський рейтинг. Я вирішив зайнятися цим проектом,

і через два роки, на початку 2003 року Академічний рейтинг світових університетів був розроблений. Ми оприлюднили його на власному сайті в червні 2003 року» [12, с. 24–25].

За одинадцять років, що минули з моменту публікації, кількість міжнародних університетських рейтингів значно збільшилася, а їх методологія стала більш складною та адекватною реаліям університетської діяльності. Водночас посилювалася і критика існуючих систем рейтингування, звинувачення їх у формалізмі, а деяких університетів – у нечесній конкуренції за топові позиції. Тому аналіз сучасної дискусії стосовно стану справ у галузі складання університетських рейтингів та оптимальних шляхів вдосконалення в цій галузі буде корисним для вітчизняних читачів.

Мета цієї статті – розглянути підходи до оцінки сучасного стану та перспектив розвитку існуючих систем рейтингової оцінки університетської діяльності, представлені в англійській літературі, яка з'явилася впродовж останніх років.

Виклад основного матеріалу. Посилення впливу міжнародних рейтингів на університетське життя зробило їх предметом жвавої дискусії в сучасній англійській літературі. Її учасників можна поділити на прихильників та противників університетських рейтингів. Позитивне ставлення до феномену університетських рейтингів зовсім не означає їх некритичне сприйняття. Скоріше навпаки, відбувається активний пошук шляхів вдосконалення існуючих систем рейтингування та виявлення їх недоліків. Подібний підхід представлений роботами Елен Хезелкорн [4; 5], яка схильна прискіпливо, часом навіть іронічно оцінювати поточний стан справ в цій галузі, але переконана, що рейтинги вже в наш час перетворилися на впливовий інструмент формування освітньої політики; та Саймона Маргінсона [10], який, не заперечуючи значення університетських рейтингів в сучасному житті, наголошує на необхідності зближення їх методології з методологією соціальних наук. До прихильників універ-

ситетських рейтингів належить і автор цієї статті, який пропонує розглядати їх як інноваційну технологію реформування університетської освіти, особливо важливу для України та інших пострадянських країн [8]. Сутність цього підходу вдало висловив Андреїс Раухваргерс: «Поява глобальних класифікацій та університетських рейтингів гальванізувала світ вищої освіти. З появою глобальних університетських рейтингів університети не можуть уникнути національних та глобальних порівнянь, і цей факт приводить до зміни багатьох університетських функцій» [13, с. 68].

Значно більш критичну позицію щодо університетських рейтингів займають автори книги «Університетські рейтинги: теоретичні основи, методологія та впливи на глобальну вищу освіту», яка побачила світ у 2011 році за редакцією Юн Чеол Шіна, Роберта Тукушяна та Ульріха Течлера. «Зараз політики та представники медіаспільноти часто критикують університети за їх позиції в рейтингах. Керівництво багатьох університетів сприймає рейтинги як своєрідний дороговказ у повсякденній роботі. Водночас представники академічної спільноти досить критично ставляться до них, оскільки вони часто вводять в оману стосовно справжньої суті сучасних університетів та мають численні методологічні обмеження», – зазначають вони у передмові до цієї книги [6, с. 5].

Одне з найбільш обговорюваних теоретичних питань стосовно університетських рейтингів: що можуть і що не можуть оцінювати існуючі системи рейтингування. Навіть такий прихильник розвитку університетських рейтингів як Філіп Альтбах зазначає: «Де місце навчання в міжнародних рейтингах? Коротка відповідь – ніде. Одна з головних функцій будь-якого університету практично проігнорована усіма рейтингами. Чому? Тому, що якість та вплив навчання неможливо віртуально оцінити та підрахувати» [2, с. 3]. Систематизовану відповідь на це питання Елен Хезелкорн наводить у своїй главі «Університети світового класу чи системи світового класу?

Рейтинги та можливості політики в галузі вищої освіти» [12]. Її основні моменти викладені в табл. 1 [12, с. 77].

Таблиця 1

Що оцінюють та що не оцінюють університетські рейтинги (за Елен Хезелкорн)

Рейтинги оцінюють	Рейтинги не оцінюють
дослідження в біологічних та медичних науках;	викладання та навчання, вплив дослідження на навчання;
публікації в провідних міжнародних журналах;	дослідження в галузі мистецтв, соціальних та гуманітарних наук;
характеристики студентів та співробітників (наукову продуктивність, критерії вступу, співвідношення викладачів та студентів);	трансфер знань та технологій або вплив та здобутки від досліджень;
інтернаціоналізацію; репутацію серед колег, роботодавців, студентів	включення в регіональні та громадянські проекти; студентський досвід

Перші рейтинги університетів були пов'язані з мас-медіа, і зв'язок зі ЗМІ значною мірою посилює їх вплив і значення. Водночас проблема наукової адекватності університетських рейтингів зростає разом зі зростанням їх авторитету серед різноманітних цільових аудиторій. Питання про можливість верифікації методів складання існуючих міжнародних рейтингів методологією соціальних наук є предметом аналізу Саймона Марґінсона у статті «Університетські рейтинги та соціальна наука», надрукованій у першому числі «Європейського журналу освіти» за 2014 рік [10]. У своїй розвідці він використовує дані Академічного рейтингу світових університетів або Шанхайського рейтингу [1], Лейденського рейтингу [3], рейтингу QS [11], рейтингу SCImago [15], рейтингу Таймс-Томсон Рейтерс [16] та новоствореного рейтингу U-Multirank [17].

Для оцінки існуючих глобальних систем рейтингування Саймон Марґінсон пропонує використовувати вісім критеріїв, які включають: 1) *матеріальність*, тобто чіткість та точність параметрів, що вимірюються, та мінімальну можливість їх довільної інтерпретації; 2) *об'єктивність* – міні-

мізацію суб'єктивного компонента оцінки університетської діяльності, уникнення суб'єктивних спостережень у формі, наприклад, шкали Лайкерта [9], елімінація популізму та підвищення рівня науковості; 3) *зовнішній характер даних*, тобто дані повинні бути отриманими не від університетів, а з незалежних джерел, в ідеальному варіанті – з глобальних баз даних; 4) *комплексний характер* – університетські рейтинги повинні оцінювати максимальну кількість університетських функцій, причому спираючись на валідні, об'єктивні дані; 5) *специфічність* – тобто вимірювання певних параметрів університетської діяльності повинне співпадати з їх вимірюванням у реальному житті і не підмінятися принципами вимірювання інших якостей – сюди входить, наприклад, оцінка ставлення співробітників як підстава для оцінки якості навчання, комплексні індикатори з довільною вагою і подібні практики; 6) *порядок пропорційності* – порядковий номер не повинен ігнорувати різницю між університетами, які оцінюються, не варто об'єднувати в одну групу університети з суттєвими відмінностями; 7) *вирівнювання продуктивності* – будь-яка система рейтингування повинна сприяти виявленню загальної продуктивності університету і відповідної динаміки покращення;

8) *прозорість* – індикатори, а також система їх обрахування повинна бути відкритою для всіх сторін, чим більш проста та відкрита система розрахунків рейтингу, тим краще [10, с. 48–50].

Зроблена Саймоном Маргінсоном оцінка провідних глобальних систем рейтингування з точки зору цих критеріїв [450, с. 51] наведена у табл. 2.

Що очікує на університетські рейтинги у найближчі часи та у подальшій перспективі? У своїй главі «Майбутнє університетських рейтингів» Ульріх Течлер описує сім можливих сценаріїв подальшого розвитку ситуації в цій галузі [6, с. 264–265]:

- інерційний сценарій, за якого зберігається нинішня роль та відношення до рейтингів;
- подальше поширення практики складання рейтингів, поглиблення їх впливу на освітню політику; за цих умов рейтинги стають у сучасному світі четвертим найбільш впливовим фактором поряд з масовим характером університетської освіти, посиленням конкуренції в освітній галузі та інтернаціоналізацією;
- рейтинги змінюють характер вищих навчальних закладів; наприклад, різноманітність навчальних закладів зникне та буде замінена більш-менш гомогенним середовищем, суб'єкти якого конкурують за можливість піднятися на більш високий рівень;

Таблиця 2

Оцінка шести систем рейтингування університетів з точки зору критеріїв*, ідентифікованих Саймоном Маргінсоном

Критерій	ARWU	Leiden	QS	SCImago	THE-TR	U-Multi rank
1	середньо-сильний	сильний	слабкий	сильний	слабкий	середній
2	сильний	сильний	слабкий	сильний	слабкий	слабкий
3	середньо-сильний	сильний	середньо-слабкий	сильний	слабкий	сильний
4	середньо-слабкий	слабкий	середній	слабкий	середньо-сильний	сильний
5	середній	сильний	слабкий	сильний	слабкий	сильний
6	середній	сильний	слабкий	сильний	слабкий	сильний
7	середньо-слабкий	середній	середньо-слабкий	середній	середньо-слабкий	сильний
8	середній	середньо-сильний	слабкий	середньо-сильний	слабкий	середній

*Розшифровку відповідного критерію можна знайти у попередньому абзаці

- рейтинги деформують систему університетської освіти; так, оскільки вони оцінюють переважно дослідницький потенціал, можна прогнозувати серйозні проблеми з якістю викладання та навчання;

- рейтинги змінять систему освіти на краще, провокуючи внутрішню диверсифікацію навчальних закладів, яка постає фактором підвищення конкурентоспроможності;

- рейтинги стануть адекватним та достовірним інструментом оцінки вищих навчальних закладів;

- рейтинги сприятимуть створенню «прозорих» інформаційних систем та зникнуть, оскільки за цих умов у них не буде потреби.

Найбільш реалістичним у найближчій перспективі мені здається сценарій 2, з можливостями переходу в подальшому до сценарію 6. Стратегічною ж метою можна вважати сценарій 7, коли зі створенням цілком прозорих інформаційних систем міжнародні університетські рейтинги остаточно виконають свою місію та перетворяться на історичний феномен.

Недосконалість сучасних систем рейтингової оцінки університетської діяльності не викликає сумнівів, тож досить легко ідентифікувати і негативні сторони популярності та впливовості університетських рейтингів, зокрема, різноманітні маніпуляції з метою отримання високого балу при відповідних розрахунках. Так, Барбара Кем та Торо Еркіла у редакційній передмові з показовою назвою «Гра у рейтинги» до присвяченого рейтингам першого числа «Європейського журналу освіти» за 2014 рік наводять приклад двох університетів Саудівської Аравії, які, починаючи з 2011 року, активно залучали до досить своєрідної співпраці вчених з високим рівнем цитування з Гарварду, Кембриджу та інших елітних університетів [7, с. 4]. За коротке щорічне перебування та те, що в усіх публікаціях як місце роботи вказуються відповідні університети, учені отримували 70 000 американських доларів на рік. Станом на 2012 рік у цих двох університетах налічувалося майже 60 подібних «почесних науковців»

виключно чоловічої статі. Як наслідок, відповідні університети з'явилися серед третьої сотні кращих університетів за версією Шанхайського рейтингу. А один з австралійських університетів у 2012 році оголошував конкурс на заміщення посади менеджера університетських рейтингів із заробітною платнею 100 000 американських доларів на рік, серед професійних обов'язків якого значилася взаємодія з інституціями, які проводять рейтингування та робота з покращення позицій відповідного університету у рейтингах.

Звичайно, сфера укладання рейтингів є надзвичайно динамічною, сенситивною до впливів з боку академічного середовища, засобів масової інформації та споживачів університетських послуг. Рейтинги стають усе більш індивідуалізованими, орієнтованими на інтереси конкретного споживача. З іншого боку, у цій сфері простежується тенденція до охоплення максимальної кількості напрямів університетської діяльності та їх адекватної репрезентації. Як підкреслює Елен Хезелкорн у надрукованій у 2014 році статті «Роздуми до десятиріччя глобальних рейтингів: чому ми навчилися та що є важливим»: «За відсутністю ефективних та прийнятних альтернатив, увага укладачів рейтингів фокусується на пошуку кращих індикаторів та показників університетської продуктивності. З часом, можливо, рейтинги поступляться за популярністю соціальним мережам та онлайн-вим, відкритим ресурсам. Саме такі формати будуть надавати інформацію студентам, роботодавцям, викладачам та іншим групам населення» [5, с. 24]. Отже, у стратегічній перспективі вона теж схиляється до сьомого сценарію в класифікації Ульріха Течлера.

Висновки. Хоча на сьогодні міжнародні університетські рейтинги є впливовим елементом освітньої політики на національному і глобальному рівні, їх теоретико-методологічне підґрунтя є недосконалим та потребує подальшого розвитку. Особливу роль у цьому зв'язку відіграє ідентифікація сфер університетської діяльності, яка

може адекватно оцінюватися в рамках існуючих методологій рейтингування та зближення методів складання рейтингів з методологією сучасних соціальних наук. Стратегічною метою розвитку університетських рейтингів можна вважати створення прозорих інформаційних систем стосовно всіх аспектів університетської діяльності.

REFERENCES

1. Academic Ranking of World Universities [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://www.shanghairanking.com/>
2. **Altbach Philip G.** Rankings Season Is Here / Philip G. Altbach // International Higher Education. – 2011. – № 62. – P. 2–5.
3. CWTS Leiden Ranking [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://www.leidenranking.com/>
4. **Hazelcorn Ellen** World-Class Universities or World Class Systems?: Rankings and Higher Education Policy Choices / Ellen Hazelcorn // Rankings and Accountability in Higher Education: Uses and Misuses UNESCO, 2013. – 296 p.
5. **Hazelcorn Ellen** Reflections on a Decade of Global Rankings: what we've learned and outstanding issues / Ellen Hazelcorn // European Journal of Education. – 2014. – Vol. 49, № 1. – P. 12–28.
6. **Jung Cheol Shin, Toutkoushian Robert and Teichler Ulrich** University Rankings. Theoretical Basis, Methodology and Impact on Global Higher Education / Jung Cheol Shin, Robert Toutkoushian and Ulrich Teichler // Springer, 2011. – 274 p.
7. **Kehm Barbara M. and Erkkila Tero** Editorial: The Ranking Game / Barbara M. Kehm and Tero Erkkila // European Journal of Education. – 2014. – Vol. 49, № 1. – P. 3–11.
8. **Kurbatov S.** University Rankings and the Problem of Competitiveness of National Universities of Post-Soviet Countries in Global Educational Space: the Case of Ukraine // Evaluation in Higher Education. – 2012. – #6(2). – P. 59–75.
9. **Likert Scale** [Electronic Resource]. – Access Mode : http://en.wikipedia.org/wiki/Likert_scale
10. **Marginson Simon** University Rankings and Social Science / Simon Marginson // European Journal of Education. – 2014. – Vol. 49, № 1. – P. 45–59.
11. QS World University Rankings [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://www.topuniversities.com/qs-world-university-rankings>
12. Rankings and Accountability in Higher Education: Uses and Misuses / P. T. M. Marope, P. J. Wells and E. Hazelcorn (eds) // UNESCO, 2013. – 306 p.
13. **Rauhvargers A.** Global university rankings and their impact. [Electronic Resource] / A. Rauhvargers // EUA, 2011. – 84 p.
14. **Rauhvargers A.** Global university rankings and their impact. Report II / A. Rauhvargers // EUA, 2013. – 88 p.
15. SCImago Institutional Rankings [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://www.scimagoir.com/>
16. The Times Higher Education World University Rankings [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/>
17. U-Multirank [Electronic Resource]. – Access Mode : <http://www.u-multirank.eu/#!/home>

Марія НЕСТЕРОВА

кандидат філософських наук, докторантка
філософського факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Ключові слова: вища освіта, знання, інформаційні технології, когнітивні технології, освітні технології, суспільство знань.

У статті розглядаються інформаційно-когнітивні технології в системі вищої освіти сучасного суспільства знань. Основний принцип полягає в тому, що інформація не тотожна знанню. Під знанням розуміється отримання, володіння й ефективне використання інформації. І основним завданням системи вищої освіти є надання подібного роду навчання. Інформаційно-когнітивні технології повинні базуватися на індивідуальних когнітивних стилях, згідно з дослідженнями нейронауки й актуальним соціальним запитам.

УДК 004.81:159.953.5:37.046.16

ІНФОРМАЦІЙНО- КОГНІТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ СУСПІЛЬСТВА ЗНАНЬ

© Нестерова М., 2015

остановка проблеми. Ми вже звикли до тези: «хто володіє інформацією, той володіє світом». Володіння інформацією робить людину більш адаптованою до навколишнього середовища, створює відчуття захищеності (найчастіше мінливе відчуття). Але інформаційне суспільство вже досить швидко перетворилося на суспільство знань, у якому «хто володіє знаннями, той володіє світом». Принципово, що поняття «знання» не тотожне поняттю «інформація», воно включає в себе більш широкий когнітивний спектр: розуміння, засвоєння, володіння як уміння застосувати інформацію та ін. Але суспільство знань разом із величезним перспективами відкриває також і проблеми. Припустимо, що від зростаючої лавини загальної інформації можна встановити певні «захисні фільтри». Але як опанувати постійно зростаючу кількість не просто інформації, а знань, якими повинен оволодіти майбутній спеціаліст, щоб бути успішним, конкурентним на складному ринку праці? У такому випадку потрібна не традиційна, а перспективна освіта, яка надасть технології управління знаннями, а не просто певну кількість корисної інформації.

Тобто перспективна освіта повинна будуватися на основі вміння швидко орієнтуватися в стрімко зростаючому потоці інформації та знаходити потрібне і вміння осмислити та застосувати отриману інформацію [7, с. 21]. Фактично це означає перехід від «інформаційної освіти» до «освіти знань». Але для цього потрібна зміна освітньої парадигми, яка б відповідала цим запитам сьогодення.

Ступінь розробки проблеми. У педагогіці взагалі і в системі вищої школи досить активно розробляється проблема управління зростаючою кількістю інформації. Вочевидь, що ця проблема потребує не тільки методологічної рефлексії, а й певних технологій управління, інформаційних технологій. Інформаційні технології досить повно інтегровані в загальну систему технологій, що використовуються в навчанні, зокрема, у системі вищої освіти. Основним завданням когнітивної технології є створення умов для розуміння сприйнятої інформації, тобто формування інформаційної компетентності, під якою розуміється сукупність умінь використовувати інформацію (аналіз різних джерел, викладення змісту, висновків та ін.). Відповідно, це завдання полягає в управлінні процесом формування інформаційної компетентності. При цьому, звичайно, потрібна адаптація змісту, методів, організаційних форм і засобів навчання до індивідуальних когнітивних можливостей [4]. А технології, які враховують і використовують ці особливості, визначають як когнітивні технології. В освітній практиці на пострадянському просторі цей термін започаткував М. Бершадський [1].

У загальному сенсі когнітивні технології розглядаються як сучасні засоби опису складних слабоструктурованих проблем і процесів, а також як інтелектуальні засоби підтримки процесу розробки й ухвалення управлінських рішень у різних сферах. Причому особливу роль грає форма і спосіб передачі знань, зокрема увага акцентується на ефективній візуалізації інформації [2, с. 75]. До них відносяться, по-перше, когнітивні моделі. Найпоширені з них –

інтелект карти (mind maps) і карти понять (concept maps). Перевага роботи з когнітивними моделями полягає в тому, що вони одночасно є і результатом, і засобом для здобуття нових знань. Особливо важливі когнітивні моделі на етапі якісного аналізу інформації з досліджуваної проблеми. Когнітивні моделі розглядаються як потужний сучасний апарат інтелектуальної підтримки прийняття рішень, особливо в кризових ситуаціях [2, с. 76]. В умовах складної соціальної реальності навряд чи можна вважати ці вміння недоцільними для студентів якогось напрямку підготовки.

Отже, інформаційні технології, які дають відповіді на питання, яким чином можна краще оволодіти інформацією, враховуючи когнітивні аспекти, визначають як інформаційно-когнітивні технології. Серед них є й давно відомі: наприклад, як краще запам'ятовувати, дає відповідь мнемоніка. Вона використовує загальний когнітивний принцип, який доведено нейрофізіологами: найкраще запам'ятовується емоційно оформлена інформація. І основне завдання мнемоніки як когнітивної технології полягає не в тому, щоб дати багато штучних засобів запам'ятовування, а незвичайним шляхом перетворити рутинну інформацію, оздобити її різними ознаками, які підключають органи чуттів. Ще важливо в процесі навчання враховувати індивідуальні когнітивні особливості, зокрема, особливості пам'яті. Хтось краще сприймає інформацію очима (візуальна пам'ять), хтось вухами (аудіальна пам'ять), хтось – за допомогою дотиків (тактильна). Це також треба використовувати як основу для покращення когнітивних процесів, а не розвивати тільки домінуючі канали сприйняття. Для цього також використовуються різні методи, наприклад, робота з візуалізаціями. Не тільки засоби візуалізацій, але й інші методи розвитку творчого мислення повинні застосовуватися в освітній практиці. Не дивлячись на існуючу потребу, лише останніми роками з'явилися розробки навчальних програм, спрямованих на вдосконалення мисленнєвих практик [1]. Як ми вже зазна-

чали, традиційна освіта вимагає, щоб студенти вивчали, запам'ятовували, аналізували факти, вирішували завдання, але так і не показує, як це слід робити ефективно. Вважається, що дорослі студенти вже «вміють мислити», хоча на практиці це зовсім не так. Ефективними є методичні комплекси отримання знань, що базуються на прецедентах реалізацій та розробок інноваційних імплементацій, зокрема, технологій case studies, а також інших методів, які успішно застосовуються, наприклад, у бізнес-освіті.

Крім того, важливим здобутком відчизняних та зарубіжних дидактів та методистів можна вважати врахування спільної пізнавальної діяльності як когнітивної технології навчання. У своїх дидактичних дослідженнях Я. Бартецький, М. Виноградов, В. Котов та ін. групову діяльність розглядають як форму організації навчання, як фактор підвищення навчальної успішності або як одну з умов реалізації розвивальної функції навчання. Проблема практичного застосування групового навчання стала предметом дослідження багатьох науковців та методистів (К. Бабанов, Д. Біда, Б. Житник, А. Кіктенко, О. Любарська, О. Пометун та Л. Пироженко, В. Шарко, О. Ярошенко). Ефект групової пізнавальної діяльності є визнаним у системі бізнес-освіти. Це одна з переваг, наприклад, програм MBA, коли учасники вважають спільне пізнання, обмін думками чи не найбільшим здобутком від процесу навчання.

Постановка завдання. Отже, сучасні освітні технології не можуть базуватися тільки на управлінні інформацією. Актуальним є пошук ефективних інформаційно-когнітивних технологій, які б відповідали запитам вищої освіти суспільства знань: сприяли когнітивній ефективності студентів, їх адаптації до складного соціально-економічного середовища.

Розробка проблеми. В освітньому процесі, особливо на рівні вищої освіти, безумовно, важливо робити акцент на розвиток змістовного блоку мислення. Але якщо розглядати тільки процес наповнення інфор-

мацією, то ми можемо досягти обізнаності, але не зможемо забезпечити розвиток операцій мислення, які ці знання породжують і дають змогу використовувати. Якщо ми дбатимемо лише про накопичення знань, то це не гарантує, що з'явиться вміння працювати із цими знаннями, здобувати їх та використовувати. Тому акцент у навчанні слід робити на розвиток логічних операцій мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація та систематизація). Але ж розвивати логічні операції мислення можна лише на конкретному змісті. Крім того, чим глибший і складніший аналіз матеріалу, тим краще він зберігається у пам'яті. Таким чином, розвивальне навчання, роблячи акцент на операційному блоці мислення, сприяє розвитку й змістовного блоку. Так вважає відомий бразильський освітянин, філософ, педагог П. Фрейре. Він протиставляє так звану «банківську» систему освіти, що зорієнтована на накопичення знань, у якій потрібно навіть не знати, а запам'ятовувати зміст викладеного, та проблемно-орієнтований метод навчання, який є завжди пізнавальним, чи то в процесі підготовки проекту, чи в навчальному діалозі. У такому діалозі слухачі не пасивні, вони стають критичними співдослідниками [6, с. 52]. Одним з механізмів утілення нової освіти П. Фрейре вважав створення умов для становлення критичного мислення, яке відбувається через діалог як «екзистенційну необхідність» [6, с. 53]. Діалог повертає нас до витоків, до Сократівського діалогу, його маевтики як процесу відтворення, відкриття істинного знання. Саме в діалоговій взаємодії формується критичне мислення. Крім того, тільки в діалоговому протистоянні викристалізуються погляди, формуються переконання, встановлюється позиція, особистісне бачення – формується, власне, особистість, бо формується мислення. Але це процес вибудови не тільки критичного, а й творчого мислення, якого вимагає наше життя. Тому що зараз недостатньо відтворювати вже існуюче знання, а потрібно вміти створювати нове знання, яке не тільки відповідає, а й випе-

реджає вимоги нестабільного навколишнього середовища. Це потребує формування певного типу особистості, у чому й полягає одне з найголовніших завдань освіти. «Інакше кажучи, у суспільстві знань ключовою проблемою освіти стає не передача знань, як це не парадоксально, а інноваційні якості людини, її здатність до створення і сприйняття нового. Ці здібності, прагнення до їх формування і є новими культурними зразками, трансляція і розвиток яких має стати одним з основних завдань сучасної освіти. Таким чином, проблема подальшого розвитку суспільства знань також у певних відношеннях редукується до освіти» [3, с. 67]. Актуальність проблеми підсилюється певними інноваційними трансформаціями в суспільстві, наприклад, технологічними переходами від аналогового до цифрового світу. Це посилює певною мірою конфлікт досвіду поколінь, впливає на передачу досвіду від вчителя до учнів, від батьків до дітей. Процес навчання втрачає певну ієрархічність, домінування попередніх поколінь уже не є апріорним. Отже, освітні технології не тільки за змістом, а й за формою також повинні враховувати ці суспільні зміни. І найбільш перспективними в цьому плані можна вважати методологічні здобутки особистісно орієнтованих, аніж предметно орієнтованих технологій. Особистісно орієнтовані технології в якості запланованих результатів передбачають не стільки строго фіксовані знання та спеціальні вміння з конкретної навчальної дисципліни, скільки індивідуальні особливості суб'єкта пізнання і предметної діяльності. Освітній процес особистісно орієнтованого навчання надає кожному можливість реалізувати себе в пізнанні, навчальній діяльності та поведінці, спираючись на його суб'єктивний досвід, здібності, інтереси, ціннісні орієнтири. Основним є особистісний підхід: розробляються індивідуальні програми навчання, що моделюють дослідницьке мислення; організуються групові заняття на основі діалогу та імітаційно-рольових ігор; навчальний матеріал інтегрується для реалізації мето-

ду дослідницьких проектів. А особистісні новоутворення учнів – головний критерій особистісно орієнтованого навчання. Освіченість як сукупність знань, умінь і здібностей є найважливішим засобом становлення духовних та інтелектуальних якостей учня, що є основною метою освіти [8]. У цьому напрямі є певний спектр освітніх технологій, зокрема, у педагогіці, але більшість з них може бути надзвичайно ефективною в системі вищої освіти. Однією з перших слід назвати технологію педагогічних майстерень. Майстерня – це інша форма організації навчального процесу. Ця незвичайна система навчання була розроблена французькими педагогами – представниками «Французької групи нової освіти». Біля витоків руху стояли психологи П. Ланжевен, А. Валлон, Ж. Піаже та ін. У самому загальному вигляді ця технологія ставить за мету розробку і впровадження в практику освіти інтенсивних методів навчання і розвитку, що базується на фундаментальній теоретичній концепції. Ця концепція спирається на новий тип менталітету всіх учасників пізнавального процесу, інтерактивну, інтенсивну, діалогічну взаємодію між ними та ін. Постулюється, що здатності є у всіх, треба тільки правильно підібрати методи для їх розвитку – такий собі «когнітивний позитивізм» [5]. Для системи вищої освіти можна також рекомендувати впровадження технологій колективної мисленнєвої діяльності (К. Вазіна), технологій навчального дослідження (Д. Левітас, М. Кларін) та технологій евристичного навчання (А. Хуторської). Всі ці методики спрямовані на творчий підхід до навчального процесу, формування когнітивних навичок, які максимально підходять майбутнім фахівцям будь-якої спеціальності. Але всі вони базуються на класичних когнітивних компетенціях, недостатньо враховуючи важливий момент, як уже було підкреслено, щодо впливу емоційного фону на навчання.

Емоційна компонента, яка підсилює навчальний ефект, найбільш яскраво проявляється у випадках особистого «вклю-

чення», максимального наближення до реальної ситуації. Цей ефект також вже давно застосовується в системі бізнес-освіти. Так, концепція «навчання практикою» («learning by doing»), яка закладена в основу програм, наприклад, Міжнародного Інституту Менеджменту (МІМ-Київ), передбачає інтеграцію навчальних курсів з бізнес-симуляціями – діловими комп'ютерними іграми, у яких за допомогою комп'ютерного моделювання імітується динамічне, конкурентне бізнес-середовище. Перші навчальні бізнес-симуляції в Україні з'явилися саме у МІМ-Київ у 1995 році в результаті партнерських проектів з провідними бізнес-школами Європи і США. Це інноваційне рішення керівництва бізнес-школи було прийняте, враховуючи високу ефективність комп'ютерних бізнес-симуляцій, зацікавленість українських слухачів програм МВА і отриманий досвід з проведення ділових ігор. Можна вважати бізнес-симуляції однією з найбільш ефективних освітніх технологій, тому що вони дозволяють учасникам отримати практичний досвід у процесі навчання. Саме тому бізнес-симуляції широко використовуються в навчальному процесі кращих бізнес-шкіл світу. Вони фактично використовують всі переваги case studies, тому що також мають змістовну компоненту, яку можна змінювати відповідно до навчальних цілей. Але ще є важлива особливість бізнес-симуляцій – методика подачі матеріалу. На звичайних семінарах і тренінгах схема занять виглядає так: мотивація учасників; інформаційний блок; блок практичних навичок. За такого підходу, на відміну від симуляції, вкрай складно утримувати увагу групи, оскільки відсутні три важливих моменти: моделювання реальної ситуації, у яку кожен учасник безпосередньо залучений, отримання особистого досвіду і набуття власного інструментарію, коли модель вирішення проблеми самостійно "відбудовується" в голові. Слід зазначити, що розвиток інформаційних технологій робить перспективи подібних си-

муляцій практично необмеженими. Можливості застосування віртуальної реальності, використання штучного інтелекту з «гнучкою» логікою, подібність когнітивних процесів синергетичного комп'ютера до людської особистості, інтерактивні методи навчання – всі ці та прогнозовані подальші розробки у галузі когнітивістики роблять цей напрям одним з найважливіших для перспективного розвитку системи вищої освіти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можемо стверджувати, що впровадження сучасних інформаційно-когнітивних технологій у систему підготовки майбутніх фахівців зможе істотно підвищити їх адаптивність не лише до складного динамічного сьогодення, але й до не менш складного і невизначеного майбутнього. Можливості сучасних інформаційних технологій уявляються необмеженими, інтенсивний розвиток когнітивної науки досить оптимістично це підтверджує. Але навіть без сучасних інформаційних технологій, зокрема інтерактиву та бізнес-симуляцій, можна досягти мети розвивальної освіти. Це різні практики та методики розвитку мислення: синектика, різновиди мозкового штурму (brain storming), різні фасилітаційні техніки вибудови рішень, групова мисленнева діяльність, види організаційно-діяльнісних ігор, форсайтні методики на кшталт «Знанневого реактора» та ін. Когнітивні технології навчання, підкреслимо, – один із засобів навчитися ефективно мислити. І когнітивні технології насправді можуть покращити мисленневі навички, зокрема, прийняття рішень, прогнозування, аналізу проблемної ситуації, креативності як винайдення нестандартних рішень. Доповнюючи інформаційні технології, власне, когнітивними, які враховують індивідуальні та загальні когнітивні можливості, можна не тільки сприяти професійному навчанню, але й підвищити загальну когнітивну ефективність майбутніх фахівців. Крім того, це дозволяє сформуванню якісно новий тип особистості, яка буде не тільки адаптована, а й «активована» у складний

1. **Бершадский М. Е.** Когнитивная технология обучения: теория и практика применения / М. Е. Бершадский. – М. : Сентябрь, 2011. – 256 с.
2. **Данилова О. С.** Применение когнитивного моделирования при исследовании сложных систем и процессов / Данилова О. С., Денисов В. Н., Мальцев В. А. // Региональная гражданская активность и фактор коллективной памяти в перспективе устойчивого развития : практикум когнитивного моделирования : учебно-методическое пособие для междисциплинарного высокотехнологичного студенческого коллоквиума / под ред. А. В. Дахина. – Н. Новгород : Изд-во Волго-Вятской академии гос. службы, 2010. – С. 75–80.
3. **Кочубей Н. В.** Освіта в наукомісткому ризикогенному суспільстві: управлінський аспект освітніх інновацій / Н. В. Кочубей / Інновації у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя: методологічні, змістові та методичні засади : [монографія] / [за ред. проф. А. А. Сбруєвої]. – Суми : Вид-во «МакДен», 2011. – С. 61–79.
4. **Павленко Т. І.** Технології, що забезпечують розуміння дітьми навчальної інформації [Електронний ресурс] / Т. І. Павленко. – Режим доступу : <http://pti.kiev.ua/metodic/739-tehnologyi-scho-zabezpechuyut-rozumnya-dtmi-navchalnoyi-nformacyi.html>
5. Педагогические мастерские Франция – Россия / под ред. Э. С. Соколовой. – М. : Новая школа, 1997 г. – 128 с.
6. **Фрейре П.** Педагогіка пригноблених / П. Фрейре ; пер. з англ. О. Дем'янюк. – К. : Юніверс, 2003. – 168 с.
7. **Халперн Д.** Психология критического мышления / Дайана Халперн. – СПб. : Питер, 2000. – 512 с.
8. **Чупрасова В. И.** Современные технологии в образовании [Электронный ресурс] / В. И. Чупрасова. – ДВГУ, 2000. – Режим доступа : <http://www.docme.ru/doc/176612/sovremennye-tehnologii-v-obrazovanii>

1. **Bershadskii M. E.** Cognitive technologies of education: theory and practice of application / M. E. Bershadskii. – M. : Sentyabr (September), 2011. – 256 p.
2. **Danilova O. S.** Applying of cognitive modeling at the researching of complex systems and processes/ Danilova O. S., Denisov V. N., Maltsev V. A. // Regional citizen's activity and factor of collective memory at the perspective of sustainable development: practicum of cognitive modeling: educational-methodological workbook for the interdisciplinary high-technological student's colloquium/ under the edition of A. V. Dakhin. – N. Novgorod : Publishing center of the Volgo-Viatskaia Academy of Public Administration, 2010. – P. 75–80.
3. **Kochubei N. V.** Education in the science-intensive risk-causing society: the managerial aspect of the educational innovations/ N. V. Kochubei / Innovations in the professional-pedagogical training of the future teachers: methodological, conceptual and methodical bases: [monograph] / [under the edition of prof. A. A. Sbruieva]. – Sumy : Publishing house «MakDen», 2011. – P. 61–79.
4. **Pavlenko T. I.** Technologies which are ensuring the understanding of the educational information by children [Online source] / T. I. Pavlenko. – The way of access mode: <http://pti.kiev.ua/metodic/739-tehnologyi-scho-zabezpechuyut-rozumnya-dtmi-navchalnoyi-nformacyi.html>
5. Pedagogical workshops France – Russia / under the edition of E. S. Sokolova. – M. : Novaya shkola (New School), 1997. – 128 p.
6. **Freire P.** Pedagogy of the Oppressed/ P. Freire; translated from English by O. Demyanchuk. – K. : Univers, 2003. – 168 p.
7. **Halpern D.** Psychology of the critical thinking / Diana Halpern. – SPb. : Piter, 2000. – 512 p.
8. **Chuprasova V. I.** Modern technologies in education [Online source] / V. I. Chuprasova. – DVGU, 2000. – The way of access: <http://www.docme.ru/doc/176612/sovremennye-tehnologii-v-obrazovanii>

Юрій КОРСАК

кандидат філософських наук,
старший науковий співробітник Інституту
вищої освіти НАПН України

Ключові слова: прогрес, глобальні явища, номадизм, генетична пам'ять, праукраїнці, імміграція, соціум Швеції, третя технологічна революція, атомізація суспільства.

Детально розглянуто поняття «номадизм» та «атомізація суспільства» в умовах початку третьої технологічної революції, що замінить індустріальні виробництва екологічно безпечними ноотехнологіями. Пояснено роль праукраїнців у тому, що номади Азії стали великою загрозою для європейської аграрної цивілізації. Досліджено причини особливої виразності явища атомізації суспільства у Швеції. Зроблений прогноз майбутнього і вказані бажані зміни вищої освіти.

УДК 130.123.4+37.01

**МОЖЛИВИЙ ВІДГУК
ВИЩОЇ ШКОЛИ
НА ТЕХНОЛОГІЧНІ
ТА СУСПІЛЬНІ
ЗМІНИ**

© Корсак Ю., 2015

Актуальність. Небачена швидкість та різноманітність змін українського та більш широкого сьогодення, що викликаються не свідомими зусиллями якогось прихованого «світового уряду» чи намірами керівників держав світу – членів доволі неефективної ООН, а практично некерованим прогресом у технологіях та збільшенням чисельності популяції Homo Sapiens, спонукає науковців України шукати відповіді на запитання щодо розвитку української вищої школи та освіти в цілому у найближчі роки та в майбутньому. Є підстави вважати, що до кращих здобутків належить частина праць наших сучасних українських філософів різних генерацій (зокрема, В. Андрущенко, В. Кременя, С. Клепка, З. Самчука, Н. Кочубей, Л. Горбунової, І. Предборської), вміщених у часописах «Вища освіта України», «Філософія освіти» та ін. Однак указана швидкозмінність буття робить актуальним завданням уточнення і розвиток положень навіть найновіших подібних праць (як, наприклад, [2; 6]), оскільки практично перманентні світові й континентальні зрушення примушують аналізувати вже досягнене під новим кутом зору, виявляти зони майбутнього зростання і пропонува-

ти внесення змін у завдання та діяльність вищої школи.

Мета статті. Спираючись на сучасну методологію головних частин філософії, які вивчають не тільки людину як унікальний феномен, а й суспільство та освіту, розглянемо новітні явища в бутті людини, розвиток яких доцільно завчасно врахувати під час модернізаційних змін вищої школи України.

Виклад матеріалу. Визнаємо одразу, що словосполучення «новітні явища» не означає охоплення й аналіз тих десятків феноменів глобального чи континентального характеру, що розгортаються перед нами й одночасно втягують у свої глибини. Обмежимося тільки двома, які відтворюються термінами «номадизм» і «атомізація соціуму».

Маючи грецьке коріння, слово «номадизм» відсутнє у Великому тлумачному словнику української мови. Він пропонує тільки «номади» та його україномовний еквівалент «кочові народи». В інших джерелах для «номадизму» зустрічаємо різноманіття пояснень:

- кочовий спосіб виробництва (застосування терміна «виробництво» виглядає аж надто сумнівним);

- кочовий тип господарства (це вже виглядає логічним словосполученням); номадизм – це паразитарне і споживацьке ставлення до землі. Прийшов, з'їв, поруйнував (це означення використане у протиставленні азійського номадизму та європейської вкоріненості задля пояснення походження виразного протиставлення Заходу і Сходу України [5]);

- в міжнародному енциклопедичному словнику «Глобалістика» номадизм означає і масову трудову міграцію, і мобільність груп привілейованого населення з видатними індивідуальними рисами їх членів [1, с. 629];

- англійські Вікіпедія і Британська енциклопедія основним значенням «номадизму» вважають постійне чи періодичне буття людей «у дорозі», що відрізняє їх від мігрантів, які зазвичай змінюють одне місце життя на інше, віддалене й більш привабливе;

- серед англійських джерел легко відшукати й такі, що доволі влучно визначають

сучасно-філософський «номадизм» як позначення «життя поза Державою» ([8] та ін.);

- у створеній у Мінську енциклопедії постмодернізму стисло сформульовано фундаментальні основи номадології – новітньої теорії основ сучасного соціуму: «Номадологія у широкому сенсі – фундаментальна для постмодернізму установка на відмову від характерних для класичної метафізики презумпцій, а саме... [4, с. 624]». Укажемо їх лаконічно: організація буття, розуміння простору, детермінізм, вибір фундаментальних опозицій, присвоєння сенсу об'єктам і процедурам.

Тут доречно повернутися до особливостей аргументації Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі щодо доцільності уведення поняття номадизму та його походження. Л. Горбунова вдало узагальнює необхідну нам головну інформацію з цього питання: «У своєму «Трактаті про номадологію» Дельоз і Гваттарі намагалися теоретично сформулювати ідею спільноти, що протистоїть владі держави, і знайшли його в племенах кочівників – номад, які змогли створити «машину війни», здатну знищити конкретні держави та імперії. Історія дає нам переконливі приклади таких перемог: німецькі кочові племена разом з гунами розстрожили Римську імперію; монгольські кочівники захопили Китайську імперію, держави Середньої Азії і Русь... Але головним завданням для Дельоза і Гваттарі було довести саму здатність кочівників, багато в чому менш культурних, ніж осідле населення, руйнувати потужні світові цивілізації. З цією метою вони конструюють гіпотезу про особливі властивості племінної, кочової культури: кочівникам природно притаманна «машинна війна», яка допомагала здобувати перемогу над апаратом Держави» [2, с. 105].

На нашу думку, у поглядах французів домінує міфологічне уявлення про кочівників, які з груп грабіжників перетворилися у «народи» не випадково, а тільки після того, як праукраїнці на пониззі Дніпра одомашнили дикого коня – тарпана. У прадавні часи кочівники узагалі не мали худоби й не відрізнялися від інших груп первісних людей, що вимушені були переміщуватися з місця на місце під впливом кліматичних

факторів. Азійські кочівники поліпшили свій «життєвий рівень» після поширення з Родючого Півмісяця овець і кіз, одомашнених у десятому тисячолітті до нашої ери безпосередніми генетичними пращурами українців та більшості сучасних європейських народів (зокрема, й французів).

З Родючого Півмісяця праукраїнці, обходячи мале у той час Чорне море, з насінням пшениці й гороху, козами і вівцями на завжди прийшли на степові та лісостепові чорноземи приблизно 7 тисяч років тому. А пізніше вони здійснили те, що не вдалося більше нікому – одомашнили тарпанів (диких степових коней). Ось як про це пише відомий американський науковець Дж. Даймонд: «Із усіх одомашнених тварин і рослин найбільший внесок у ведення завойовницьких воєн зробили **євразійські коні**, котрі фактично відігравали роль джипів і танків «Шерман» у стародавніх війнах цього материка. Близько 4 тис. р. до н. е., коли на них їздили ще без сідла, коні стали вагомим військовим складником успішної експансії з України на захід носіїв індоєвропейських мов. Ці мови кінець кінцем замінили всі попередні західноєвропейські мови, крім баскської».

Коли згодом коней запрягли у вози та інші колісні причеми, кінні бойові колісниці (винайдені близько 1800 р. до н. е.) революціонізували воєнне мистецтво Близького Сходу, Середземномор'я та Китаю. Наприклад, 1674 року до н. е. коні дали змогу прибульцям – гіксосам – завоювати тодішній безкінний Єгипет і посадити на престол власну династію фараонів.

Після винайдення сідел і стремен коні дали змогу гунам і подальшим хвилям інших народів із азійських степів тримати в страхі Римську імперію та її спадкоємців. Цей процес кульмінував монгольським завоюванням більшої частини Азії та Росії в XIII–XIV сторіччях. Лише після впровадження вантажівок і танків під час Першої світової війни коні врешті-решт втратили роль головної воєнної штурмової сили та засобу швидкого транспортування» [3, с. 88].

До одомашнення коней невеликі гурти «овечо-кізних» кочівників з теренів Калмикії чи Заволжя не становили жодної сер-

йозної загрози для чималих поселень рільників праукраїнців на території від Дону до Карпат, адже більшість інструментів рільника легко ставала в умілих руках грізною зброєю (як це сталося через багато років в епізоді з Коліївщиною та іншими народними рухами). Кочівники-кіннотники, як підкреслює Дж. Раймонд, були подобою танкових і моторизованих дивізій, яким не могли опиратися навіть великі поселення рільників. До того ж, коні набагато розширили харчові ресурси кочівників, що пояснює швидке збільшення їх чисельності і вимушені намагання захопити собі всі степи, а на додачу – старі рефлексивні грабіжників діяли безвідмовно – ще й території землеробів разом із робочими руками. На нашу думку, Скіфія була конгломератом з панів-кіннотників і підвладних землеробів (праукраїнців).

Тому не слід надто некритично сприймати за істину твердження Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі про те, що будь-які номади «від Природи» володіють «машиною війни» й свідомо скеровують на знищення Держави (у своєму історичному екскурсі вони ототожнюють її з соціумом землеробів). У дійсності об'єктивні історичні дані свідчать про те, що номади намагалися надовго утвердитися там, де була можливість отримувати їжу та інші ресурси тривалий час. В іншому разі вони просто грабували й намагалися утекти зі здобиччю (так, зазвичай, діяли татарські «людолови» на українських теренах).

Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі створювали, однак, не історичний огляд, а філософський твір. Логіка їхніх міркувань ішла шляхом зростання абстракції. Почавши з опису реально-історичних кочівників і збудувавши аналогію, вони закінчили абстрактною ідеєю, а саме: ідеєю містифікованого вільного кочового племені, що може зруйнувати владу настільки ж містифікованої зловісної Держави. Відповідно до неї будь-яка вільна думка, як думка зовнішня відносно до Держави та її світу, стає племенем, або машиною війни [2, с. 106].

Тому потреба у таким чином окресленому «номадизмі» має дуже молоді корені: «Радикальні структурні зрушення (еконо-

мічні, соціокультурні, політичні тощо), зумовлені процесами глобалізації, індивідуалізації, зміною просторово-часових відносин у суспільстві, викликаних, зокрема, особливостями інформаційного розвитку, породжують ситуацію перехідності, яка характеризується руйнуванням стійких ієрархічних структур, посиленням хаотизації, а також хвилями нових структурацій, що змінюють одна одну» [2, с.104].

Як підсумок нашого аналізу думок французьких філософів щодо номадології слід указати на дві обставини:

- дуже серйозні проблеми для корінних французів настали в останні кілька років не від традиційного літнього прибуття на їхні землі румунських та інших номад-ромів, а через перетворення передмість чималої кількості міст Франції в «іншокультурні табори» у багатоповітряних, заповнених мігрантами з французьких екс-колоній і багатьох інших держав третього світу (на цей час у Франції мешкає аж шість мільйонів прихильників ісламської релігії). Наприкінці кожного грудня французькі і світові ЗМІ повідомляють про пожежі та інші акції цих «номад», утримуючись від пояснень того, чому поліція не ризикує надмірно заглиблюватись у ці «табори»;

- далеко не кожна «зовнішня щодо Держави» думка є і вільною, і деструктивною для неї. Щойно згадані мігранти у Франції не втрачають здорового глузду й не надто намагаються знищити ту французьку «Корову», що з бюджету забезпечує їх соціальним захистом, якісною і безкоштовною освітою. Вони свідомі того, що надмірно «вільні думки» небезпечні для них самих, тому беруть активну участь у ліквідації для ісламських терористів можливостей безперешкодної діяльності.

Європейські країни з високим відсотком іммігрантів останнім часом змушені були визнати (це зробила навіть Німеччина, де «номадні» проблеми не надто гострі) неефективність ідеї «мультикультурності» виховання, формального навчання і навіть професійної підготовки. Утім, найбільше подібним завданням європейці завантажували дошкільну підготовку і нижчі освітні

рівні, найменше – дипломні і постдипломні. Ми, однак, надалі досліджуватимемо не це надскладне і цілком традиційне питання з дуже довгими історичними коренями-прикладними, а незрівнянно новіше, що стосується понять «індивідуалізація», «атомізація соціуму» та подібними, які застосовні навіть для цілком мононаціональних розвинених держав.

Актуальність саме такого аналізу дуже переконливо підкреслюють такі статистичні показники: «У світі зростає кількість людей, що проживають поодиночки й думають, що це – аж ніяк не нещастя, а цілком правильний підхід до організації власного існування. У скандинавських країнах приблизно 40% домогосподарств складаються всього з однієї особи. В Англії, Німеччині, Франції, Японії однаків менше, але в середньому набереться приблизно 30%. Майже на цьому ж рівні тримаються й США» [7]. Додаткова перевірка даних засвідчила, що серед Скандинавських країн індивідуальна відокремленість найбільш прогресує у Швеції.

На наш погляд, це не випадкове явище, оскільки є одразу кілька причин поглибленого показника «атомізації» соціуму шведів. Нагадаємо, що вона є «білою вороною» серед європейських держав, оскільки кілька сторіч докладає цілеспрямованих зусиль для збереження нейтрального статусу. Майже 300 років миру були використані для підвищення якості та безпеки життя громадян.

Насамперед – безпеки. Перебування людини у середовищі зі шведським рівнем безпеки значно змінює її поведінку і погляди на стратегію планування свого майбутнього, вибору конкретної життєвої стежини. Традиційні для людини умови – перманентна небезпека для життя і здоров'я. Головна серед них – можливість нападу членів ворожих племен. Вона була настільки серйозною, що у доісторичні часи люди заселили весь суходіл, відмовившись від скупченості у найкомфортніших умовах субтропіків. Виживання одинака було можливим тільки теоретично, та й невелика за чисельним складом родина мала мало шан-

сів на спокійне народження дітей і збільшення своєї сім'ї. Люди змушені були компактуватися у роди і племена чималої чисельності. Експедиції етнологів у хащі тропічних лісів Амазонії, Центральної Африки і острова-гіганта Нової Гвінеї переконливо підтвердили вказану закономірність і щодо чисельності, і щодо перманентності зовнішніх небезпек.

У Швеції рівень добробуту і соціального захисту настільки високий, що одна особа гарантовано матиме окреме помешкання і стандартний набір самозабезпечення. Кожна молода особа має вільний вибір – продовжувати жити разом з батьками, чи «атомізуватися». Зазвичай дослідники шведського суспільства відзначають прагнення «шведських атомів» до «самореалізації»: «Людина минулого знала, що жити слід за давно встановленими правилами, а не винаходити свої власні. Вона знала, що для досягнення деякого успіху їй треба було "не задиратися". А оскільки приблизно те саме знали й оточуючі, проблема співіснування в родині, у великому родинному клані, у селянській громаді й навіть у царстві-державі вирішувалася відносно ефективно. Як цар, що править країною, так і батько, що править сімейством, були в минулому незаперечними авторитетами. Якщо ж хтось раптом авторитети відкидав, виявлявся надмірно розумним і розпочинав жити за власними правилами, це так вражало суспільство, що заслуговувало відбиття в спеціальних художніх творах, подібних до "Горе від розуму"» [7]. Далі В. Травін резюмує, що сучасний західний індивідуалістичний світогляд штовхає суспільство поводитися по-іншому, а саме прагнути не просто до виживання в колективі, а до різних форм самореалізації. Жити за власним планом, оскільки старі традиційні форми поведінки не сприяють цій самореалізації.

У випадку шведів слід висвітлити додатковий фактор, що відіграє свою роль у збільшенні ступеня «атомізації» суспільства. Цей фактор пов'язаний з особливостями змісту навчання і виховання в системі обов'язкової освіти. Не деталізуючи політичні баталії та дискусії між представниками одразу кількох наук разом з перебігом

модернізації шкіл Швеції за останні сто років, укажемо головне – наскрізне статеve виховання та детальне ознайомленні підлітків і молоді «з усім необхідним».

Багаторічне привернення уваги майбутніх дорослих громадян до подібного цікавого питання стає, на наш погляд, додатковим потужним чинником швидшого виходу молоді Швеції поза межі контролю батьків та заснування «одноосібного домогосподарства». Молодь має повну можливість набувати життєвий досвід на основі власних помилок, обирати для комунікації та спільних справ таку групу «за інтересами», яку б категорично заборонили батьки та ін. Подібна індивідуальна свобода призвела до формування сотень тисяч автономних об'єднань громадян «за інтересами», які у разі офіційної реєстрації і згоди на періодичний контроль отримують серйозне фінансування з бюджету (подібні «тонкощі» життя шведів пояснюють їхню згоду на фантастично високий рівень податків на зарплату – 46%).

Прогнозуючи виробничо-технологічні зміни найближчих 10–15 років, можна сподіватися на те, що не тільки характерні для Швеції «комуни» на кількості чи 2–3 тисячі мешканців, а й окремі домогосподарства стануть автономнішими в енергетичному і матеріальному самозабезпеченні. Ми маємо на увазі новітній прогрес у перетворенні сонячного світла в електрику без пошкодження біосфери, створення парникового ефекту чи інших небезпечних явищ. Вже у найближчі роки для індивідуальних помешкань сонячна електрика стане у кілька разів дешевшою від усіх інших видів енергії (включаючи й наявні альтернативні – вітру, припливних хвиль, земного тепла та ін.). Надалі вона витіснить наявні джерела для виробничих потреб і міст.

Цей процес повної трансформації енергетики йтиме паралельно до створення усе більш досконалих «поколінь» тривимірних принтерів, які доцільніше називати одним словом – «реплікатори». Майже повна безкоштовність енергії для реплікаторів та їх швидкий прогрес у виробничих можливостях зумовить чергову науково-технологічну революцію. Зникатиме потреба в акумуля-

ції державних ресурсів для гігантських заводів, гірничорудної промисловості, більшості видів металургії та ін. Причиною цього буде саме науково-технологічний прогрес, адже будуть запропоновані нові, природні й дешеві матеріали для реплікаторів другого-третього і наступних поколінь, спроможні замінити більшість традиційних сучасних матеріалів для виробів щоденного споживання, будівництва, транспорту тощо. Очевидно, процес атомізації суспільства та зниження інтеграційно-економічної ролі Держави матиме дуже вагомий додатковий матеріальний підстави.

Рамки статті не дають змоги одразу вказати всі наслідки третьої технологічної революції – їх дуже багато. Система вищої освіти вже бере безпосередню участь у підготовці фахівців, які втілюватимуть її в життя. Це стосується не тільки забезпечення кадрами науково-виробничого комплексу, а й усіх інших секторів зайнятості, де на сьогодні працює більша частина активного населення. У Швеції та інших країнах-лідерах навчання молоді від моменту народження до початку самостійної праці складає майже точно 20 років. Але й пізніше для більшості дорослих осіб ро-

бота з новою інформацією і фактично навчання стало звичною справою. З одного боку, навчання стало й справді майже безперервним і відтворюється аббревіатурою LLL – life long learning, з іншого – воно поступово набирає нових форм інтерактивних обмінів і самонавчання без потреби тривалого перебування в аудиторіях чи лабораторіях ВНЗ.

Таким чином, вища школа України змушена буде реагувати на надходження третьої технологічної революції, скерованої на заміну ноотехнологіями усіх інших та створення передумов сталого розвитку людства, забезпечення індивідуальної і колективної безпеки, вищої цивілізаційної моралі і зникнення підстав для існування значних конфліктів та протистоянь.

З великою імовірністю матиме продовження процес атомізації соціумів західних держав, що разом з іншими глобальними явищами (міграція, номадизм тощо) призведе до значних змін соціального середовища. Маємо надію, що вища школа України буде уважно відслідковувати згадані процеси, аналізувати їх результати, формувати нове інформаційне поле, передбачати наслідки застосування нових схем суспільних відносин

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобалистика : международный междисциплинарный энциклопедический словарь. – М. ; СПб. ; Н.-Й. : ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006. – 1160 с.
2. **Горбунова Л.** Номадизм як спосіб мислення та освітня стратегія. Стаття 2 : Концепти та метафори / Л. Горбунова // Філософія освіти. – 2010. – №1–2(9). – С. 103–114
3. **Даймонд Дж.** Зброя, мікроби і харч: Витоки нерівностей між народами / Дж. Даймонд. – К. : Ніка-Центр, 2009. – 488, [32] с.
4. **Можейко М. А.** Номадология / М. А. Можейко // Постмодернизм : энциклопедия. – Мн. : Интерпрессервис ; Книжный Дом. 2001. – С. 524–526.
5. **Пахльовська О.** Територія без Батьківщини, або така, якої не було [Електронний ресурс] / О. Пахльовська. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Publication/1766> – 13 серпня 2010 року
6. **Самчук З.** Концептуальні пріоритети науково-освітньої сфери як елемент системи суспільної модернізації / З. Самчук // Філософія освіти. – 2010. – №1–2(9). – С. 7–30.
7. **Травин В.** Выдержим ли мы бунт одиночек? [Электронный ресурс] / В. Травин. – Режим доступа : <http://newsland.com/news/detail/id/1411076/> – 5-08-2014
8. URL : <http://www.rhizomes.net/issue5/poke/glossary.html> – 6-08-2014

REFERENCES

1. Global studies: the International interdisciplinary encyclopaedic dictionary. – M. ; SPb. ; N. Y. : IC «ELIMA», ID "Peter", 2006. – 1160 p.
2. **Gorbunova L.** Nomadism as a way of thinking and educational strategy. Article 2 : Concepts and Metaphors / L. Gorbunova // Philosophy of Education. – 2010. – №1–2(9). – P. 103–114.
3. **Deamond J.** The weapon, microbes and the foodstuffs: Sources of roughnesses between the peoples / J. Deamond. – K. : Nika-Centre, 2009. – 488, [32] p.
4. **Mozheiko M. A.** Nomadology // Postmodernism. The encyclopaedia. – Mn. : Interpressservice ; the Book House. 2001. – P. 524–526.
5. **Pakhliovska O.** Territory without the motherland, or that which didn't exist [Electronic resource] / O. Pakhliovska. – Access mode : (<<http://tyzhden.ua/Publication/1766>>. 13 August 2010)
6. **Samchuk Z.** Conceptual priorities of scientific-educational sphere as an element of public system modernisation / Z. Samchuk // Philosophy of Education. – 2010. – №1–2(9). – P. 7–30
7. **Travin V.** Will we sustain the revolt of the singles? [Electronic resource] / V. Travin. – Access mode : (<<http://newsland.com/news/detail/id/1411076/>> 5-08-2014
8. URL : (<<http://www.rhizomes.net/issue5/poke/glossary.html>> (6-08-2014)

Анна МОРОЗОВА

науковий співробітник відділу теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України

Ключові слова: науковий медіатекст, медіакомпетентність, корпусна лінгвістика, методи аналізу наукової періодики, дослідницько-медіаосвітня технологія, аналіз ключових слів, корпус текстів.

У статті теоретично обґрунтовано та представлено дослідження ключових слів корпусу текстів фахової наукової періодики (на прикладі журналу "Вища освіта України"). Автор пропонує розглядати розроблену ним технологію як дослідницько-медіаосвітню, тобто як таку, що може не лише слугувати дослідникам для виявлення індикаторів стану предметної галузі й підвищенню ефективності наукової комунікації, а й може бути використана в навчально-виховному процесі для розвитку медіакомпетентності фахівця відповідної предметної галузі. Наше дослідження спрямоване на поглиблення фахових знань та розширення педагогічного інструментарію викладача; а також на підвищення ефективності викладання дисциплін соціально-гуманітарного циклу, що належать до аналізованої предметної галузі відповідного періодичного видання.

УДК:378:81'373.46:004.912(051)

КЛЮЧОВІ СЛОВА ФАХОВОГО ЖУРНАЛУ ЯК ІНДИКАТОРИ ТЕРМІНОЛОГІЧНОГО СТАНУ ПРЕДМЕТНОЇ ГАЛУЗІ (НА ПРИКЛАДІ ЧАСОПИСУ «ВИЩА ОСВІТА УКРАЇНИ»)

© Морозова А., 2015

науковій літературі досить багато визначень терміна «ключові слова» (КС). Лексеми з цією позначкою виступають у ролі одиниць, котрі несуть основний смисл у тексті. Вони є «смысловими віхами» і слугують орієнтирами, за допомогою яких відбувається не тільки членування тексту на окремі смислові фрагменти, на окремі смислові групи. Саме завдяки кількаразовому повторенню в тексті ключові слова утворюють стрижень тексту, цементують його. Завдяки їм текст набуває зв'язності, цілісності, єдності. Проблема тексту переймається текстологія – відносно нова галузь наукового знання. Для багатьох інших фахівців ключові слова слугують пошуковими орієнтирами, оскільки вони відтворюють наукову картину світу, що визначається як система знань, синтезуючих результати дослідження конкретних наук зі знанням світоглядного характеру [6, с. 89].

У лінгвістичних працях для позначення подібних елементів використовуються різні терміни, найбільш поширеним з яких є «ключові слова». Поряд з цим поняттям зустрічаються й інші, близькі за змістом: «опорний елемент», «ключовий елемент», «смыслові віхи», «смыслові опорні пункти», «смыслові ядра», «ключові знаки», «концептуальні ключові слова», «тематичні ключові слова», «маркеми», «лінгвокультуреми»,

«логоепістемі», «культуроснак» та ін. Існують і такі поняття, як «ключові слова поточного моменту» і навіть «ключові слова збіглого року» [10]. І. Осипова наголошує, що об'єднує всі ці терміни те, що вони позначають такі частини тексту, які в першу чергу слугують для його розуміння [13].

Належність слова до ключових визначається, насамперед, його частотністю, повторюваністю в даному тексті. І саме КС є найбільш суттєвими одиницями для розуміння тексту, вони сигналізують про предметну галузь знання, простір і час; їх однаково розуміють члени одного соціуму, що полегшує діалог між ними. КС є носіями смислу тексту на всіх рівнях його розуміння. КС наукового тексту виконують комунікативну функцію, є засобом наукової комунікації (використання КС у предметних каталогах, реферативних журналах сприяє полегшенню пошуку необхідної наукової інформації, прискорює процес обміну науковими даними) [9].

Українські дослідники О. Ляшко, І. Миклушка [7] аналізують процедури виділення ключових слів як індикаторів предметної галузі й зазначають, що набір КС – це каталог концептів, навколо яких виникають основні ідеї наукового тексту. Цей набір дає читачу уявлення про стан знань у даній галузі, він науково орієнтує читача. Чим краще читач знає предметну сферу, тим зрозумілішим є для нього текст.

Теоретичною та методологічною основою нашого дослідження є **методи корпусної лінгвістики** (к.л.) та **медіаосвітній підхід**. Під корпусною лінгвістикою розуміють лінгвістичні дослідження, побудовані на основі аналізу автентичних корпусів (баз даних) текстів. Корпуси письмових та усних

текстів успішно застосовуються при навчанні іноземної мови і в лінгвістичній педагогіці. К. л. орієнтована на прикладне вивчення мови, її функціонування в реальних середовищах і текстах і дозволяє визначити частотність слів, лексико-граматичних конструкцій у різних мовних жанрах [11].

Поняття **медіакомпетентності** включає в себе: 1) знання різноманітних технологій формування медіатекстів, їх типології, жанрових особливостей, технік і прийомів впливу на свідомість людини, історії медіальних комунікацій; 2) володіння різними методами аналізу та оцінки медіатекстів; причому у багатьох роботах робиться акцент на необхідності розвитку критичного підходу в інтерпретації та оцінці змісту медіатекстів; 3) уміння вибудовувати і свідомо підтримувати критичну дистанцію щодо тих медіальних структур, які орієнтовані на маніпуляцію колективною та індивідуальною свідомістю; 4) здатність розрізнення різноманітних методів конструювання соціальної реальності на основі медіатехнологій та медіатекстів; 5) можливість розрізнення та оцінки культурних, аксіологічних, естетичних, ідеологічних, політичних контекстів у медіаповідомленнях [12]. У нашому дослідженні наукова періодика розглядається як медіатекст певної предметної галузі. Медіатекст – це «повідомлення, викладені в будь-якому виді та жанрі медіа...» [14].

Методи аналізу КС

Використання методів статистичного аналізу дає можливість виділити КС за частотним розподілом слів у тексті незалежно від мови, але не дозволяє повною мірою врахувати сенс тексту. Реалізація методів

Таблиця 1

Переваги та недоліки статистичних та лінгвістичних методів аналізу ключових слів

(за О. О. Арсірієм, А. А. Чугуновим та Ю. М. Ларченком)

	Статистичні	Лінгвістичні
Переваги	Дає можливість виділити КС за частотним розподілом слів у тексті незалежно від мови. За умови наявності електронної бази з текстами є можливість автоматизації аналізу.	Дає можливість отримати сенс тексту за його семантичною структурою, що дозволяє точніше аналізувати текст, виділяючи його структурні особливості.
Недоліки	Не дозволяє повною мірою врахувати сенс тексту.	Є більш трудомістким і складним у використанні, оскільки передбачає орієнтацію на конкретну мову з її конкретними семантичними особливостями, необхідність врахування багатства семантики та морфології природних мов.

лінгвістичного аналізу у виділенні КС можлива за рахунок врахування морфологічних особливостей слова як елемента тексту (довжина слів, частини мови, рід, власна чи загальна назва, відміна, форма порівняння тощо) [3] (табл. 1).

Аналіз ключових слів корпусу текстів наукової періодики за розробленою нами технологією передбачає такі етапи:

1) створення бази даних (корпусу текстів) пристатейних ключових слів у придатній для статистичного опрацювання формі;

2) виявлення через статистичне опрацювання найбільш частотних ключових слів (у т.ч. словосполучень);

3) висновки на основі отриманих даних щодо термінологічної спрямованості наукового періодичного видання;

4) висновки щодо актуальних концептів певної тематичної галузі;

5) корегування викладачем змісту відповідної аналізованої галузі навчальної дисципліни з урахуванням актуальних концептів, що були виявлені в ході аналізу (результати аналізу ключових слів, зокрема, можуть слугувати основою для створення навчальних тезаурусів аналізованої предметної галузі або відповідної їй навчальної дисципліни);

6) упровадження такого аналізу в навчальний процес вищих навчальних закладів.

Ми пропонуємо такі **цілі впровадження аналізу ключових слів наукової періодики** в навчальний процес вищої школи:

а) підвищення ефективності засвоєння студентами змісту навчальної дисципліни, зокрема фахової термінології;

б) розвиток дослідницької компетентності студентів, уміння навчатись через дослідження;

в) розвиток

г) вироблення студентами та викладачем власних більш ефективних пошукових стратегій через уміння підбирати більш релевантні ключові слова в роботі з науковими текстами;

д) вироблення викладачем-науковцем більш ефективних стратегій

Це дослідження ключових слів тематичного часопису «Вища освіта України» за 2010–2013 роки здійснено з оперттям на створений нами корпус текстів цього часопису. Кожен текст, крім анотації, обов'язково має перелік КС, запропонова-

ний автором. Список аналізованих лексем сформовано за принципом суцільної вибірки на основі цих ключових слів. За ці роки в часописі видруковано значний обсяг публікацій та широкий спектр понять, що належать до предметної галузі. Існування тематичних журналів допомагає сформувати релевантний корпус текстів.

Фахові тематичні журнали відображають основні напрями досліджень, що здійснюються в конкретній предметній галузі, тому корпус текстів таких видань, слідом за К. Білоусовим і Н. Зелянською [4], ми приймаємо як репрезентативний, а закономірності організації інформаційного простору корпусу текстів – як такі, що мають властивості зовнішньої валідності. Таким чином, можна стверджувати, що лінгвістичний аналіз ключових слів масиву публікацій є свідченням феноменів, які мають місце у релевантній предметній галузі. Операціональними одиницями дослідження послужили ключові слова, визначені авторами публікацій до своїх статей.

Звернення до ключових слів наукових публікацій обумовлене тим, що, по-перше, за допомогою цих маркерів автори самі позначають доміанти концептуального простору своїх досліджень, по-друге, ключові слова «наукових публікацій являють собою конструкт, що легко формалізується в межах великого корпусу текстів» [4].

Хід емпіричного етапу дослідження: було сформовано масив даних всіх записів КС у табличному редакторі MS Excel, які були позначені до статей в журналі ВОР (№ 2, 2010 – № 2, 2014) **загальною кількістю 1465** (загальна кількість КС у базі даних (БД)).

Далі, також шляхом машинного опрацювання в програмі MS Excel, було зроблено підрахунок частотності використання одних і тих самих КС у різних статтях. Підрахунок проводився через порівняння двох таблиць – першої, з усім масивом КС і технічним стовпчиком з одиницями для кожного запису КС, і другої таблиці, яка містила тільки неповторювані рядки із записом КС (копіювати лист – перейменувати – «Видалити дублікати» у вкладці «Дані»).

Проведене машинне опрацювання виявило, що **кількість різних КС**, використаних авторами, становить 815, тобто 55,6 % від

загальної кількості КС. Безпосередньо для підрахунку частотності було використано формулу MS Excel «СУММЕСЛИ (діапазон; критерій; діапазон підсумовування)», де *діапазон* – це стовпчик записів КС з першої таблиці («Ключові слова (БД)»), *критерій* – відповідний стовпчик записів з КС у другій таблиці («Ключові слова») і *діапазон підсумовування* – відповідний стовпчик з одиницею з першої таблиці («к-ть»).

Таких КС, які повторювалися в БД лише 1 раз, було виявлено 625, більше одного разу – 190 КС (у сумі 840 записів у БД), з них 114 КС повторювалися двічі (228 записів у БД), 26 КС (78 записів у БД) – тричі, 18 КС (72 записи у БД) – 4 рази і т. д. (див. дані в табл. 2).

Таблиця 2

Частотність найбільш популярних (>2 повторів) КС в журналі «Вища освіта України» за 2010-2014 рр.

Ключові слова	Частотність	% від заг. к-ті записів КС (1465)	% від суми записів КС в БД >2 (612)
Освіта	70	4,8	11,4
Людина	59	4,0	9,6
Культура	55	3,8	9,0
Виховання	44	3,0	7,2
Особистість	27	1,8	4,4
Навчання	15	1,0	2,5
Нанотехнології	13	0,9	2,1
Вища освіта	12	0,8	2,0
Наука; університет	11	0,8	1,8
Цінності;	10	0,7	1,6
Медіаосвіта; свідомість	9	0,6	1,5
Болонський процес; ноотехнології; управління	8	0,5	1,3
Вищий навчальний заклад (ВНЗ); глобалізація; демократія; навчальний процес	7	0,5	1,1
Автономія; компетентнісний підхід; парадигма; світогляд; сталий розвиток	6	0,4	1,0
Відповідальність; громадянське суспільство; інформаційні технології;	5	0,3	0,8
Діти з особливими потребами; екологічна свідомість; здоров'я; інновація;	4	0,3	0,7

Академічна мобільність; академічна співпраця; безперервна освіта; виховне середовище; демократизація; дистанційне навчання; дитина; діяльність; екологія; життєтворчість особистості; інформаційна грамотність; інформаційно-комунікаційні технології; компетентність; конкурентоспроможність; мораль; неперервна освіта; обдарованість; політика; розвиток; розуміння; світоглядні орієнтації; свобода; система освіти; туризм; форсайт; цілісність	3	0,2	0,5
Всього	612	41,8	100,0

Отже, ми виявили найбільш часто повторювані КС – актуальні для даного періоду і предметної галузі, що позначається нами як «теорія і практика вищої освіти України». Набір цих слів визначає **тематичну (термінологічну) галузь** журналу. **Глибина термінологічної спеціалізації** журналу визначається діленням суми найбільш популярних КС на загальну суму згадувань КС в журналі [2]. Якщо прийняти за найбільш популярні КС, частота яких більша за 1, тобто повторювані двічі та більше разів, то показник глибини термінологічної спеціалізації журналу «Вища освіта України» становитиме – 0,57. Якщо прийняти за найбільш популярні КС, частота яких більша за 2 повтори, то цей показник буде трохи меншим – 0,42. Отже, можна зробити висновок, що журнал ВОУ має середню глибину термінологічної спеціалізації, тобто не є надто вузькоспеціалізованим, але й не належить до видань з широкою тематикою. Такий висновок підтверджує як заявлений редакцією статус теоретичного та науково-методичного часопису, акредитованого ВАК як наукове фахове видання одразу у двох галузях – педагогіці та філософії, так і тезу П.П. Куляса про те, що ВОУ має ознаки громадсько-політичного видання [1].

Зазначимо, що ми не ставили завдань виявлення авторської приналежності КС і впливу публікаційної активності того чи іншого автора на частотність того чи іншого КС, ці завдання позначимо як перспективні. Нижче в таблиці представлені дані, що найбільш часто зустрічаються у КС.

Порівняльне дослідження КС журналів ВОУ та «Высшее образование в России» за 2014 рік. Порівняння було здійснене на базі корпусу КС журналу «Высшее образование в России» (2014, №1–6) та журналу «Вища освіта України» (2014, №1–2).

Таблиця 3

**Частотність КС журналу
«Высшее образование в России»
за I півріччя 2014 року**

Найчастотніші КС журналу «Высшее образование в России» за I півріччя 2014 року	Частотність	% від заг. К-ті КС
Інновації	6	0,92
CDIO*	4	0,61
Інноваційна діяльність	4	0,61
Інноваційна	4	0,61
Інноваційна модель педагогічної практики	4	0,61
Арктична зона Російської Федерації	3	0,46
Арктичні наукові дослідження	3	0,46
Інноваційний розвиток	3	0,46
Інновація	3	0,46
Інноваційне спрямування	3	0,46
Інноваційне середовище	3	0,46
Інноваційне підприємництво	3	0,46
Інноваційно-технологічні центри	3	0,46
Іноземні студенти	3	0,46
Іноземна мова	3	0,46
Інститут вдосконалення вчителів	3	0,46

* Проект, названий Ініціативою CDIO (Conceive – Design – Implement – Operate), отримав велике поширення і тепер охоплює освітні програми в галузі техніки і технологій по всьому світу. Завданням проекту є таке навчання студентів, в основі якого лежить освоєння інженерної діяльності від-

ЛІТЕРАТУРА

1. Вища освіта України: показник публікацій (2001-2005 рр.) / уклад. А. В. Морозова, А. Д. Онкович ; перекладач Куляс П. П. ; за заг. ред. д.п.н. Онкович Г. В. – К. : Інститут вищої освіти АПН України, 2005. – 118 с.
2. **Абрамов Е. Г.** Подбор ключевых слов для научной статьи [Электронный ресурс] / Е. Г. Абрамов // Научная периодика: проблемы и решения. – 2011. – № 2. – С. 35–40. – Режим доступа : <http://nppir.ru/article/1881>

повідно до моделі «Планувати – Проектувати – Виробляти – Застосовувати» (модель «4П») реальні системи, процеси та продукти на міжнародному ринку [5].

Таблиця 4

Частотність КС журналу «Вища освіта України» за I півріччя 2014 року

Найчастотніші КС журналу «Вища освіта України» за I півріччя 2014 року	Частотність	% від заг. К-ті КС
Освіта	8	15,38
Людина	7	13,46
Нанотехнології	3	5,77
Вища освіта	3	5,77
Наука	3	5,77
Болонський процес	3	5,77

Якщо порівняти найбільш частотні КС журналів «Высшее образование в России» та «Вища освіта України» за I півріччя 2014 р., можна дійти висновку, що українські дослідники вищої освіти більшою мірою спираються на традиційні концепти, аніж їхні східні колеги (табл. 3 і 4).

Отже, в дослідженні, представленому в цій статті, поєднано методи корпусної лінгвістики та ме в освітній практиці у вищій школі.

Описана технологія аналізу КС може слугувати дослідникам для виявлення індикаторів стану предметної галузі, а також може бути використана для підвищення ефективності наукової комунікації, підвищення ефективності генерування та інтерпретації смислів наукового для розвитку

Ми пропонуємо розглядати цю технологію саме як дослідницько-медіаосвітню, спрямовану на розвиток уміння навчатися через дослідження та уміння працювати з фаховою та науковою періодикою в нових інформаційних умовах.

REFERENCES

1. Higher Education in Ukraine: Index of publications (2001–2005) / Compilers: A.D. Onkovych, preface Kulas P.P. / Under general editorship by Doctor of Pedagogical Sciences Onkovych G.V. Kyiv: Institute of Higher Education of Academy Pedagogical Sciences of Ukraine, 2005. 118 p.
2. **Abramov E.G.** Keyword Selection for scientific articles / Abramov E.G. // Scientific Periodicals: Problems and Solutions. – 2011. – № 2. – P. 35–40. – URL: <http://nppir.ru/article/1881>

3. **Арсирій О. О.** Побудова контекстної карти на основі SOM для виділення ключових слів веб-документів освітніх інтернет-ресурсів [Електронний ресурс] / О. О. Арсірій, А. А. Чугунов, Ю. М. Ларченко // Праці Одеського політехнічного університету. – 2013. – № 1 (40). – С. 49–54. – Режим доступу : <http://elibrary.ru/item.asp?id=18850692>
4. **Белоусов К. И.** Онтология и онтография частнонаучных предметных областей и научная картина мира [Электронный ресурс] / Белоусов К. И., Зелянская Н. Л. // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – 2012. – № 4. – С. 104–111. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/download/23460671.pdf>
5. Всемирная инициатива CDIO. Стандарты : информационно-методическое издание [Электронный ресурс] / пер. с англ. И ред. А. И. Чучалина, Т. С. Петровской, Е. С. Кулюкиной ; Томский политехнический университет. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2011. – 17 с. – Режим доступа : http://www.cdio.org/files/standards/CDIO_standards_rus_TPU.pdf
6. **Кобозева И. М.** Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
7. **Ляшко О.** Наукові тексти та особливості виділення в них ключових слів [Електронний ресурс] / О. Ляшко, І. Миклушка // Комп'ютерні технології друкарства. – 2012. – Вип. 27. – С. 287. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Ktd/2012_27/myklywka.pdf
8. **Морозова А. В.** Анализ ключевых слов научной периодики как метод повышения медиакомпетентности исследователя / А. В. Морозова // Медиаобразование. – 2014. – № 2. – С. 68–74.
9. **Москвитина Т. Н.** Ключевые слова и их функции в научном тексте [Электронный ресурс] / Т. Н. Москвитина // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – 2009. – № 11. – С. 270–283. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/download/66896493.pdf>
10. **Нефляшева И. А.** Ключевые слова и словообразовательные модели современного дискурса [Электронный ресурс] / И. А. Нефляшева // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2 : Филология и искусствоведение. – 2009. – № 2. – С. 177–183. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/download/79625527.pdf>
11. **Азимов Э. Г.** Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : Изд-во ИКАР., 2009. – 448 с.
12. **Нургалева Л. В.** Медиакомпетентность как базовый методический аспект современных образовательных практик / Л. В. Нургалева // Современное образование: проблемы и перспективы в условиях перехода к новой концепции образования : мат-лы междунар. Науч.-метод. Конф., 29–30 января 2009 г., г. Томск. – Томск : ТГУСУР, 2009. – С. 221–222.
13. **Осипова И. А.** Моделирование понятийного потенциала термина «ключевые слова» [Электронный ресурс] / Осипова И.А. // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2010. – № 11. – С. 117–122. – Режим доступа : <http://elibrary.ru/download/39866006.pdf>
14. **Федоров А. В.** Словарь терминов... [Электронный ресурс] / А. В. Федоров. – 2010. – 64 с. – Режим доступа : http://www.evartist.narod.ru/text23/0013.htm#з_13
15. **Хренова В. А.** Ключові слова як засіб інформаційного пошуку координатного індексування / В. А. Хренова // Электронные ресурсы для науки и образования : межвузовская науч.-практ. Конф. (19–20 апреля, 2007, г. Севастополь). – Севастополь : Изд-во Севастоп. Нац. Техн. Ун-та, 2007. – С. 119–121. <http://sevntu.com.ua/jspui/handle/123456789/1220>
3. **Arsiriy, O. O., Chugunov, A. A., Larchenko, Y. M.** Building contextual map based on SOM to highlight the keywords of online educational resources web-documents / A.A.Arsiriy, A.A. Chugunov, Y.M. Larchenko // Proceedings of Odessa Polytechnic University. – 2013. – № 1 (40). – P. 49–54. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=18850692>
4. **Belousov, K. I., Zelyanskaya, N. L.** Ontology and ontography of separately scientific areas and scientific picture of world // Bulletin of the University of Perm. Russian and foreign philology. – 2012. – № 4. – P. 104–111. URL: <http://elibrary.ru/download/23460671.pdf>
5. Global Initiative CDIO. Standards: Information and methodical edition [Electronic Edition] / Per. From English. And ed. A.I. Chuchalina, T.S. Petriline, E.S. Kulyukinoy; Tomsk Polytechnic University. – Tomsk: Publishing house of Tomsk Polytechnic University, 2011. – 17 p. Mode of access: http://www.cdio.org/files/standards/CDIO_standards_rus_TPU.pdf
6. **Kobozeva, I.M.** Linguistic semantics. Editorial URSS. M., 2000. P.89.
7. **Lyashko, O., Myklushka, I.** Scientific texts and features a highlight of these keywords // Computer technology of printing. – 2012. – Issue 27. – P. 287. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Ktd/2012_27/myklywka.pdf
8. **Morozova, A.V.** Keyword Analysis scientific journals as a method of increasing media competence researchers // Morozova, A.V. Media Education, 2014. – № 2. – P.68–74.
9. **Moskvitina, T. N.** Keywords and their functions in the scientific text // Bulletin of the Chelyabinsk State Pedagogical University. – 2009. – № 11. – P. 270–283 URL: <http://elibrary.ru/download/66896493.pdf>
10. **Neflyasheva, I. A.** Key words and wordformation models contemporary discourse // Bulletin of the Adyghe State University. Series 2: Literature and Art Criticism. 2009. №2. P.177–183. URL: <http://elibrary.ru/download/79625527.pdf>
11. The New Dictionary of methodological terms and concepts (the theory and practice of language teaching). – M. : Publishing ICAR. E.G. Azimov A.N. Schukin. 2009.
12. **Nurgaleeva, L. V.** Media competence as a basic methodological aspects of modern educational practices // Modern education: problems and prospects in the transition to the new concept of education: Materials of International. Scientific-method. Conf., January 29-30, 2009, Tomsk. – Tomsk : TGUSUR, 2009. – S.221–222.
13. **Osipova, I. A.** Modeling conceptual potential of the term «keywords» // Bulletin of the Orenburg State University. 2010. №11. P.117–122. URL: <http://elibrary.ru/download/39866006.pdf>
14. **Fedorov, A. V.** Glossary of media education, media pedagogy, media literacy, media competence. Publisher Taganrog State Pedagogical Institute, 2010. – 64 p. URL : <http://www.evartist.narod.ru/text23/0013.htm>
15. **Khrenova, V. A.** Tags as a means of information retrieval of coordinate indexing / V.A. Khrenova // Electronic resources for science and education. Interuniversity Scientific Conference (April 19–20, 2007; Sevastopol) / Sevastopol: Publishing Sevastopol National Technical College, University, 2007. – P. 119–121. – <http://sevntu.com.ua/jspui/handle/123456789/1220>

Вадим БЕРЕЗА

кандидат педагогічних наук,
доцент, здобувач Національного
педагогічного університету імені
М. П. Драгоманова

Ключові слова: політична освіта, політична самоосвіта, політична соціалізація.

Демократичні країни переконалися в перевагах існування спеціальних інститутів політичної освіти. Україна лише перебуває на шляху їх формування. Тому їй необхідно максимально спрямувати зусилля на генерування політичної компетентності та відповідальності громадян. Реалізувати це завдання можна переважно через загальноосвітні заклади і незалежні засоби масової інформації. Водночас демократична політична освіта має виховувати в особистості не тільки гуманістичні цінності, але й усвідомлення прав та обов'язків, власного місця і ролі в державі. Кожний повинен зрозуміти, що без дійсно функціональної політичної системи воля окремої особистості не може бути належним чином реалізована.

УДК 37.017.000.32:316.61

**ПОЛІТИЧНА ОСВІТА
І САМООСВІТА
ЯК ФАКТОРИ
ПОЛІТИЧНОЇ
СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ОСОБИСТОСТІ**

© Береза В., 2015

ажливим аспектом питання щодо впливу засобів культури на політичну соціалізацію є роль політичної освіти, що посідає центральне місце серед різних форм і напрямів освіти. За словами М. Іванова,

сьогодні у всіх індустріально розвинутих демократичних країнах існують спеціальні інститути політичної освіти, що допомагають вирішувати завдання політичної соціалізації. Діяльність таких установ не можуть замінити засоби масової політичної комунікації – телебачення, радіо, газети, що дають звичайно лише поверхневу картину подій і передбачають уміння громадян самостійно та критично аналізувати одержувану інформацію [7, с. 66].

До переваг політичної освіти належить її цілеспрямований, системний, послідовний характер. Вона дає системне бачення реалій політичного життя, компенсуючи стихійність та різновекторність інших агентів політичної соціалізації. Так, з точки зору Л. Овдієнко, молодь, що навчається, активно цікавиться життям своєї країни, але відомості про це отримує переважно із засобів масової інформації, а не з розповідей учителів та викладачів. Недостатньо обізнаній людині досить складно розібратися самостійно в потоці різноманітної

інформації, і це може зумовити виникнення політичного інфантилізму, який у майбутньому, здійснюючи власний вибір, віддасть перевагу популізму, авторитаризму тощо. Для того, щоб окреслити тенденції становлення політичної культури, необхідні як дослідження реального стану речей, так і історична реконструкція політичної культури (виходячи з визначення останньої як історичного досвіду у сфері політики), а тут може допомогти тільки освіта [10, с. 141].

Роль політичної освіти у процесі політичної соціалізації особистості розкривається через її зміст. Згідно з М. Івановим, зміст політичної освіти має бути спрямований на формування громадянської компетентності і відповідальності, надбання позитивного досвіду участі в громадському житті. Також важливими є опанування політичного словника, який слід розглядати як когнітивний компонент політичної культури та засвоєння демократичних настанов і цінностей, які ведуть до усвідомлення абсолютної цінності прав людини, свободи особистості, формування почуття власної гідності, толерантності, здатності до компромісу, лояльного і водночас вимогливого ставлення до влади, законослухняності, критичного сприйняття політичної інформації, усвідомлення можливості і цінності самостійного політичного вибору, усвідомлення взаємозалежності інтересів окремих людей, соціальних груп у суспільстві, усвідомлення себе як громадянина [6, с. 249].

Водночас, на думку І. Горбатенко, зміст політологічної просвіти складають неупереджені знання про закономірності соціально-політичного розвитку, про державні й політичні структури та інституції, їхній устрій та функціонування, про демократичні принципи й процедури суспільно-політичної взаємодії. Метою політологічної просвіти, здійснюваної переважно через загальноосвітні заклади, незалежні засоби масової інформації, її наслідком постає громадянин, член правового суспільства, демократичної держави. Одне з найголовніших її завдань полягає у формуванні всебічно розвинутих особистостей, повноцінних

громадян як сили, здатної захистити завоювання демократії. Цей напрям поглиблення знань про суспільство покликаний формувати суспільні норми, згідно з якими за умов динамічного розвитку сучасної цивілізації всі проблеми мають розв'язуватися тільки шляхом взаємної згоди й зважання на інтереси всіх, а не через домінування однієї сили. Політологічна просвіта має допомогти розібратися в законах культури й правилах спільного для всіх життя [4].

Згідно з І. Жадан, політична освіта в загальноосвітній школі має здійснюватися в обсязі політичних знань рівня масової свідомості, тобто знань, які використовуються людьми в їхньому повсякденному громадському бутті. Їх зміст становить інформація про влаштування держави й суспільства взагалі, про наявну політичну систему, про головні конституційні та законодавчі регламентації суспільно-політичного процесу, про права й обов'язки громадянина і держави, про способи їх здійснення і захисту. Відповідно політична освіта як знаряддя суспільно-політичної соціалізації постає як процес засвоєння індивідом чинних норм і цінностей, ідеологем, форм політичної і громадянської культури, способів політичної взаємодії, прийомів впливу на владу та участі у розв'язанні суспільних проблем [5, с. 121].

При цьому дуже важливо орієнтувати політичну освіту на демократичні зразки. Демократична політична освіта базується на визнанні основних гуманістичних цінностей і насамперед волі і гідності кожної особистості, її природних, невід'ємних прав. Вона допомагає громадянину правильно оцінити відповідний суспільний лад, усвідомити свої місце і роль у державі, права й обов'язки. Головна її мета – навчити людину адекватно орієнтуватися в складному і суперечливому сучасному світі, представляти і захищати свої інтереси, поважаючи інтереси і права інших людей, колективно вирішувати загальні проблеми. Вона спрямована також на формування в громадян поваги до демократичного порядку й забезпечує його державним і суспільним інститутам, тому що без твердого політичного порядку воля окремої особистос-

ті не може бути реальною. Крім того, демократична політична освіта покликана донести політиці людський вимір, стримувати прояв у політичних діях егоцентричної мотивації, нетерпимості й емоційній неврівноваженості, а також ідеологічного класового чи націоналістичного ірраціоналізму, що нерідко виступає під прапором боротьби за тотальну раціоналізацію суспільства [7, с. 66].

Серед інших політичних інститутів, що беруть участь у політичній соціалізації, особливе місце належить політичним партіям. У чому ж полягає роль політичних партій в системі політичної соціалізації особистості?

Як вважають Ю. Шайгородський та К. Меркотан, будучи виразниками потреб та інтересів своїх прихильників, партії безпосередньо чи опосередковано продукують норми та цінності широких верств населення [13, с. 13].

Згідно з Н. Гедіковою, громадсько-політичні організації – політичні партії, політичні об'єднання, рухи та інші як засоби політичної соціалізації, діючи в межах закону і порядку, сприяють політичній активності суспільства в цілому та особи зокрема, виробляють певні норми та принципи політичної культури, політичної діяльності, політичного світогляду. Особливе значення при цьому надається механізму участі у виборах, соціалізації особи через підтримку діяльності політичних партій та рухів.

Б. Ісаєв, виокремлюючи серед інших функцій політичних партій функцію політичної соціалізації, її сутність вбачає у турботі партії про політичні настрої своїх членів та виборців, визнанні ними її політичного курсу, підтримці її партійної платформи, їх участь у партійній діяльності. Тобто політичні партії беруть активну участь у залученні людей до політики, здійснюють допомогу при входженні до політичної сфери, в отриманні знань, навичок та досвіду політичної діяльності. До цього близько приймає функція політичного виховання, про яку більше говорять у комуністичних та соціалістичних партіях, де існують спеціальні заходи щодо виховання партійного патріо-

тизму, партійного духу, відданості партійній ідеології [15, с. 110].

Аналізуючи роль партій у суспільно-політичному житті, українські фахівці виокремлюють їхні соціальні функції, що містять у собі: роботу партії з масами з метою розширення своїх прихильників – майбутніх виборців; роз'яснення масам політичної і соціально-економічної ситуації, у якій живе суспільство, розробка пропозицій щодо платформи дій; соціально-політична освіта й об'єднання громадян на основі спільності інтересів; політичне виховання (соціалізацію) громадян, робота з молоддю з метою залучення до активної політичної діяльності, для забезпечення стабільності і наступності в розвитку суспільства [9, с. 104].

М. Іванов звертає увагу на властиву для сучасних політичних партій функцію політичної освіти. Якщо брати політичні партії, то в їх структурі також діють свої системи політичної освіти, за допомогою яких діють свої системи: партійні маси інформуються про цілі і завдання партії, програмні принципи її діяльності, стратегію і тактику. Слід зазначити, що системи партійної освіти включають в себе партійні школи, гуртки політичних знань, теоретичні та пропагандистські журнали та газети. Наголосимо, що потужні партії мають свої телеканали та друковані видання або свої програми, які контролюються [6, с. 58].

Варто зауважити, що партії безпосередньо пов'язані з інститутами громадянського суспільства і разом з ними сприяють включенню індивідів до громадсько-політичної діяльності, засвоєнню ними необхідного досвіду. З точки зору Н. Ісхакової, у політичній сфері інститутами громадянського суспільства та власне політичними агентами соціалізації виступають політичні партії, різноманітні громадські об'єднання, громадсько-політичні організації, органи місцевого самоврядування, недержавні засоби масової інформації. Саме через політичні інститути громадянського суспільства індивіди, їх різноманітні об'єднання, соціальні спільності включаються у взаємодію з державою, відтворюють та реалізують політичні відносини у своїй політичній

діяльності, засвоюють соціально-політичні норми, процедури (засоби), принципи цієї взаємодії. Ці інститути покликані сприяти формуванню політичних якостей особи, які дають змогу їй виконувати роль суб'єкта політичних відносин та визначати своє місце у системі цих відносин [8, с. 93].

Н. Шеременко звертає увагу на роль партійної пропаганди у політичній соціалізації особистості. Партії, беручи активну участь у політичному процесі, формують політичні програми і намагаються впровадити їх у масову свідомість. Соціалізація здійснюється ними шляхом усної пропаганди й агітації через засоби масової інформації, а також через символіку [14, с. 89].

У свою чергу Д. Кобрисенко пропонує розглядати політичні партії як референтні спільноти. В умовах істотної політизації громадського життя для великої частини громадян роль референтних спільнот виконують політичні партії – і не лише за ознакою членства в них, а й тоді, коли суб'єктивно важливим для особи є володіння базовими спільнототвірними характеристиками. Обираючи референтну спільноту як об'єкт ідентифікації, особа потрапляє під соціальний вплив, який дає їй відчуття психологічної захищеності та спрямовує її розвиток і функціонування. Важливість референтної спільноти полягає в тому, що її норми перетворюються на систему відліку не тільки для самооцінки, а й для оцінювання явищ соціального життя, формування індивідуальної картини світу. Референтність спільноти визначає останню як об'єкт, до якого особа зараховує себе психологічно, поділяє норми та цілі спільноти, орієнтується на них у своїй поведінці.

Важливо також підкреслити відмінності у процесі політичної соціалізації особистості залежно від типу політичної системи, на що, зокрема, вказує Я. Арабчук. Так, прикладом однопартійності є діяльність у радянський період партії комуністів, що була єдиною «керівною і направляючою силою суспільства» та охоплювала своїм впливом і контролем діяльність усієї системи політичного виховання й освіти – від університетів марксизму-ленінізму до політичних гуртків пенсіонерів, а також і такі най-

важливіші інститути політичної соціалізації, як дошкільні установи, школи, ВНЗ, виробничі колективи, армія. Тепер за наявності величезної кількості конкуруючих і маловпливових політичних партій й організацій політична соціалізація здійснюється стихійно і суперечливо. Основним її типом є конфліктний. При цьому особистість усе більше втрачає зміст і цінність політичного життя, знаходиться в постійному протиріччі з політичною реальністю. Однак багатопартійність, на яку нарікають в Україні, є особливою формою політичної соціалізації та відродження громадянського суспільства. Більшість політичних партій – це ще не інструмент політики, а школа становлення громадянина незалежної держави. Частина з них, навіть тих, що проходили бар'єр і ставали парламентськими партіями, зникає, частина об'єднується. Деякі залишаються на рівні політичних клубів. Але всі вони, і це потрібно зрозуміти, народжені потребами часу, щоб виконати неопцінувану роль і роботу – створити нову, здатну до самостійних дій особистість [1, с. 212–213].

Серед різновекторних впливів численних агентів політичної соціалізації інтегруюча роль належить політичній самоосвіті особистості, що обумовлюється посиленням ролі особистісного чинника в сучасних суспільно-політичних процесах. Процес політичної соціалізації також значною мірою визначається особистісним чинником, виступаючи в умовах сучасного суспільства як процес політичної самосоціалізації, де вирішальне значення має власна активність особистості з самоконструювання, самореалізації, самоосвіти й самовиховання.

Н. Пробийголова право на самосоціалізацію пов'язує з вибірковістю індивіда та відзначає наявність в сучасній українській політичній теорії і практиці значного інтересу до людського фактора, розуміння того, що особа виходить на політичний рівень не як віддалений і більш чи менш стихійний результат життя та діяльності людей та їхніх намірів. Вона починає залучатися до політичного процесу і впливати на нього самостійно [12, с. 90].

Як зазначає І. Парубчак, процес політичної соціалізації обумовлений особистісним,

суб'єктивним фактором. Сама унікальність індивіда і є критерієм, який залишає за ним право на самосоціалізацію. Політична соціалізація при цьому розглядається як формування політично орієнтованої особи, яка вміє захищати свої соціально-політичні інтереси, має розвинену політичну свідомість і високий рівень політичної культури. Відповідно для перетворення індивіда на свідомий і активний суб'єкт державотворення необхідною є така система політичної соціалізації, що не тільки задає йому мотивацію до активності та створює умови й можливості для участі у політичному житті, але й водночас забезпечує індивіда необхідним обсягом знань і навичок практичної діяльності, формує в нього здатність розуміти політичну дійсність в державі.

За словами Т. Вольфовської, соціалізація як двосторонній процес, з одного боку, адаптує й інтегрує людину в суспільство завдяки присвоєнню нею соціального досвіду, норм, настанов, які притаманні як суспільству в цілому, так і окремим групам. Водночас особистість розвиває тенденцію до незалежності, свободи, формування власної позиції, розвитку індивідуальності. Смісл соціалізації розкривається на перетині таких її процесів, як адаптація, інтеграція, саморозвиток та самореалізація [2, с. 110].

Визначальну роль у процесі політичної самосоціалізації грає індивідуальний досвід особистості. На думку Н. Пробийголови, рівень політичної соціалізації не є продуктом запозичених досягнень розвинутих суспільств, це завжди продукт власного досвіду, який нагромаджується та передається від покоління до покоління. Здатність громадян приймати раціональні політичні рішення, брати участь у політиці не формується стихійно, а набувається в процесі систематичного й цілеспрямованого опанування відповідними знаннями, досвідом.

Щоб успішно адаптуватися до нового політичного середовища, молода людина змушена обирати і засвоювати стереотипи продуктивної поведінки, а також вчитися виробляти власне бачення громадсько-політичного життя. Розвиток здатності неупереджено сприймати та оцінювати полі-

тичну ситуацію й адекватно відображати різні події стає актуальним та першочерговим завданням політичної соціалізації.

Згідно з А. Карнаух, політична соціалізація передбачає доволі високу автономію особистості в процесі вибору політичних позицій, їх довольну заміну, а також можливість керуватися в цьому процесі внутрішніми, часом несвідомими, перевагами й переконаннями. Остання обставина вказує на необхідність посилення цілеспрямованої педагогічної підтримки, орієнтованої на допомогу студентам в оволодінні вміннями політичної діяльності, формуванні в них цивілізованих уявлень про політичне життя в країні.

Звідси випливає необхідність організації політичної самоосвіти особистості, розробки відповідних цілей, завдань та засобів їх реалізації, методичного, організаційного, матеріально-технічного, інформаційного забезпечення.

Головною метою політичної самоосвіти є набуття політичних знань, розвиток інтелекту, аналітичних здібностей, критичного мислення. Як зазначає М. Іванов, розвиток інтелекту відбувається, насамперед, через організацію індивідуальної роботи тих, хто навчається. Самостійна робота сприяє виробленню навичок формування власних суджень у процесі аналізу матеріалів і підготовки письмових звітів і усних повідомлень. При зіставленні різних позицій і установок виробляється здатність до логічного мислення. Розвиток уміння чітко і доступно викладати і захищати власну позицію, вислуховувати думки опонентів і дискутувати сприяє формуванню відкритої політичної культури [6, с. 239].

Окрім цього політична освіта має сприяти формуванню творчої, активної, відповідальної особистості. Зокрема, Т. Поснова, розглядаючи політичне виховання та політичну освіту як одну з неодмінних складових процесу виховання, метою якого є формування громадянської особистості – повноцінного члена суспільства, підкреслює, що в умовах демократизації виникає необхідність у появі творчої, активної особистості, якій притаманні здатність до кри-

тичного мислення, прагнення до самоосвіти та безперервного особистісного зростання [11, с. 136].

Основний елемент політичної самоосвіти складають політична інформація і політичні знання. Відповідно ефективна політична самоосвіта потребує заходів з організації широкого доступу до них для всіх громадян. Для цього і держава, і бізнес-спільнота, і громадські організації мають налагодити випуск друкованих видань відповідної тематики. Так, згідно з М. Івановим, надзвичайно важливо здійснити низку кроків у видавничій політиці. Держава повинна показати приклад випуску спеціальних тематичних освітніх брошур для різних вікових категорій читачів, від дитячого та шкільного віку до пенсіонерів, про основні права та обов'язки громадян України, про її політичну та виборчу систему. Необхідно всіляко стимулювати діяльність у цьому напрямі різноманітних громадських організацій і об'єднань. Вони повинні отримати як моральну, так і матеріальну підтримку з боку держави, фінансових груп, політичних партій [6, с. 263].

Серед іншого варто особливо підкреслити значення інформаційно-комунікаційних технологій у забезпеченні політичної самоосвіти особистості в сучасних умовах, зокрема, створення баз даних інформації з історії, права, політології, соціології, спеціалізованих інтернет-порталів, поширення мультимедійних ресурсів і технологій, за-

вдяки яким стає можливим збереження та поширення відео- та аудіозаписів виступів, лекцій, дискусій провідних фахівців з різних галузей соціогуманітарного знання.

Проте тільки інформаційного, організаційного та матеріально-технічного забезпечення політичної самоосвіти особистості недостатньо. Потрібне цілеспрямоване формування навичок пошуку, збору, аналізу великих інформаційних масивів, їх критичне осмислення та розвиток на цій основі особистого ставлення до політики, самооцінка свого місця в політичному житті, самоконтруювання власної особистості у політичній проекції, що включає свідоме формування сталих політичних орієнтацій, настанов, переконань, ідеалів, норм, цінностей тощо.

Отже, у підсумку маємо ще раз підкреслити провідну роль власної активності особистості з політичної самоосвіти у процесі її політичної соціалізації. Крім того, дія основних чинників політичної соціалізації, що були розглянуті вище, свого максимального ефекту досягає тільки за умови формування цілісної системи, у якій вплив політичного середовища, політичної культури, діяльність політичних партій, засобів масової інформації, закладів культури, політичної освіти є комплексним, узгодженим, науково обґрунтованим та спрямованим на розвиток вільної, критично мислячої, компетентної особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Арабчук Я.** Роль політичних партій в соціалізації особистості / Я. Арабчук // Гілея: науковий вісник. Вип. 74. – К., 2013. – С. 209–213.
2. **Вольфовська Т. О.** Інтерактивні вміння та їх становлення на різних етапах політичної соціалізації / Т. О. Вольфовська // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К.: ТОВ «Вид-во «Сталь», 2002. – Вип. 5. – С. 98–113.
3. **Гедікова Н. П.** Політична соціалізація особистості в період демократизації українського суспільства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.02 / Н. П. Гедікова. – Одеса, 1999. – 19 с.
4. **Горбатенко І. А.** Політична наука і освіта в Україні: передумови виникнення, процес становлення, перспективи розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.01 / І. А. Горбатенко. – К., 2007. – 20 с.

REFERENCES

1. **Arabchuk Ya.** Role of political parties in socialisation of personality / Ya. Arabchuk // Hileia: naukovyi visnyk. Vyp. 74. – K., 2013. – P. 209-213.
2. **Volfovska T.O.** Interactive skills and their formation on different stages of political socialisation / T. O. Volfovska // Naukovi studii iz sotsialnoi ta politichnoi psykholohii. – K.: TOV "Vyd-vo Stal", 2002. – Vyp. 5. – P. 98-113.
3. **Hedikova N.P.** Political socialization of personality in period of democratization of Ukrainian society: Author. dis. na zdobuttia PhD v polit. nauk: 23.00.02 / N.P. Hedikova. – Odessa, 1999. – 19 p.
4. **Horbatenko I.A.** Political science and education in Ukraine: preconditions for formation, process of development, prospects for future: Author. dis. na zdobuttia PhD v polit. nauk: 23.00.01 / I. A. Horbatenko. – K., 2007. – 20 p.

5. **Жадан І. В.** Психологічна модель змісту політичної освіти учнівської молоді / І. В. Жадан // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К.: ТОВ «Міленіум», 2002. – Вип. 6. – С. 121–130.
6. **Іванов М. С.** Політична освіта в контексті політичних трансформацій суспільства / М. С. Іванов. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – 280 с.
7. **Іванов М. С.** Проблеми удосконалення політичної системи України в контексті формування нової політичної культури громадян / М. С. Іванов // Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили. Політичні науки. – Миколаїв, 2005. – Вип. 31, т. 44. – С. 64–67.
8. **Ісхакова Н. Г.** Особливості процесу політичної соціалізації в умовах трансформації політичної системи України / Н. Г. Ісхакова // Нова парадигма. Вип. 53. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. – С. 83–95.
9. **Обушний М. І.** Партологія / М. І. Обушний, М. В. Примуш, Ю. Р. Шведа. – К.: Арістей, 2006. – 432 с.
10. **Овдієнко Л. Н.** Політична культура у контексті освітніх трансформацій: філософсько-культурологічний аспект / Л. Н. Овдієнко // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – К.: Агропромвидав України, 1999. – Вип. 2. – С. 136–143.
11. **Поснова Т. П.** Формування ціннісно-мотиваційної сфери особистості студента / Т. П. Поснова // Соціальна психологія. – 2004. – №2. – С. 134–139.
12. **Пробийголова Н.** Особливості розвитку теорії політичної соціалізації / Н. Пробийголова // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6. – С. 88–95.
13. **Шайгородський Ю. Ж.** Багатопартійність як чинник становлення політичної системи / Ю. Ж. Шайгородський, К. П. Меркотан // Наукові праці ЧДУ ім. П. Могили. Політичні науки. – Миколаїв, 2006. – Вип. 41, т. 54 – С. 12–16.
14. **Шеремєнко Н. М.** Політична соціалізація у трансформаційному суспільстві: політологічний дискурс / Н. М. Шеремєнко // Нова парадигма. Вип. 81. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. – С. 81–94.
15. **Исаев Б. А.** Теория партий и партийных систем / Б. А. Исаев. – М.: Аспект-Пресс, 2008. – 367 с.
5. **Zhadan I. V.** Psychologic model for content of political education of youth / I. V. Zhadan // Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. – K.: TOV "Milenium", 2002. – Vyp. 6. – P. 121-130.
6. **Ivanov M.S.** Political education in kontekst of political transformations of Civil Society / M.S. Ivanov. – Mykolaiv: Vyd-vo MDGU im. P. Mohyly, 2004. – 280 p.
7. **Ivanov M.S.** Problems of improvement of political System in Ukraine in kontekst of formation of new political culture in citizens / M.S. Ivanov // Naukovi pratsi CHDU im. P. Mohyly. Politychni nauky. – Mykolaiv, 2005. – Vyp. 31, Vol. 44. – P. 64-67.
8. **Iskhakova N.H.** Peculiarities of the process for political socialization under the conditions of transformation in political system of Ukraine / N.H. Iskhakova // Nova paradihma. Vyp. 53. – K.: Vyp. NPU im. Drahomanov, 2006. – P. 83-95.
9. **Obushnyi M. I.** Partology / M. I. Obushnyi, M.V. Prymush, Yu. R. Shveda. – K.: Aristei, 2006. – 432 p.
10. **Ovdiienko L.N.** Political culture in kontekst of educational transformations: filosofsko-kulturolohichniy aspekt / L.N. Ovdiienko // Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. – K.: Ahropromvydav Ukraina, 1999. – Vyp. 2. – P. 136-143.
11. **Posnova T.P.** Formation of value and motivated sphere for personality of a student / T.P. Posnova // Sotsialna psykholohiia. – 2004. – №2. – P. 134-139.
12. **Probyiholova N.** Peculiarities in development of theory for political socialization / N. Probyiholova // Politychnyi menedzhment. – 2004. – № 6. – P. 88-95.
13. **Shaihorodskiy Yu. Zh.** Multiparty as a factor for development of political system / Yu. Zh. Shaihorodskiy, K.P. Merkotan // Naukovi pratsi CHDU im. P. Mohyly. Politychni nauky. – Mykolaiv, 2006. – Vyp. 41, T. 54 – P. 12-16.
14. **Sheremenko N.M.** Political socialization in transformative society: politologichnyi diskurs / N.M. Sheremenko // Nova paradihma. Vyp. 81. – K.: Vyd-vo NPU im. Drahomanov, 2008. – P. 81-94.
15. **Isaev B.A.** Theory of parties and party systems / B.A. Isaev. – Moskva: Aspekt-Press, 2008. – 367 p.

Олена ЗАВАЛЬНЮК

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії і методики фізичного
виховання Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, освіта, культура, спорт, спортивна діяльність, виховання, патріотизм.

Як одна з важливих сфер суспільства спорт несе на собі тягар притаманних йому проблем. Особливо відчутними серед них є питання комерціалізації і політизації спортивної діяльності. Водночас сучасний спорт є потужним засобом пропаганди, яка маніпулює почуттями спортсменів і вболівальників. Тому в спортсменів важливо виховувати не тільки міцний змагальний дух, але й високі моральні якості. З огляду на це на особливу увагу заслуговує формування у них почуття патріотизму, совісті, людяності, власної гідності. Це завдання може бути успішно реалізоване лише за умови системного розвитку спортивної галузі в нашій державі.

УДК 37.035.6:796.011.1

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА І СПОРТ В СТРУКТУРІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

© Завальнюк О., 2015

к невід'ємна складова суспільства спорт є віддзеркаленням його проблем. Позначаються вони й на ролі фізичної культури та спорту у патріотичному вихованні молоді. Посткризовий формат сучасного суспільства впливає на функціонування спорту і визначає його «больові точки». До об'єктивних чинників, які впливають на соціокультурну цінність спорту, належать не тільки внутрішні, пов'язані з власне спортом, але й зовнішні, що знаходяться поза сферою спорту. Мається на увазі загальна соціально-економічна, політична, культурна ситуація, яка існує в суспільстві, система прийнятих у ньому цінностей, норм і зразків поведінки, морального й матеріального заохочення певних вчинків. Значною проблемою сьогодення спорту є процеси комерціалізації спорту. Насправді багато негативних явищ у сфері спорту пов'язані з такими процесами, як професіоналізація й комерціалізація, які сьогодні є досить поширеними. До числа важливих факторів, що створюють умови для конфліктів у спорті, можна віднести й процес, який К. Хейніла називає процесом «тота-

літаризації національних спортивних систем» [1, с. 268].

Крім комерціалізації спорту, відчуваються і процеси щодо його політизації, але це об'єктивний чинник розвитку спорту і, наприклад, олімпійського руху. На сьогодні є певні суперечності щодо ідеалів олімпійського руху, що виникли й об'єктивно існували в далекі античні часи, та процесом його політизації/націоналізації. Основи сучасної системи виховання (зокрема і фізичного) були розроблені ще в часи Стародавньої Греції. Еллінська система виховання й освіти поєднувала в собі три рівні частини – інтелектуальну, музичну й фізичну та передбачала всебічний розвиток особистості. Підтвердженням її ефективності може служити той факт, що вже в V ст. до н. е. мешканці Афін пишалися тим, що серед них не було неосвічених. На процес розвитку Стародавньої Греції (і особливо її системи виховання) великий вплив здійснював найважливіший елемент її буття й культури – агоністика – принцип змагальності, реалізований у різних сферах життєдіяльності (праці, мистецтві, спорті) з метою досягнення найкращого результату, визнання, прославлення сфер діяльності, примноження особистого престижу й слави міст-держав.

Глибоко укорінений змагальний дух греків часто проявлявся у формі різних конкурсів. Вони були дієвим чинником прогресу Стародавньої Греції, забезпечуючи появу унікальних творів мистецтва. Воїни, музиканти, поети, художники, скульптори, філософи й оратори змагалися за звання «олімпіоніка» і можливість бути нагородженим вінком з маслинових гілок – це дозволяло здобути прихильність богів, повагу співвітчизників тощо. Античні Олімпійські ігри поєднували водночас спортивні змагання, військову підготовку, релігію, виховання, культуру й політику [4, с. 188].

Гене́за сучасного спорту відповідно відмінна від античного. Його поява пов'язана з розвитком буржуазної міської культури, а витоки знаходяться не в потребі фізичного вдосконалення і не в традиційних формах

свят, а в необхідності заповнення вільного часу. Але остаточно втілити ідею відродження Олімпійських ігор вдалося суспільному діячеві й педагогу П'єру де Кубертену. Він заклав в основу сучасних Ігор фундаментальні цінності, що мали місце в античні часи і які знайшли своє відображення в концепції олімпізму. Вивчення впливу рухової активності й спорту на здоров'я, культуру, виховання дітей і молоді в різних країнах дозволило П. де Кубертену сформулювати відповідне ставлення до олімпійського спорту як засобу виховання підростаючого покоління. Він вважав, що олімпізм поєднує спорт із культурою й освітою завдяки своєму вираженому гуманістичному потенціалу, служить ідеологічною й моральною основою процесу виховання підростаючого покоління, і тим самим передбачив появу олімпійської освіти. Слід зазначити, що основи олімпійської освіти були закладені П. Кубертенем ще в роботі «Спортивна педагогіка» (1919), а сам термін «Olimpic education» почав використовуватись у другій половині ХХ століття. Згодом була введена в навчальний процес ВНЗ відповідна дисципліна. Ідея гармонійного розвитку людини стала головною цінністю олімпізму [10, с. 336]. Надалі відбувався процес створення національних систем фізичного виховання та Національних Олімпійських Комітетів (НОК) на основі втілення у життя гуманістичних принципів спортивного руху за допомогою застосування в державах спеціальних програм. Поступово з трансформацією традиційної дипломатії і збільшенням впливу неурядових акторів на світовій арені спорт став реальною політичною силою і зайняв окреме місце в міжнародних відносинах.

Слід наголосити, що існують думки й стосовно того, що сучасний спорт завдає шкоди співпраці, формує порочне розділення людей на переможців і тих, що програли, призводить до розвитку багатьох негативних якостей особистості, таких, наприклад, як егоїзм, агресивність, заздрість, прагнення перемогти за всяку ціну, навіть за рахунок здоров'я, порушення етичних

норм тощо. Посилаються і на те, що спортивні поєдинки породжують націоналізм і шовінізм, служать проявом «агресивних інстинктів індивіда», свідчать про «патологію особи», що спортсмен виступає як слухняне знаряддя маніпуляції і знаходиться в стані «відчуження» і таке ін. Сюди можна віднести книгу під назвою «Війна без зброї», яку Гудхард Філіп і Крістофер Чатавей написали про міжнародний спорт, а також оцінка спорту колишнім президентом США Рейганом, який заявив в одному з виступів: «Спорт – це вираження ненависті один до одного. Це остання можливість, яку наша цивілізація надає двом людям для фізичної агресії. Спорт – найбільш близька до війни сфера людської діяльності» [5].

Американський філософ і психолог Е. Фромм піддав різкій критиці Олімпійські ігри як вищу форму сучасних спортивних змагань. Він писав, наприклад, з цього приводу: «Подивіться, який божевільний націоналізм об'єднує людей, що стежать за ходом сучасних Олімпійських ігор, які нібито служать справі миру. Насправді, популярність Олімпійських ігор – це символічний образ західного язичництва. Вони прославляють язичницького героя: переможця, найсильнішого, найнаполегливішого, і при цьому не помічають грізної суміші бізнесу і реклами, таких характерних для сучасної імітації тих Олімпійських ігор, які проводилися в Стародавній Греції» [12]. Проккоп розглядав Олімпійські ігри і спорт взагалі як «капіталістично деформовану форму гри» [2].

Дійсно, геополітична ситуація у світі у ХХ ст. вплинула і на процес політизації спорту в контексті олімпійського руху та використання спорту з метою маніпуляції патріотичними почуттями людей. Спортсмени відіграють не менш значну роль у представництві своєї держави серед світового співтовариства, ніж політики чи дипломати. Спорт завжди був пов'язаний із політичним життям країни. Незважаючи на принципи, проголошені у Хартії Міжнародного олімпійського комітету, спортивні змагання були ареною не тільки пере-

вірок на міцність найкращих атлетів світу, але й майданчиком певних політичних демонстрацій. Мабуть, найяскравіше це можна побачити в період «холодної війни» на прикладі суперництва США та СРСР.

Спортивні змагання ставали справжнім полем битви для радянських та західних спортсменів, які повинні були відстоювати честь своєї держави та просто не мали права програвати. У період з 1950-х до 1980-х років зустрічі американських та радянських спортсменів ставали центральною подією змагань найвищих рівнів. На чемпіонати відряджалися найкращі атлети, які проходили на батьківщині спеціальну підготовку, фізичну та нерідко й фармакологічну. Таким чином, Олімпіади періоду «холодної війни» перетворювалися на справжні війни [7]. Поступово спорт уже використовували і з метою маніпуляції патріотичними почуттями людей. Але якщо в період «холодної війни» це робили з причин боротьби ідеологій, то зараз – унаслідок комерціалізації спорту і бажанням заробити на ньому.

Завершення «холодної війни» розпочало етап відновлення толерантності та єднання у спорті. Політика переставала грати визначальну роль у світових змаганнях усіх рівнів. Спорт не перестав бути одним з інструментів ідеології, проте мотивація спортсменів дещо змінилася. Як уже зазначалося, на перший план повернулися високі гонорари та поняття престижу. Звичайно, патріотизм не втратив своєї актуальності, але запал ентузіазму тепер був змінений пошуками вигоди. Спорт ставав більш вільним, комерційним та космополітичним.

Але політизація спортивних заходів і маніпуляція патріотичними почуттями людей сьогодні перейшли в русло взаємовідношень країн, які зовсім нещодавно були однією державою (СРСР, Югославія). Особливо гострими є взаємовідносини, і тим більше на спортивному рівні, між Україною і Росією. Ажіотаж спортивний завжди підігривається патріотичними настроями людей, чи то футбольний матч, чи боксерський поєдинок. Наприклад, поєди-

нок росіянина О. Поветкіна з українцем В. Кличко в Москві 2013 р. був використаний як засіб нагнітання недовіри та ворожості. Російські ЗМІ порівнювали Олександра з ведмедем, приписували йому фантастичні вольові якості, але, на жаль, цього мало для перемоги в бою з Кличком. Коли ведмідь гарчить і йде на тебе, головне – не злякатися і виставити рогатину, звір сам напореться й уб'є себе власною вагою [11]. Коли ж рефері підняв догори руку українця, весь зал засвистів. Кличко вирішив подякувати уболівальникам за підтримку, але ще більше був заглушений улюлюканням. До того ж його не було в кадрі, коли велася трансляція, голос був приглушений звукорежисерами, а слова подяки заглушив свист на стадіоні. Варто зазначити, що під час виконання українського гімну перед боєм камера жодного разу не показала спорткомплекс з прихильниками Кличка і українськими прапорами, не дала жодного крупного плану українського боксера. Після бою вже українці познущалися над «Руським вітязем» у «фотожабах» в Інтернеті [8].

Отже, спорт стає потужною машиною пропаганди, яка маніпулює почуттями (зокрема і патріотичними) звичайних уболівальників. Гучні перемоги затьмарюють соціально-економічні й політичні проблеми (і це ще можна використовувати, підігриваючи ейфорію), а ось поразки, навпаки, гіперболізують. Це використовують політики в своїх цілях для нагнітання ворожості, але всі його функції щодо оздоровлення суспільства та нації як фізично, так і «духовно» не повинні відходити на другий план. Держава мусить сформулювати чітку стратегію розвитку спорту та основні напрями підвищення ефективності патріотично-виховної функції спорту.

Сучасне виховання має відігравати впереджальну роль у демократичному процесі, ставати засобом відродження національної культури, припинення морально-духовної деградації, стимулом пробудження таких якостей, як совість, патріотизм, людяність, почуття власної гідності, творча ініціатива, підприємливість тощо; гарантом

громадянського миру і злагоди в суспільстві. З огляду на це діяльність всіх інститутів соціалізації мусить будуватися так, щоб сприяти ставленню особистості як творця і проектувальника власного життя, гармонізації та гуманізації відносин між нею та довкіллям. Національно-патріотичне виховання на основі спорту та фізичної культури є істотною частиною загального процесу виховання, яке в державному масштабі має пріоритетне значення, оскільки дозволяє виховати нову генерацію для своєї країни. Але важливо ретельно підбирати методи і способи здійснення впливу в національно-патріотичному напрямі.

Сучасний етап розвитку України особливо потребує від органів державної влади та суспільних інституцій здійснення системних заходів, спрямованих на розвиток спорту як національно-патріотичного виховання молоді. Перший напрям – це підвищувати рівень спортивної зайнятості громадян України. З кожним роком незалежності України її громадяни все менше займаються спортом. Як свідчать останні дані моніторингу, лише троє зі 100 громадян України виявляють достатню активність рухів для зміцнення здоров'я, ще 6% займаються спортом помірно, у 30% – низька рухова активність. Вражає те, що більш ніж половина українців за останній рік жодного разу не долучалася до спортивних занять. Тим часом в опитуванні майже три чверті українців зізналися, що люблять спорт і виявляють до нього великий інтерес. Тобто наявний казус: більшість спорт любить, і більшість ним не займається [6, с. 87]. На сьогодні за показниками спортивної зайнятості Україна істотно поступається не тільки світовим лідерам спорту – Японії, Канаді, Фінляндії, Німеччині, а й своїм сусідам – Польщі, Угорщині, Чехії та ін. Без «масового» заняття спортом не можна говорити про якусь патріотично-виховну його функцію. Державі необхідно створити всі умови і достатнє фінансування занять спортом громадянами України будь-якої вікової категорії. Зараз у державі з'явилися програми з розвитку спорту, затверджені на державному, облас-

ному, місцевому рівнях. Ці програми передбачають будівництво нової інфраструктури – це великий крок уперед. Якщо оцінювати ситуацію в масовому спорті, то системну кризу подолати не вдалося. Залучення до спорту більшості українців залишається нагальним питанням.

Другий напрям – державна підтримка патріотичного виховання особистості у процесі фізкультурно-масової роботи в загальноосвітніх школах та навчальних закладах країни через проведення різноманітних спортивно-патріотичних заходів. Такий стан галузі пояснюється насамперед тим, що у програмному забезпеченні шкіл та вищих навчальних закладів з навчально-виховної роботи не передбачено патріотичне виховання молоді у процесі фізкультурно-масової роботи. Також у школах не враховуються вчителями фізичної культури виховні можливості позакласної фізкультурно-масової роботи у формуванні особистісних якостей учнів, у результаті чого виховний процес відбувається без їхньої активної участі.

Третій напрям – створення нормативно-правової бази для розвитку спорту в країні, де зосереджувалася б увага і на його патріотично-виховній функції. Наразі потрібне прийняття Закону України «Про фізичну культуру і спорт (нова редакція)», адже Закон України «Про фізичну культуру і спорт» був прийнятий ще в 1993 р. [3]. Незважаючи на те, що в нього сім разів вносилися зміни та доповнення, він не дає відповіді на багато викликів сьогодення, зокрема щодо патріотично-виховної функції спорту. Протягом чотирьох років група наукових співробітників та фахівців Міністерства, громадських організацій фізкультурно-спортивного спрямування працювали над новою редакцією цього Закону. У підготовленому законопроекті міститься визначення основних термінів, а також перелічені повноваження центральних і місцевих органів виконавчої влади, визначений правовий статус суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, врегульовані ключові питання організаційного, матеріально-технічного,

кадрового, наукового й інформаційно-пропагандистського забезпечення розвитку фізичної культури і спорту.

27 жовтня 2009 р. спільним наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту, Міноборони, Мінкультури та Міносвіти № 3754/981/538/49 було затверджено Концепцію національно-патріотичного виховання молоді в рамках державної цільової програми «Молодь України на 2009–2015 роки». Її мета полягає у вихованні молоді людини як патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, демократичну, правову і соціальну державу, виявляти національну гідність, знати власні права та обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві, поводитися компетентно, бути конкурентоспроможним, успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури [9, с. 69]. Дійсно завданням програми є утвердження патріотизму, духовності, моральності та формування загальнолюдських цінностей і пропаганда та формування здорового способу життя. Тому державі слід приділити більше уваги виконанню цих завдань.

Патріотично-виховна функція спорту буде діяти тільки за умов системного розвитку спортивної галузі в державі. А проблемне поле сучасного спорту охоплює такі його характеристики, як професіоналізація, комерціалізація, політизація, монополізація, девіація спорту, ринковий механізм здійснення спортивних заходів і діяльності. Низьким є рівень ефективності державного регулювання спортивної галузі в Україні, а його фінансова підтримка з боку держави є недостатньою. Проблемою є також занепад розвитку масового, дитячого та юнацького спорту, недостатня його спрямованість на набуття людиною необхідних фізичних якостей та глибоких громадянських почуттів для успішної підготовки до трудової, військової й громадської діяльності. Вирішення цього комплексу проблем повинно сприяти вихованню патріотичних почуттів особистості в контексті її спортивного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бацунов С. М.** Соціальне буття спорту: український контекст / С. М. Бацунов // Гілея : науковий вісник. – К. : ВІР УАН, 2012. – Вип. 57. – С. 268–271.
2. **Бацунов С. М.** Спорт в системі цінностей: теоретичний аналіз [Електронний ресурс] / С. М. Бацунов // Нова парадигма: Філософія. Політологія. Соціологія. – К. : НПУ, 2007. – Вип. 62. – URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./Sprr/2006_1/batsunov.pdf
3. Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [Електронний ресурс] // Сторінка офіційного веб-сайту Верховної Ради України. – URL: <http://zakon.rada.gov.ua/>
4. **Матвеев С.** Ідеї олімпізму в процесі виховання дітей і молоді / С. Матвеев, Я. Щербашин // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. – Львів : НВФ «Українські технології», 2008. – Вип. 12, т. 1. – С. 187–192.
5. **Помаз В. А.** Системне уявлення про поширення сучасного спорту як способу буття людини [Електронний ресурс] / Помаз В. А., Дейнеко С. М., Бойко О. О. та ін.] // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. – Чернігів : ЧНПУ, 2011. – Вип. 86. – URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/VChdpu/2011_86_1/Pomaz.pdf
6. **Сітнікова Н. С.** Розвиток спорту як один із пріоритетних напрямів державної політики / Н. С. Сітнікова // Держава та регіони. Серія : Державне управління. – 2012. – № 4. – С. 87–90.
7. **Терещенко О. Р.** «Холодна війна» та протистояння наддержав у галузі спорту [Електронний ресурс] / О. Р. Терещенко. – URL : http://sites.znu.edu.ua/eurointegration/Zbirka/5_tereschenko.pdf
8. Українці познущалися над «Руським вітязем» у «фотожабах» [Електронний ресурс] – URL : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/10/6/6999391/>
9. **Чупрій Л. В.** Патріотичне виховання молоді в контексті забезпечення гуманітарної безпеки держави /Л. В. Чупрій // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 2. – С. 67–72.
10. **Щербашин Я. С.** Олімпійська освіта та процес виховання дітей і молоді / Я. С. Щербашин // Молода спортивна наука України. – Львів : НВФ "Українські технології", 2009. – Вип. 13, т. 1. – С. 335–339.
11. 139 в голову. Что написали российские СМИ о бое Кличко – Поветкин [Электронный ресурс] – URL : http://news.liga.net/articles/sport/907005-139_v_golovu_chno_pishut_rossiyskie_smi_o_boe_klichko_povetkin.htm
12. **Фромм Э.** Величие и ограниченность теории Фрейда / Э. Фромм. – М. : Изд-во АСТ, 2000. – 448 с.

REFERENCES

1. **Batsunov S.M.** Social being of sport: Ukrainian context / S.M. Batsunov // Gileya: naukovyi visnyk. – K.: VIR UAN, 2012. – Vyp. 57. – P. 268-271.
2. **Batsunov S.M.** Sport in the system of values: theoretical analysis [Electronic resource] / S.M. Batsunov // Nova Paradigma: Filosofiia. Politologiiia. Sotsiologiiia. – K.: NPU, 2007. – Vyp. 62. – URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum./Sprr/2006_1/batsunov.pdf
3. The Law of Ukraine "About physical culture and Sport" [Electronic resource] // Storinka ofitsiinoho website Verkhovna Rada Ukrainy. – URL : <http://zakon.rada.gov.ua/>
4. **Matveev S.** Ideas of olimpizm in process of training children and youth / S. Matveev, Ya. Shcherbashyn // Moloda sportyva nauka Ukrainy: Zb. nauk. prats z haluzi fizychnoi kultury i sportu. – Lviv : NVF "Ukrainski tekhnologii", 2008. – Vyp. 12, Vol. 1. – P. 187-192.
5. **Pomaz V.A.** Systemic view about sports spreading as a way of person's being [Electronic resource] / Pomaz V.A., Deyneko S.M., Boyko O. that in.] // Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedagogichnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Pedagogichni nauky. Fizyчне vikhovannia ta sport. – Chernihiv: CHNPU, 2011. – Vyp. 86. – URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/VChdpu/2011_86_1/Pomaz.pdf
6. **Sitnikova N.S.** Development of sports as one of the priority ways for state policy / N.S. Sitnikova // Derzhava ta rehiony. Serii: Derzhavne upravlinnia – 2012. – № 4. – P. 87-90.
7. **Tereshchenko O. R.** "Cold war" and superstate conflicts at the Branch of sport [Electronic resource] / R. O. Tereshchenko. – URL : http://sites.znu.edu.ua/eurointegration/Zbirka/5_tereschenko.pdf
8. Ukraintsi poznushchaliysia nad "Ruskym vityazem" z "fotozhabu" [Electronic resource] – URL : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/10/6/6999391/>
9. **Chuprii L.V.** Patriotic training of youth in the context of providing humanitarian safety for the state / L. V. Chupriy // Stratehichni prioriteti. – 2011. – № 2. – P. 67-72.
10. **Shcherbashyn Ya.S.** Olympic education and process of training children and youth / Ya.S. Shcherbashyn // Moloda sportyva nauka Ukrainy. – Lviv: NVF "Ukrainski tehnolohii", 2009. – Vyp. 13, Vol. 1. – P. 335-339.
11. 139 in head. What Russian media have written about Klychko's fight – Povetkin [Electronic resource] – URL : http://news.liga.net/articles/sport/907005-139_v_golovu_chno_pishut_rossiyskie_smi_o_boe_klichko_povetkin.htm
12. **Fromm E.** Greatness and limitations of Freud's theories / Erich Fromm. – Moscow : Publishing House of the ACT, 2000. – 448 p.

Мирослав БАК

кандидат педагогічних наук,
здобувач НПУ імені М. П. Драгоманова

Ключові слова: людина, освіта, інформація, телекомунікаційні технології, дистанційна освіта, мультимедіа.

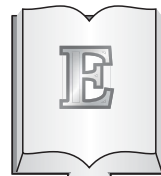
Інформаційні та телекомунікаційні технології вносять істотні корективи в розвиток світової освітньої системи. Перебуває у вирі цих освітніх процесів і сучасна Польща.

Найбільш істотних трансформацій польська освіта зазнала в царині запровадження нових організаційних форм навчання «на відстані». І хоча польські науковці й педагоги неоднозначно оцінюють систему існуючої в країні мультимедійної і дистанційної освіти, її позитивні надбання не викликають сумнівів. З огляду на це, Україна може запозичити досвід поляків не тільки щодо концептуального оформлення стратегій розвитку дистанційної освіти, але й їх реального впровадження у вітчизняну освітню систему. Стаття присвячена розгляду використання мультимедійної техніки і технологій в освітньому просторі сучасної Польщі.

УДК 371.3]:004.7(438)

МУЛЬТИМЕДІА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ СУЧАСНОЇ ПОЛЬЩІ

© Бак М., 2015

поха інформаційної революції сформувала потребу радикальних освітніх інновацій, центральним сегментом яких є інформатизація освіти, впровадження медіаосвіти. Як вважає польський вчений Т. Гобан-Клас, медіазасоби стали не тільки одним з факторів сучасного світу, але й знаком нових часів, конститутивним елементом сучасних суспільств [1]. Статус людини під впливом медіазасобів суттєвою мірою було модифіковано. Тобто вони спричиняють інтенсивні зміни, що охоплюють своєю дією не тільки вимір технологій, але також і навчання. Природними та суспільними є взаємодія людей з новими медіа-засобами, так само як і взаємодія у реальному житті – таку гіпотезу висувують інші дослідники [2]. Не без причини А. Тоффлер стверджував у своєму творі «Третя хвиля», що медіа-засоби призвели до сформування нової суспільної якості, яка визначається як «третя хвиля або інформаційне суспільство». Н. Негропonte навіть стверджує, що «цифрового віку не можна затримати, тому що ми маємо заковану у генах, що кожне покоління стає щоразу більш цифрове» [3].

Завдяки розвитку інформатики, комп'ютерних та телекомунікаційних технологій у

Польщі з'явилися нові організаційні форми «навчання на відстані», за українською термінологією – «дистанційної освіти». Згідно з польським дослідником М. Кубяком, «навчання на відстані є методом здійснення дидактичного процесу в умовах, коли вчителі та учні (студенти) знаходяться (часом значною мірою) далеко один від одного та не знаходяться в одному місті, використовуючи для передавання інформації, крім традиційних способів спілкування, також сучасні, дуже просунуті телекомунікаційні технології, передаючи голос, відео, комп'ютерні дані та друковані матеріали. Сучасні технології також надають можливість безпосереднього контакту у реальному часі між вчителем та учнем за допомогою аудіо- та відеоконференцій, незалежно від відстані, яка їх розділяє» [4].

Показова пропозиція *медіа-засобів*, що поширюється, та їх можливості щодо зміни психологічної парадигми реактивної людини з обмеженими можливостями на людину, яка активно перетворює реальність та інформацію про неї.

Слід зазначити, що мультимедійна освіта та «навчання на відстані» (дистанційне навчання) не є та не буде, всупереч загальній думці, традиційним загальноприйнятим у спеціалізованій літературі методом навчання-учіння, а є навчанням на базі дотеперішніх та перевірених рішень нової системи та процесу віртуальної освіти, зокрема і світової.

У підготовці оптимальних рішень аналізованих заходів у системі освіти у Польщі слід врахувати багато аспектів, тобто: опрацювання оптимальної стратегії розвитку освіти на відстані; методичні, пов'язані з сутністю системи та процесу навчання; вдосконалювання кваліфікації академічних вчителів та технічного персоналу; технологічні, які виражаються у прийнятті оптимальних технічних рішень, відповідних сучасним публічним послугам через систему освіти, та таких, що забезпечують оптимальне передання змісту занять; фінансові, що забезпечують необхідні засоби на кожному етапі прийнятого та реалі-

зованого проекту; юридичні, що полягають у визначенні формальних основ цієї освіти; організаційно-кадрові, сутність яких виражається повною реалізацією прийнятих рішень та ін.

Водночас у Польщі підготовлено концепцію, у якій містяться основні принципи аналізу проблем, що стосуються найважливіших питань, які необхідно з'ясувати на етапі створення відповідних стратегій розвитку освіти на відстані.

Основними питаннями у системі польської мультимедійної і дистанційної освіти є стратегічно-проблемні: яку прийняти модель мультимедійної освіти і «навчання на відстані» (дистанційного навчання), враховуючи потреби та можливості навчального закладу та його майбутніх студентів, а також досвід та доробок інших вищих навчальних закладів у Польщі та у світі; якою мірою прийняті моделі будуть узгоджені з баченням навчання АСП (*Академічні середовища Польщі*) та її завданнями, реалізованими в майбутньому у навчальних закладах; рівень створеної в Польщі системи мультимедійного дистанційного навчання та консультацій осіб з обмеженими можливостями та які установи це роблять.

Концепція охоплює зміну філософії освітньої діяльності Комунікаційно-медіального центру в АСП; воєводські та повітові офіси цієї системи (офіси спеціальних шкіл та установ, що займаються особами з обмеженими можливостями, а також їх навчанням; місцеві медіа-теки. Складовими елементами даної стратегії у польській системі освіти є її розгортання у вигляді пошуку відповідей на такі питання-проблеми.

Оптимальна модель «Освіта на відстані осіб з обмеженими можливостями, яка створена АСП», а також Європейський проект польської освітньої системи на відстані для осіб з обмеженими можливостями, реалізована ПАС ім. М. Гжегожевської у співпраці з країнами ЄС та міжнародними організаціями (*EPPSEOON*). Прийняті позиції будуть основою для опрацювання багатоваріантної та етапної програми роз-

витку цієї освіти, котра вирішує і визначає такі завдання: студенти яких напрямів та спеціалізацій повинні бути охоплені навчанням; які прийняти оптимальні положення та програми навчання, а також дидактичні матеріали для реалізації курсів та післядипломного навчання; яким чином текст та проста комп'ютерна графіка повинна бути збагачена короткими анімаціями та аудіо- і відеовставками, які роблять більш цікавим матеріал, що передається і демонструється; які слід виокремити етапи створення доцільної системи навчання і як реалістично опрацювати обсяги та зміст курсів; які будуть оптимальні методи та форми реалізації процесу навчання осіб з обмеженими можливостями, для того щоб забезпечити зворотний зв'язок між вчителями та студентами; які специфічні засади слід врахувати при плануванні занять та їх реалізації; якими будуть принципи контролю та оцінювання прогресу студентів; як ефективним чином за мультимедійних підходів здійснювати екзамени та заліки; якою мірою можна користуватися підготовленими та вже існуючими напрацюваннями, наприклад WSS-E?

Ця площина має два виміри. Один – це можливість участі науковців та освітян у проведенні та інтенсифікації дій у галузі досліджень та розвитку, зокрема у галузі спеціальної програми у Польщі під назвою «*Приязне інформаційне суспільство*».

Другий – це освітньо-педагогічні методології і кваліфікації, зокрема дидактичні і технологічні. Цей аспект охоплює групу питань, основними серед яких є: нові виклики щодо мультимедійного навчання і освіти на відстані, що стосуються академічних викладачів і вчителів, адміністративного та спеціалізованого персоналу; основний суб'єкт і напрями вдосконалення кваліфікації академічних викладачів і вчителів та адміністративного персоналу, що реалізують мультимедійне навчання і освіту на відстані; підготовка дидактичних матеріалів; основні цілі та зміст мультимедійного вдосконалювання кваліфікацій; здійснення відповідного контролю та оціню-

вання; правовий супровід мультимедійного навчання.

Програмою також визначено технології, що виявляються у прийнятті технічних рішень, що забезпечують послуги з галузі *e-навчання*: як підготувати нову дидактичну інфраструктуру навчального закладу та адаптувати її до «Освіти на відстані»; якими пристроями обладнати навчальний заклад для реалізації проекту; які прийняти оптимальні техніки передавання інформації, що використовуються в освіті на відстані; які технології забезпечать оптимальні умови навчання, з точки зору можливості осіб з обмеженими можливостями? У Польщі є переважно друковані матеріали, аудіо- та відеоматеріали, CD-ROM, Інтернет у реальному часі та асинхронному режимі, відеоконференції, інтерактивне цифрове супутникове телебачення; хто та за допомогою яких інструментів має публікувати матеріали в Інтернеті (едитори мови HTML) та як підготувати до проведення конференцій в Інтернеті; які взяти інструменти для створення мультимедійної програми та такі, що дозволяють здійснювати взаємодію розпорошених освітніх середовищ (освітні аплікації забезпечують синхронну та асинхронну співпрацю); якими фінансовими засобами, призначеними на створення системи освіти на відстані, може розпоряджатися АПС; які прийняти у «Заяві до КБН про фінансування дослідницького проекту» плановані витрати на окремі роки; коли та яким способом відповідні юридичні акти будуть санкціонувати основи цієї освіти. За одностайно зробленою заявою, законодавчою ініціативою щодо одностайного доповнення польського законодавства у сфері можливості проведення «відкритого навчання на відстані», спрямованою до Сенатської комісії науки, освіти та спорту Польщі, звернулися ще на початку липня 2002 року учасники міжнародної конференції «Роль сучасних засобів передавання у подальшому розвитку освіти в галузі вищої освіти» та ін.

Прискіпливий та ретельний аналіз усіх відповідей на етапі підготовки концепції,

як вважають освітяни Польщі, дозволить прийняти оптимальні рішення, а їх реалізація забезпечить очікуваний ефект. Вона буде відповідати загальносвітовим положенням мультимедійного навчання, освіти на відстані, напрямом перетворень в освіті [5] та навчанні для майбутнього [6].

Аналіз матеріалів, наведених вище, дає можливість зазначити:

Медіа-засоби вперше, зокрема в період становлення інформаційного суспільства та вступу Польщі в Європейський Союз, створюють винятковий шанс і одночасно виклик для «освіти на відстані», у тому числі й для осіб з обмеженими можливостями [6].

Освіта є не тільки модою, але й об'єктивною необхідністю починання багатьох заходів, пов'язаних з новими цивілізаційними викликами (між іншим, створення інформаційного суспільства, глобалізація), суспільно-економічними потребами (ЄС), освітніми викликами (нові шанси) та можливостями медіа-засобів.

Освіта осіб з обмеженими можливостями на відстані має як теоретичний, так і практичний контекст (реалізація конкретних навчальних заходів).

В ініційованих діях слід усвідомлювати існування чисельних викликів, а також фінансових, організаційних, юридичних, кадрових, технічних та інших обмежень.

Інформаційні і мультимедіа технології, у тому числі через освіту дозволяють: проводити публічні дебати на тему європейських шансів зрівноваженого розвитку, зміцнення економіки, зниження рівня безробіття та мінімалізації його наслідків, а також активного конкурування на світових ринках; зменшення технологічної прогалини між населенням США, Японії та Європи; мінімалізацію диспропорцій між країнами ЄС та державами, які в нього вступають; збільшення робочих місць у зв'язку з визначним потенціалом, який є як у нових послугах, так і у сфері виробництва, так і у сфері споживання, у культурній, освітній діяльності, а зокрема у сфері активності, що спрямована на використання вільного часу; прискорене створення «Нової економіки» в Євросоюзі, у тому числі також і в Польщі. Значення цих питань підкреслене у програмних пунктах, на яких повинна зосередити зусилля Європейська комісія [6].

REFERENCES

1. **Goban-Klas T.** Media i komunikowanie masowe / T. Goban-Klas. –Warszawa-Krakow, 2010, PWN. – № 11. – S. 36–53.
2. **Reeves B.** Media i ludzie / Reeves B., Nass C. – Warszawa, 2009, PWN. – № 3. – S. 73–81.
3. **Negroponte N.** Cyfrowe ycie / N. Negroponte. – Warszawa, 2007, KiW. – № 5. – S. 45–57.
4. **Kubiak M.** «Wirtualna edukacja» / M. Kubiak. – nr 6/2011. Zob. tez M. Kubiak. Internet dla nauczycieli. Nauczanie na odleg o . – Warszawa, 2007. – MIKOM.
5. **Pachocinski Zob. R.** O wiata XXI wieku. Kierunki przeobra e / Zob. R. Pachocinski. – Warszawa : IBE, 2009. – 234 s.
6. **Borowska A.** Kszta cenie dla przysz o ci / A. Borowska. – Warszawa : Zak, 2004. – 212 s.

Марія ДЕБИЧ

кандидат педагогічних наук, доцент,
старший науковий співробітник
Інституту вищої освіти НАПН України

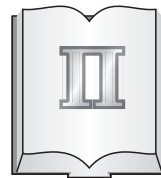
Ключові слова: вища освіта, інтернаціоналізація вищої освіти, міжнародна освіта, євроінтернаціоналізація, глобалізація, мультикультуралізм.

У статті проаналізовано європейський підхід до інтернаціоналізації вищої освіти та процес переосмислення інтернаціоналізації у відповідь на мінливе середовище, у якому розвивається вища освіта. Указано, що поява міжнародних вимірювань у галузі вищої освіти в умовах глобальної економіки знань привела до глобалізації інтернаціоналізації. Доведено, що Болонський процес та європейський простір вищої освіти є прикладами успішної євроінтернаціоналізації.

УДК 37.014.5/25

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПІДХІД ДО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

© Дебич М., 2015

остановка проблеми та її актуальність. Серед найхарактерніших наслідків глобалізації та інших великих економічних і політичних загальноземних процесів для сектору вищої освіти можна вказати поєднання збільшення кількості студентів в абсолютній більшості держав світу з активізацією їх мобільності – виконання частини чи повної програми навчання у зарубіжних закладах [3; 8]. У науковому обігу під час опису подібних явищ, у яких бере участь багато держав і ще більше закладів освіти, поступово утверджувалися терміни, що спираються на французький прикметник «інтернаціональний» (international). Це складне слово веде своє походження з латини (inter – між, nation – народ) і в українській мові без спотворення його змісту відтворюється як «міжнародний». Для нас важлива та обставина, що на його основі набув узгодженого значення іменник «internationalisation» для охоплення найрізноманітніших змін та інновацій в освітніх системах усіх країн, причиною яких кожного разу виявляються взаємодії освітян, науковців і керівних органів різних держав у царині навчання, виховання і професійної підготовки.

Поняття «інтернаціоналізація вищої освіти» виникло в 90-ті роки минулого сто-

ліття. І хоча традиційні (класичні) ідеї міжнародної освіти існували раніше, зазвичай вони відображали діяльність, яка здійснювалася на міжнародному рівні. Вона мала відношення до мобільності (mobility), навчання за кордоном (study abroad), міжнародних обмінів (international exchanges), залученню іноземних студентів (international student recruitment), академічної мобільності (faculty mobility) або до інтернаціоналізації освітніх програм, таких як мультикультурна освіта (multicultural education), міжнародні дослідження (international studies), освіта в інтересах миру (peace education), регіоназнавство (area studies). Зазначені терміни описують такі заходи або дисципліни, як елементи міжнародної освіти (пізніше інтернаціоналізації), і в багатьох випадках вони використовувалися і використовуються досі як синоніми одного загального терміна. Відмінність міжнародної освіти (international education) від компаративної (comparative education) полягає в прикладному характері першої та скеруванні на вищу школу, а не на обов'язкове навчання і виховання [11, с. 105].

Мета цієї статті – проаналізувати європейський підхід до інтернаціоналізації вищої освіти та процес переосмислення інтернаціоналізації у відповідь на швидкі сучасні зміни вищої школи в умовах переходу людства до глобальної економіки знань, коли взаємодія і кооперація стали обов'язковим явищем. Крім того, загострилася потреба узгодити головні й допоміжні терміни, насамперед – поняття «інтернаціоналізація».

Є підстави вважати достатньо «узгодженим» його визначення в енциклопедії «Глобалістика», яка має 647 авторів з десятків країн (з України – І. Предборська) [1, с. 363]. У ньому підкреслюється, що інтернаціоналізація в сучасному розумінні є продуктом епохи індустріалізму й фіксує появу розвиненої тенденції міжнародної взаємодії і взаємопроникнення господарських, економічних і торговельних інтересів, зв'язків і відносин. Якщо інтернаціоналізацію можна визначити як процес інтенсифікації міжнародних зв'язків та обмінів, то глобалізація характеризує і означає переростання цього процесу в становлення цілісного (інтегрального) світу, в рамках

якого окремі суспільства, країни і регіони все більш набувають рис частин єдиного цілого. До реальних, фактичних результатів і плодів інтернаціоналізації слід віднести: 1) всесвітній характер господарських і торговельних зв'язків, полегшених та інтенсифікованих «інформаційною революцією»; 2) загальну лібералізацію ринкових зв'язків; 3) усвідомлення екологічної кризи як загальнолюдської, планетарної проблеми, що поставила світ на межу виживання, а діючу економічну політику – під сумнів.

У сфері вищої освіти вказаний термін нерозривно пов'язаний з поняттям «міжнародна освіта», що знайшло відображення у назвах ключових асоціацій з організації співробітництва та обмінів, а також в основному академічному журналі «Журнал досліджень у галузі міжнародної освіти» (Journal of Studies in International Education), заснованому в 1997 році. До кінця не ясно, коли саме стався термінологічний перехід від поняття «міжнародна освіта» до поняття «інтернаціоналізація вищої освіти», оскільки термін «інтернаціоналізація» вже зустрічається в публікаціях 70–80-х років минулого століття. Однак тільки в 1990-ті роки термін «інтернаціоналізація» виходить за рамки «міжнародної освіти» через опис різних міжнародних вимірювань галузі вищої освіти. Цей перехід став результатом посилення значущості міжнародного виміру в галузі вищої освіти та поступової трансформації міжнародної діяльності з не основної в ключову для сфери і, таким чином, у більш змістовний і повноцінний процес.

Де Віт [11, с. 109–116] описує розвиток змісту і визначень термінів концепцій міжнародної освіти та інтернаціоналізації вищої освіти через ілюстрацію різного розуміння, що лежить в основі їх використання та змісту. Альтбах [3] вважає глобалізацію ключовою реальністю XXI століття, яка вже глибоко вплинула на вищу освіту. Він визначає інтернаціоналізацію як різноманітність курсів (ліній поведінки) і програм, які університети та уряди вводять у відповідь на глобалізацію. Це, як правило, включає відрядження студентів на навчання в інші країни, створення філіалів кампусів за кордоном або участь у певних видах міжінституціональної співпраці.

Одне з широко визнаних і використовуваних сьогодні визначень інтернаціоналізації було запропоновано Джейн Найт, згідно з яким під інтернаціоналізацією розуміється «процес вбудовування міжнародного, міжкультурного і глобального виміру в цілі, функції та процеси вищої освіти» [15, с. 21].

На наш погляд, це досить удалий вислів. Дане визначення можна розглядати як робоче, нейтральне з міжнародної точки зору, і яке не включає заходи, обґрунтування і результати, нівелюючи їх недоліки чи односторонність. Воно навіть стало стимулом до свого роду світоглядного зрушення: під інтернаціоналізацією стали розуміти процес на протизагаду поняттю «міжнародна освіта», орієнтованому на кінцевий продукт.

Однак слідом за термінологічними змінами не завжди наставали зміни на практиці. Підвищена увага до міжнародного виміру в галузі вищої освіти стає особливо помітною у міжнародних, національних дискусіях і дискусіях, які формуються на інституціональному рівні. Глобальна конкуренція за залучення талановитих студентів, науковців і викладачів, поява закордонних філій університетських кампусів, ускладнення транскордонної діяльності, суперечки навколо винагороди агентам за пошук і залучення іноземних студентів, розпочаті у США, а нині поширені майже по всьому – все це питання, які ще недавно не були предметом міжнародних дискусій. Проте сьогодні вони у центрі порядку денного не тільки для міжнародного співтовариства працівників освіти, але також для президентів і асоціацій університетів, політиків і значущих важливих гравців розвитку сфери вищої освіти по всьому світу. Не випадкова поява допоміжних прикметників («всебічна», «глибока» тощо), формування системи міжнародних вимірювань в умовах глобальної економіки знань, усе більший вплив ринкових факторів і включення освітніх послуг у список глобально важливих і перспективних.

Початок дискусіям у цьому напрямі поклали Брандербург і де Віт [5] у спільному творі з провокативною назвою «Кінець інтернаціоналізації» (The End of Internationalization), у якому автори відстоюють необхідність переосмислення інтернаціоналізації через «відмову від під-

ходу, що спирається на вихідні умови і результат, і прийняття підходу, орієнтованого на довгострокові результати і наслідки» (Outcomes and Impacts Approach). Замість того, щоб хвалитися кількістю студентів, які від'їжджають за кордон, і кількістю іноземних студентів, які оплачують за навчання, а також кількістю курсів, які читаються англійською мовою, і робити абстрактні заяви про перетворення студентів на громадян світу, вони рекомендують зосередитися на результатах навчання [6; 7].

Тоді як наукові дискусії пропонують здійснити перехід до більш всебічної інтернаціоналізації, орієнтованої на процес, як, наприклад, це описано в статті Дж. Гудзика «Всебічна інтернаціоналізація» [13] (Comprehensive Internationalization), усе ж домінуючим підходом до інтернаціоналізації на сьогодні залишається діяльнісний або навіть інструментальний підхід. Усе це приводить до народження міфів і помилок про те, що насправді мається на увазі під інтернаціоналізацією. До тих, що викладені у статті, опублікованій у журналі «Міжнародна вища освіта» (International Higher Education), нескладно додати інші міфи й помилкові уявлення про інтернаціоналізацію [16].

Найбільш правильним у такій ситуації буде пояснити, що таке інтернаціоналізація вищої освіти і в яких напрямках їй необхідно далі розвиватися. Для розвитку дискусії про необхідність переосмислення інтернаціоналізації Міжнародна асоціація університетів (International Association of Universities) ініціювала створення спеціальної робочої групи, а також опублікувала серію статей напередодні експертних зустрічей щодо теми переосмислення інтернаціоналізації в рамках конференції Британської ради «На шляху до інтернаціоналізації вищої освіти» (Going Global) (березень 2012 року), і генеральної конференції Міжнародної асоціації університетів що відбулася в листопаді 2012 року в Пуерто-Ріко. Темою обговорення в рамках останньої конференції стало питання «Вища освіта в контексті глобального порядку денного».

У своїй доповіді на конференції «На шляху до інтернаціоналізації вищої освіти» 14 березня 2012 року де Віт запропонував для обговорення вісім причин, що пояс-

нують необхідність переосмислення розглянутого концепту.

1. Дискусії про інтернаціоналізацію не завжди відображають дійсний стан справ у ВНЗ: для більшості університетів інтернаціоналізація представляється лише набором фрагментарних і не завжди пов'язаних практик, а не комплексним (багатобічним) процесом.

2. Подальший розвиток глобалізаційних процесів, зростання комерціалізації вищої освіти і самого поняття суспільства і економіки глобального знання призводять до виникнення нових форм, постачальників і послуг інтернаціоналізації, а також нових, часто суперечливих один одному вимірювань, поглядів і елементів дискурсу щодо питань інтернаціоналізації.

3. Контекст міжнародної вищої освіти стрімко змінюється. Донедавна інтернаціоналізація, як міжнародна освіта, уявлялася явищем, характерним переважно для суспільства західних країн, а країни, що розвиваються, грали пасивну роль. Сьогодні економіки країн, що розвиваються, і університетська спільнота в них видозмінюють сучасний ландшафт інтернаціоналізації. Це веде до переходу від західної моделі розуміння інтернаціоналізації (деякі дослідники розглядають її як неоколонізм) до інкорпорування в інтернаціоналізацію інших підходів.

4. Дискурс з питань інтернаціоналізації часто визначається невеликою групою стейкхолдерів (VIP-персон) – керівництвом ВНЗ, урядом та міжнародними організаціями, тоді як позиції інших стейкхолдерів, таких як роботодавці і особливо викладачі ВНЗ, враховуються набагато рідше, ніж це необхідно. У результаті вплив на дискурс тих, хто повинен отримувати від його реалізації переваги, виявляється недостатнім.

5. Більша частина дискурсу теоретиків спрямована на обговорення питань, пов'язаних з практикою інтернаціоналізації на національному або інституційному рівні, і менше уваги приділяється самим програмам інтернаціоналізації. Як показує приклад такої ініціативи, як «інтернаціоналізація вдома», зміст наукових досліджень, навчальних планів, навчального процесу, тобто основа інтернаціоналізації, часто не отримує необхідної уваги.

6. Занадто часто інтернаціоналізація оцінюється кількісно через цифрові показники вихідних параметрів або досягнених результатів, замість того, щоб спиратися на якісний, орієнтований на результат підхід, оцінку внеску ініціатив інтернаціоналізації.

7. Недостатньо натепер приділяється увага експертного співтовариства до норм, цінностей і етики практик інтернаціоналізації. За деяким винятком, підхід до цієї проблеми був занадто прагматичним, орієнтованим на досягнення поставлених цілей без урахування можливих ризиків і моральних чи етичних наслідків.

8. Зростає розуміння того, що питання інтернаціоналізації є не стільки питанням взаємодії держав, скільки взаємодії культур, а також відносин глобального та локального рівня.

Вісім причин, представлених вище, є імперативами переосмислення інтернаціоналізації. «Узагальнюючою причиною є те, що ми розглядаємо інтернаціоналізацію більшою мірою як мету, а не як засіб її досягнення» [10].

Тому останнім часом інтернаціоналізація стала одним з основних напрямів розвитку вищої освіти у всьому світі, «перейшовши з периферійного в ключовий інтерес інститутів вищої освіти».

Водночас поняття в тому вигляді, у якому воно зародилося в 1990-ті роки, сьогодні вже вимагає приведення до сучасних реалій змістовної та регіональної еволюції вищої освіти, і особливо його міжнародних вимірювань. Потрібно зрозуміти, чи є різні змістовні та регіональні інтерпретації та практики інтернаціоналізації стимулами або стримуючими факторами досягнення більшої ефективності інтернаціоналізації і наскільки повно нами враховуються інші глобальні контексти. Ми продовжуємо говорити так, як ніби всі ми маємо однакове уявлення про інтернаціоналізацію, але насправді поняття має безліч інтерпретацій. З точки зору майбутнього ми з більшою ймовірністю винесемо позитивні уроки з можливостей, які нам відкриває глобалізація інтернаціоналізації, якщо зуміємо домовитися про підхід і привести в порядок термінологічний апарат з тим, щоб транслювати і реалізувати практики інтернаціоналізації більш ефективно [2].

Розглядаючи в сучасній Україні інтернаціоналізацію як предмет глобального інтересу, необхідно враховувати домінуючий сьогодні «західний» дискурс. Адже для розуміння процесів «глобалізації інтернаціоналізації» слід взяти до уваги такі аспекти, як: а) значне розширення масштабів діяльності, наприклад, зростання числа і типів університетських філій за кордоном, а також інших способів надання транскордонних освітніх послуг; б) глобальна конкуренція за залучення студентів і фахівців; в) широкий перелік регіональних практик інтернаціоналізації; г) географічна диференціація соціальних та економічних потреб населення, що виражається в різноманітних підходах до їх задоволення на локальному та регіональному рівнях; д) моральний бік глобальної інтеграції, залученості в глобальні процеси і збереження даної практики; е) важливість ретельного обліку місцевого контексту і культурних особливостей при залученні в глобальні транскордонні процеси. Глобальні інтерпретації поняття «інтернаціоналізація» вимагають більш ретельного підходу до її здійснення на практиці, ніж це відбувалося до недавнього часу. Питання полягає в тому, чи зможемо ми винести корисні уроки з дискусій про проблеми інтернаціоналізації, що відбуваються в різних точках земної кулі, і перейти до більш ефективних практик інтернаціоналізації сьогодні і в майбутньому.

Розглянемо для ілюстрації різні контекстуальні та регіональні інтерпретації і підходи до інтернаціоналізації та запропонуємо деякі висновки і спостереження, спираючись на результати існуючого різноманіття.

Великобританія до ідеї міжнародної освіти як бізнесу прийшла не першою, незважаючи на те, що здавна мала багато студентів-іноземців, а в 1981 році запровадила для них повну оплату навчання. Пізніше йшла інтернаціоналізація навчальних планів та встановлення зв'язку між інтернаціоналізацією і мультикультуралізмом [14]. Глобальна громадянськість, мультикультуралізм та освіта для сталого розвитку – теми, відображені в орієнтації університетів на принципі рівності та різноманітності. Як наголошується у Британській національній стратегії міжнародного розвитку шкільної освіти 2004 *Putting the*

World into World-class Education, «розвиток і збереження системи освіти світового рівня починається з розуміння світу, у якому ми живемо: цінностей і культур різних народів, напрямів, від яких ми у більшій мірі залежимо один від одного, і способів, якими ми, громадяни світу, можемо впливати і створювати умови для змін у глобальній економіці, довкіллі та суспільстві, частиною якого ми є» [18].

Європейський Союз має значні заслуги у підтримці інтернаціоналізаційних явищ, найбільше акцентуючи студентську мобільність – найважливіший аспект інтернаціоналізації в Європі. Вже склався консенсус, що основним європейським внеском у розвиток концепції інтернаціоналізації є успішний досвід реалізації програм підтримки академічної мобільності студентів і викладачів, головним чином за допомогою європейських програм Еразмус, Сократес, навчання впродовж життя (*Erasmus / Socrates / Lifelong Learning*). У рамках програми Еразмус щорічно 200 тисяч студентів і викладачів отримують можливість для навчання або стажування за кордоном. Програма також підтримує проекти міжвузівського співробітництва по всій Європі. Крім розвитку студентської мобільності, програма заохочує викладачів або представників індустрії, бажаючих викладати за кордоном, одночасно підтримуючи програми перепідготовки викладачів вишів [12].

Хоч за період після заснування в 1987 році програма Еразмус охопила 4000 організацій-учасників і надала кошти для понад 2 млн студентів та багатьом десяткам тисяч викладачів, відсоток участі молоді все ж можна вважати недостатнім для сучасних умов. Це послужило розвитку в Європі руху «Інтернаціоналізація вдома» (*Internationalisation at Home*) [9].

Європейською асоціацією міжнародної освіти (*European Association for International Education*) була заснована спеціальна група, результатом роботи якої стала ціла серія публікацій. «Інтернаціоналізація вдома» [4] доповнює поняття інтернаціоналізації, акцентуючи увагу на її локальному контексті, і вказує на відправну точку, тим самим розширюючи міжнародне та міжкультурне вимірювання інтернаціоналізації. «Інтернаціоналізація вдома» проголошує, що ко-

жен, незалежно від наявності або відсутності можливостей до переміщення (здійснення мобільності), має право на освіту, яка б готувала його до життя і роботи в глобалізованому світі, тим самим піднімаючи питання про те, яким чином ми можемо використовувати переваги місцевої різноманітності. Створення спеціальних стратегій у відповідь на ці виклики є великою мірою амбітним завданням для університету, і те, наскільки успішний той чи інший університет у досягненні цих цілей, є найважливішим свідченням якості [17].

Іншим помітним європейським внеском у розвиток інтернаціоналізації є досвід взаємодії між країнами всередині європейського регіону (євроінтернаціоналізація – intra-European internationalisation) [8]. Бо-

лонський процес, що стартував з підписаної в 1999 році угоди, прагне до гармонізації циклів навчання, кредитів навчання та їх трансферу, кваліфікацій і гарантій забезпечення якості освіти, що разом привело до утворення європейського простору вищої освіти (ЄПВО) і, отже, до подальшого розвитку мобільності і співпраці між країнами – учасниками процесу. На сьогодні до Болонського процесу приєдналося 47 країн, що говорить про набагато більш широку географію взаємодії країн, ніж 28 країн-членів Європейського Союзу. Для підтримки процесів мобільності всередині ЄПВО і залучення більшої кількості іноземних студентів як з Європи, так і інших країн збільшується кількість освітніх програм, пропонує англіїською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глобалистика : международный междисциплинарный энциклопедический словарь / гл. ред. : И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М. ; СПб. ; Н.-Й. : ИЦ «ЕЛИМА», ИД «Питер», 2006. – 1160 с.
2. Императивы интернационализации / отв. ред. М. В. Ларионова, О. В. Перфильева. – М. : Логос, 2013. – 420 с.

REFERENCES

1. Global Studies: International Interdisciplinary Encyclopedic Dictionary / I. I. Mazur, Professor A. N. Chumakov (eds). – M. ; SPb. ; N. Y. : IC "Elim" ID "Peter", 2006. – 1160 p.
2. The imperatives for internationalization / M. V. Larionova, O.V. Perfilieva (eds). – M. : Logos, 2013. – 420 p.
3. **Philip G. Altbach, Liz Reisberg, Laura E.** Rumbley Trends in Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. – Paris : UNESCO, 2009. – 278 p.
4. **Beelen J.** Implementing Internationalisation at Home / J. Beelen // EAIE Professional Development Series for International Educators. – Amsterdam : EAIE, 2007. – No 2.
5. **Brandenburg U.** The End of Internationalization / Brandenburg U., De Wit H. // International Higher Education. – Boston : Boston College Center for International Higher Education, 2011. – No 62. – P. 15–16.
6. **Brandenburg U.** Getting Internationalisation back on Track / Brandenburg U., De Wit H. // IAU Horizons. – 2012. – Vol. 17, No 3.
7. **Brandenburg U.** Re-thinking Internationalization / Brandenburg U., De Wit H. // IAU Horizons. – 2012. – Vol. 18, No 1.
8. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. European Higher Education, Brussels, 11.7.2013 COM (2013) 499 final. – 15 p.
9. **Crowther P., Joris M., Often M.** et al. Internationalisation at Home // European Association for International Education Position Paper. 2000. – URL : <http://www.eaie.org/laH/laHPositionPaper.pdf> (date of access: 27.02.2013).
10. **De Wit H.** Rethinking the Concept of Internationalization / De Wit H. // Presentation at Going Global. British Council. – London, 2012.
11. **De Wit H.** Internationalisation of Higher Education in the United States of America and Europe: A Historical, Comparative, and Conceptual Analysis. Westport, CT: Greenwood Press, 2002.
12. Erasmus Programme [Electronic resource] // European Commission. – URL : ec.europa.eu/education/lifelong-learning-programme/doc80_en.htm (date of access: 27.02.2013).
13. **Hudzik J.** Comprehensive Internationalization / J. Hudzik. – Washington D.C. : NAFSA, 2011.
14. **Jones E.** Internationalisation of the Curriculum / Jones E., Killick D. – London : Routledge, 2007.
15. **Knight J.** Higher Education in Turmoil. The Changing World of Internationalization. – Rotterdam, the Netherlands : Sense Publishers, 2008.
16. **Knight J.** Five Myths about Internationalization / J. Knight // International Higher Education. – Boston : Boston College Center for International Higher Education, 2011. – No 64. – P. 14–15.
17. **Bengt N.** Internationalisation at Home / Bengt N., Otten M. (eds) // Journal of Studies in International Education. – 2013. – Vol. 7, No 1.
18. **Otter D.** Globalisation and Sustainability: Global Perspectives and Education for Sustainable Development / D. Otter // Internationalising Higher Education / E. Jones, S. Brown (eds). – London : Routledge, 2007.

Оксана ЯКИМЧУК

аспірантка,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

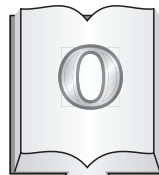
Ключові слова: людина, освіта, культура, виховання, національний простір освіти.

Аналізуються філософсько-психологічні підвалини функціонування та розвитку простору освіти колишнього СРСР. Там панувала марксистсько-ленінська ідеологія з її фальшивими символами, закликами, принципами. І хоча в окремих моментах тодішньої освіти діяли певні гуманістичні і загальнолюдські сюжети, загалом освітній простір був ворожим людині і людяності, гуманізму і моральності. Він принижував людину, зводив її до поняття «гвинтика» у великому державному механізмі. СРСР виявився нездатним до реагування на виклики часу оновлення, а його розпад зумовив зміни систем освіти. Становлення національних просторів освіти йшло разом з утворенням незалежних держав, що потребували реалізації національних інтересів, підготовки національно свідомих громадян саме через систему освіти.

УДК 140.8:159.9:321.74:37

ФІЛОСОФСЬКО-ПСИХОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ТОТАЛІТАРНОГО СУСПІЛЬСТВА

© Якимчук О., 2015

світній простір колишнього СРСР мав низку особливостей, відмінних від аналогічних характеристик освітніх просторів демократичних країн світу. Найбільш характерними серед них були страх перед системою (перед представником системи) і нетерпимість до будь-якої точки зору, що не збігалася з офіційною, войовничість до людей з «іншого» світу й одночасно байдужість до всього сущого як казенного і чужого. Любов і ненависть, гуманізм і ворожість, нетерпимість і співчуття, як і інші екзистенції, співіснували в ньому в такій конфігурації (плетиві), яка не піддавалась раціональному осмисленню і регулюванню.

Слід підкреслити, що радянська держава намагалася вже з дитячого віку виховувати особистість у дусі комуністичної ідеології. Дитячі дошкільні установи, які були першою ланкою в системі освітніх закладів СРСР, були включені в державну систему народної освіти, чого не було в жодній країні світу. Також характерною особливістю радянського простору освіти було його підпорядкування військово-промислового комплексу стосовно геополітичних розкладів на той час. Так, наприклад, середня загальноосвітня школа згідно із законом була єдиною, трудовою і політехнічною. Необхідність нарощувати оборонні і

промислові потужності Радянського Союзу призвела до того, що і вища освіта була переважно природничо-технічною і повністю стратегічно-державною. Так було реалізовано державне замовлення на необхідну систему освіти. Виходячи зі своїх потреб, СРСР вибрав так звану „гумбольдтівську» академічну модель вищої освіти, яка спрямована на підготовку молодих науковців й інженерів-дослідників. Така модель освіти в СРСР була вкрай складним і ретельно збалансованим комплексом засобів і методів, який тривалий час гарантував швидку, не надто дорогу і відповідну державним стандартам підготовку випускників ВНЗ. Але якщо технічні фахівці ще виправдовували своє призначення і забезпечували високий науково-технічний рівень розробок, особливо в галузі озброєнь, то у сфері гуманітарних наук радянська вища школа, що не мала в своїй масі вільного доступу до джерел інформації, явно поступалася західній.

Але за всіх позитивних моментів системи освіти СРСР були і суперечності, так би мовити, розходження суті та форми освітнього простору. У нових умовах глобальної трансформації освіта СРСР виявилася неспроможною відповісти на нові виклики, утім, як і її основний продукт – середньостатистичний радянський випускник. Радянська система освіти привчала учня та студента до повної довіри до інформації, що подається, формувала вміння ефективно працювати в стабільних умовах. Іншими словами, і модель, і продукт її використання повільно реагували на нові суспільні запити. Тому радянський варіант „гумбольдтівського» університету був здатний ефективно «створювати» лише таких фахівців і лише за таких умов, але неефективний в умовах постійно змінного ринку.

Слід зазначити, що у 70-ті роки ХХ ст. світова спільнота зафіксувала кризу освіти як глобальну проблему, обумовлену невідповідністю між змістовними і формально-організаційними, соціально-економічними компонентами. На конференції в Парижі у 1988 р. за участю лауреатів Нобелівської премії обговорювався новий підхід до освіти, розуміння кризи і можливості її подолання. Адже так званий транзитивний соціум, його загальний кризовий стан охоплює неблагополуччя у сфері морального життя, дефор-

мації етичних стосунків і комунікацій, зростанні масштабів злочинності, зниженні моральності, а також падінні класичної шкали інтелектуальних цінностей [3, с. 273]. Якщо на Заході криза освіти пов'язувалася з необхідністю переходу до високих технологій, то в колишньому СРСР зі слабозвинутим, сировинно-видобувним характером індустриального суспільства – з тенденцією девальвації знання і вузівського диплома, незахищеності інтелектуальної праці, стійким стереотипом пріоритету диплома над якістю знання.

Але головна причина, на нашу думку, кризи і подальшої стагнації простору освіти в СРСР полягала в тому, що проблема повноцінного і всебічного розвитку особистості не була актуальною. Головне – це формування дисциплінованих і відданих державі членів соціуму, професіоналів у певній галузі суспільного життя. Масова школа залишалася одноманітною, а зміст процесу освіти не завжди відповідав справжнім інтересам вихованців, що призводило до їх конфлікту та відставанню від вимог соціального розвитку.

Система освіти залишалася одноманітною, неваріативною, перш за все – це авторитарна педагогіка вимог, слабка мотивація, регламентація навчальних процедур, централізація контролю, орієнтація на середнього учня. По суті, ця система була педагогікою примусу. В її основі лежала тільки асоціативно-рефлекторна концепція засвоєння знань. Оцінка як результат пізнавальної діяльності часто ототожнювалася з особистістю у цілому, відсортуюючи учнів на гарних і поганих, на учня вішався ярлик двієчника, трієчника, відмінника, який визначав подальше навчання школяра або студента. Покарання ставало першим, а інколи єдиним засобом вирішення проблеми підліткової незавершеності, невідповідності унормованим стандартам як у громадській свідомості, так і в реальній практиці [8, с. 71]. Монополізм держави у галузі освіти породжує безвідповідальність освітніх установ, роботодавців і самих учнів та студентів, але в цій системі є своя логіка суворого державного контролю – забезпечити ідеологічний контроль над свідомістю людей. Звичайно, реалізація цієї місії залежить від зміни ситуації в освітньому просторі.

Слід зазначити, що сформоване як абсолютно особливе в світовому просторі явище – держава СРСР характеризувалась досить стійкою цілісністю. У її основі були не тільки економічні, загальнополітичні взаємозалежності, але й особливі суб'єкт-суб'єктні загальнокультурні стосунки. Серед цих стосунків величезну роль відіграла система освіти, яка пов'язана з відтворенням головної дієвої сили суспільства – людини. Простір освіти СРСР визначався, зрозуміло, політичними настановами і економічними можливостями, проте відрізнявся своїм характером і функціональними особливостями. Саме в освітньому просторі у результаті його розвитку і функціонування формувался новий характер стосунків людей, зростала їх свідомість і само-свідомість.

Отже, на історичній дистанції радянського періоду ставилася і цілеспрямовано розвивалася як державна політика – єдина система освіти, що була дуже важливим соціально-психологічним, соціокультурним, економічним, політичним явищем. Головною його особливістю була доцентрова тенденція організаційно-управлінських структур у дії (тенденція руху інструкцій, вказівок, рекомендацій із центру і одночасно орієнтація регіонів на норми, перспективи центру). Усі 70 років існування СРСР особливе значення надавалося втягуванню в тоталітарний простір управління всіх регіонів, національних республік, країв, що забезпечило досягнення мети – створення єдиного освітнього простору.

Політичний розпад, що стався в грудні 1991 р., окреслив межі державності колишніх республік СРСР, стимулював розвиток тенденцій до самоутвердження, самовизначення, спрямованих переважно всередину – на самообмеження. Можна говорити про те, що у середині 90-х рр. ХХ ст. назріли політичні, економічні та соціокультурні передумови та потреба формування національних просторів освіти країн колишнього СРСР, зокрема й України.

Це відбувалося на тлі кардинальної зміни геополітичного балансу сил у світі і розпаду біполярної моделі міжнародних відносин. Розпад СРСР і утворення СНД супроводжувалися не лише розривом життєво важливих стійких зв'язків і зміною умов

функціонування республік-держав, але й, що надзвичайно важливо, змінилася вся система їх взаємодії як суб'єктів.

По-перше, перебудовується система взаємовідносин з формально незалежними країнами, що раніше складали «соціалістичний табір», у якому «комендантом» був СРСР. По-друге, будується нова система взаємовідносин на пострадянському просторі, де виникли реально і формально незалежні держави. Одночасно становлення нових країн мало свою індивідуальну специфіку, яка залежала від сполучення цих двох головних тенденцій, мети політичних, культурних і економічних еліт, якості цих еліт, міри російського впливу, панівної релігії і т. д. Тому було і загальне у формуванні нових держав, і специфічне. Загальним для усіх країн було: політичне і геополітичне визначення, вибір економічної моделі розвитку, морально-психологічний бік «пострадянського розлучення». Специфічним: модель політичного режиму, модель нації – поліетнічна або моноетнічна, пошук союзників і визначення «ворогів», перебудова науки, освіти тощо [5, с. 14].

На першому етапі домінував процес встановлення відносин між Росією й іншими пострадянськими республіками, формування національної ідентичності, питання національної безпеки, перебудови економіки, науки, освіти. Тут кожна пострадянська країна обирала свій шлях, наприклад, країни Балтії не стали навіть претендувати на розподіл спільного майна СРСР, застосували «нульовий варіант», зокрема в системі освіти (ми нікому нічого не винні і нам ніхто нічого не винний). Стосовно Казахстану, Білорусі, держав Закавказзя та Середньої Азії, то взаємовідносини з Росією мають свій специфічний момент. Кожна країна обирала свій шлях розбудови взаємовідносин з колишньою метрополією. Деякі країни продовжували навчати фахівців у Росії, деякі рішуче переорієнтувалися на Захід. На нашу думку, в Україні та Росії найбільш складні взаємовідносини і на перший план виходить усе ж таки економічний чинник. Але при всіх складнощах взаємовідносин з Росією головне в тому, що у всіх країн колишнього СРСР з'явилася можливість формувати і розвивати національний простір освіти без керівництва «старшого брата»,

на свій розсуд будувати свою модель освіти та інтегруватися або в європейський освітній простір, або в загальний освітній простір СНД. Альтернатива і плюралізм розвитку національного простору освіти є у кожній новій державі.

Важливою передумовою формування національних просторів освіти є й економічний чинник. Як підкреслює українська дослідниця О. Старицька, країни колишнього СРСР отримали у спадок розуміння освіти лише як галузі соціально-культурної сфери, що задовольняє особисті освітні потреби населення. Зрозуміло, що в тих рамках, у яких вона визначалась лише як сфера задоволення людських потреб, освіта давно переросла себе. Кожній особі слід усвідомити, що освіта в сучасній інтерпретації визначається як чинник економічного зростання країни, її конкурентоспроможності та національної безпеки [5, с. 30].

Глобальне суспільство стає більш відкритим: вільне переміщення капіталу, фінансів, людей, інформації стало основою в сучасній концепції «світу без меж». Глобалізація висуває надзвичайно високі вимоги до конкурентоспроможності національної економіки, а її головним показником є високий рівень і якість життя населення. Особлива роль відводиться, звичайно, рівню освіти. Суть у тому, що нації конкурують не тільки товарами і послугами – вони конкурують системами суспільних цінностей і системами освіти, розвитком людського капіталу. У сучасній економіці акцент робиться вже не стільки на матеріальні товари і послуги, скільки на «інтелектуальний потенціал». Здатність нації підтримувати сучасну й ефективну систему освіти, підвищувати інтелектуальний компонент робочої сили шляхом навчання стає критично важливою для конкурентоспроможності [2, с. 28].

Сучасні проблеми економічного розвитку пов'язані, насамперед, з інтелектуалізацією праці, наданням найвищого пріоритету процесам продукування нових знань, які здатні забезпечити соціально-економічний прогрес суспільства. Тому головна стратегія пострадянських держав – створення ефективного національного простору освіти з метою конкурентоспроможності у глобалізаційних світових процесах. Наразі

формується новий тип постіндустріального суспільства – інформаційне суспільство. Економічним фундаментом такого суспільства є особливий тип економіки – економіка, яка заснована на знаннях. За останній період прискорення темпів розвитку технологій вона найбільше забезпечує доступність знань, що стає найважливішою умовою участі країни у глобальній конкуренції. В умовах кризи знання залишаються тим ресурсом, що набуває значення не лише як рівень інтелектуальних можливостей, а й як економічний ресурс, що стає засобом створення та впровадження інновацій. Економіка знань сьогодні стає базовою й універсальною складовою загальної економіки, оскільки всі сфери матеріального і нематеріального виробництва, виробничі та соціальні відносини розвиваються на основі динамічного прирощення й оновлення знань. Тому економіку знань вважають спеціальною галуззю загальної економічної науки і практики, а також системотвірною складовою «нової економіки», що визначає перспективи і динаміку сталого розвитку. Людський інтелект, високий рівень освіти населення є не тільки наслідком багатства і розвиненості країни, але й визначає їх розмір та ступінь [7, с. 96].

Національний простір освіти повинен орієнтувати людину на набуття під час навчання у навчальних закладах таких навичок, які передбачають розвиток особистості і дозволять бути відкритою до нових знань, легко адаптуватися до мінливих економічних перетворень, перекваліфіковуватися до запитів суспільства. У контексті неперервної освіти базова сукупність знань на відтворювальній основі замінюється системою професійних і соціальних компетенцій. Сама система освіти повинна швидко реагувати і адаптуватися до тих викликів, що їх висуває постмодерне інформаційне суспільство.

У час, коли популярні ідеї мондіалізму, коли роль держави поступово знижується через панування транснаціональних корпорацій, коли глобалізація охоплює політичну, економічну й освітню сферу більшості держав у світі, у цей момент головне – не загубитися у планетарних процесах Постмодерну, а зберегти свою самобутність і специфіку. І саме соціокультурний чинник

є важливою складовою для створення національного простору освіти. Слід підкреслити, що у пошуках перспектив розвитку ефективного національного простору освіти країни колишнього СРСР звернулися до національних джерел, ідеалів народної педагогіки, спадщини національної педагогічної класики, етнокультурних традицій. У них відбувається актуалізація національних компонентів, де особливе місце займають культура і мова. У процесі самовизначення загострюється пошук власних національних програм освіти, пов'язаних з поглибленим пізнанням своєї культури, мови і т. д. Подальший розвиток національного простору освіти й мовної стратегії в діалозі культур, безумовно, пов'язаний з утвердженням у ньому пріоритету загальнолюдських чинників. Пояснюється це тим, що освіта разом з наукою виконує гуманістичну функцію розвитку людини, має своєю стратегічною метою формування всебічно розвиненої особистості. Саме у мові відображається адекватне сприйняття дійсності особистістю, культурних, історичних, політичних й економічних концепцій розвитку та існуючих проблем. Але національний характер освітнього простору країн колишнього СРСР створюють також культурно-історичні традиції, звичаї, обряди, мораль, релігія. Усе те, що контролювалося комуністичною ідеологією і викликало небезпеку при вихованні радянської людини.

Саме у періоди активних суспільних перетворень зростає значущість освіти, що може постати як соціокультурний каталізатор змін і прискорити їх, забезпечуючи водночас необхідну єдність суспільства та інтегруючи його трансформаційні процеси, або посилити соціальну напругу і суттєво знизити можливості мобілізаційних систем до самоорганізації і перетворення. Трансформації національного простору освіти пострадянських країн пов'язані з тим, що традиційна освіта (як процес, так і результат), сформована в межах попереднього типу соціокультурної комунікації, перестає задовольняти потреби розвитку. Період кризи є сприятливим для оновлення освітніх систем, адже активізується інноваційна діяльність щодо пошуку можливих стратегій та адекватних їм механізмів виходу з цієї кризи. Такими механізмами в

освітній політиці є модернізація, що передбачає докорінну трансформацію освіти на усіх рівнях у відповідності із запитам суспільства, та реформування, що звернене до окремих проблемних ланок простору освіти. В основу ж модернізації покладено синтез соціокультурного досвіду, наступність багатьох суспільних інститутів. Це надає модернізаційним процесам якісної специфіки, що залежить від регіональних і цивілізаційних умов. Таким чином, кожна країна обирає свій шлях модернізації, адекватний її соціокультурним та історичним особливостям [4, с. 449].

Як ми бачимо, для формування національних просторів освіти країн колишнього СРСР необхідні були політичні, економічні та соціокультурні передумови. Зараз можна говорити про свій самобутній вибір стратегії розвитку освіти в кожній пострадянській державі, але є і те загальне, що об'єднує освітню політику країн СНД:

1) всі мали схожі, достатньо високі стартові позиції, включаючи рівень навчальних планів, програм, підручників, реальний стан навчальних установ;

2) формування держав припало на момент активного пошуку керівниками СРСР шляхів реформування освіти на базі досягнень, що були, але при чіткому пануванні тенденції до зміни застарілих парадигм, розповсюдженні нового педагогічного досвіду і розширенні варіативності освітніх структур;

3) усюди установився ритм змін, орієнтований на трансформацію уніфікованої системи, нездатної забезпечити умови виховання нової особистості;

4) формування країн СНД і здійснення ними освітньої політики відбувається в особливій обстановці соціально-економічної кризи та інформаційного буму, який найсерйозніше впливає на всю освітню сферу.

У цьому плані перш за все слід зазначити, що всі молоді держави в законах про освіту проголосили високі норми і принципи діяльності. Усюди (у тому числі і в Україні) освіта є пріоритетною сферою розвитку [1, с. 178]. Ці моменти знайшли віддзеркалення в законодавчих актах нових національних країн, характері спрямованості пошуків держав, що стали самостійними, у сфері освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бондырева С. К.** Психолого-педагогические проблемы интегрирования образовательного пространства: Избранные труды / С. К. Бондырева – М. : Изд-во Моск. психолого-социального института ; Воронеж : Изд-во НПО “МОДЭК”, 2005. – 352 с.
2. **Земляная Т. Б.** Россия в мировом образовательном пространстве: информационно-аналитический материал / Т. Б. Земляная, О. Н. Павлычева – М. : ИНИПИ РАО, 2011. – 141 с.
3. **Лакатос И.** Фальсификация и методология научно-исследовательских программ / И. Лакатос // Кун Т. Структура научных революций : пер. с англ. / Томас С. Кун ; сост. В. Ю. Кузнецов. – М. : АСТ, 2001. – С. 273–455.
4. **Марченко О. В.** Трансформації простору освіти у контексті соціокультурної динаміки суспільства / О. В. Марченко // Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць. – К. : ВІР УАН, 2011. – Вип. 54 (№11). – С. 448–454.
5. **Михальченко М.** Постколоніальний синдром на пострадянському просторі і шляхи розвитку освіти / М. Михальченко // Філософія освіти : науковий часопис. – 2009. – № 1/2. – С. 13–23.
6. **Старицька О. П.** Важливість інноваційного розвитку вищої освіти при інтеграції в європейське освітнє співтовариство / О. П. Старицька // Інноваційна економіка. – 2012. – № 1. – С. 29–33.
7. **Шульга Ж. О.** Особливості економіки знань на сучасному етапі розвитку суспільства / Ж. О. Шульга // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2012. – № 1. – С. 94–99.
8. **Ярская В. Н.** Методология диссертационного исследования / В. Н. Ярская. – Саратов : ПМУЦ, 2002. – 189 с.

REFERENCES

1. **Bondyрева S. K.** Psychology-pedagogical problems for educational area integration: selected issues / S. K. Bondyрева. – M. : IZD-VO Mosk. Psychologo-socialnogo In-ta; Voronezh, Izdat-vo NPO “MODEK”, 2005. – 352 p.
2. **Zemlianaia T. B.** Russia in world educational area: an information-analytical material / T. B. Zemlianaia, O. N. Pavlycheva. – M. : INIPI RAO, 2011. – 141 p.
3. **Lakatos I.** Falsification and methodology of research programs / I. Lakatos // Kun T. Structure of scientific revolutions: trans. from English / Thomas S. Kun ; Edit. V. J. Kuznetsov. – M. : ACT, 2001. – P. 273–455.
4. **Marchenko O. V.** Transformations of area of formation in a context sociocultural dynamics of a society / O. V. Marchenko // Hilea : the scientific bulletin : collection of scientific works. – K. : VIR UAN, 2011. – Issue 54(№11). – P. 448–454
5. **Mykhalchenko M.** Postcolonial syndrome on the post-Soviet territory and a way for development of education / M. Mychalchenko // Philosophy of Education : Scientific newspaper. – 2009. – № 1/2. – P. 13–23
6. **Starytska O. P.** Postcolonial syndrome on the post-Soviet territory and a way of a development of education / O. P. Starytska // Innovatsiina ekonomika. – 2012. – № 1. – P. 29–33.
7. **Shulha Zh. O.** Features of knowledge economy at the present stage of development of a society / O. G. Shulha // The Bulletin of the Berdiansk university of management and business. – 2012. – № 1. – P. 94–99
8. **Yarskaia V. N.** Methodology of dissertational research / V. N. Yarskaia. – Saratov : PMUZ, 2002. – 189 p.

РЕФЕРАТИВНЫЙ ОБЗОР СТАТЕЙ НОМЕРА

СТРАНИЦА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

Виктор АНДРУЩЕНКО

ФИЛОСОФИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ: СТАТУС

И ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ 5

Педагогический дискурс, начатый принятием нового Закона Украины «О высшем образовании», с особенной остротой развернулся вокруг проблемы свободного выбора студентами тех или иных дисциплин, среди которых оказалась и такая «вечная дисциплина», как философия. Автор категорически отбрасывает попытки некоторых «реформаторов» не только изъятия философии с учебного процесса, но и ограничения ее (философии) в содержании и часах, отведенных на ее преподавание. Философия – это основа мировоззрения и методологии научного познания и потому должна изучаться как обязательная дисциплина при подготовке специалистов всех специальностей и направлений. Особое значение изучение философии приобретает в ситуации агрессии России в Украину и нового перераспределения мира, инспирированного той же Россией. Остановить агрессора может лишь человек, с чувством высокого патриотизма, мировоззренческой и профессиональной подготовки, человек воспитанный на национальных и общечеловеческих ценностях, основу которых формирует философия. Автор акцентирует внимание на неприкосновенности философии в учебном процессе. Вопрос заключается в том, какую философию необходимо читать в украинских университетах? По мнению автора, национальную и мировую, ту, которая утверждает идею человека, его свободы и творческого развития.

Ключевые слова: человек, культура, образование, философия, мировоззрение, методология, воспитание.

АКТУАЛЬНАЯ ТЕМА

Владимир РЯБЧЕНКО

ПРОБЛЕМА КАЧЕСТВА ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ В КОНТЕКСТЕ
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕФОРМ: РЕТРОСПЕКТИВА И СОВРЕМЕННОСТЬ

С ПОЗИЦИЙ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКО-КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА..... 12

Проанализировано основные реформы высшей школы Украины, которые были осуществлены за последние 35 лет, и их влияние на качество высшего образования. Доказано, что низкое качество украинского высшего образования изначально обусловлено негативным влиянием на высшую школу общественного контекста, в частности, спросом отечественного рынка труда на номинальное высшее образование, который сформировался в результате протекционизма некомпетентности, что в свою очередь есть следствием монополизации политической и экономической сфер общества. Обоснована предпосылка относительно низкой результативности новейшей реформы высшей школы в случае сохранения нынешней системы общественных отношений, которая блокирует цивилизованную конкурентную среду в украинском обществе.

Ключевые слова: высшее образование, требования, европейское пространство высшего образования, содержание, интеграция, компетентность, оценка, мировоззрение, реформы, рынок труда, форма, качество.

ПОЗДРАВЛЯЕМ С ЮБИЛЕЕМ!

Людмила СОКУРЯНСКАЯ

СЛОВО ОБ УЧИТЕЛЕ 28

В статье раскрывается личность замечательного украинского ученого, организатора отечественной социальной науки и образования, доктора исторических наук, профессора Валентины Илларионовны Астаховой. Анализируется ее роль в становлении в Украине и в целом в бывшем Советском Союзе такой отрасли социологического знания, как социология образования. Подчеркивается вклад В.И. Астаховой в концептуализацию непрерывного образования, в разработку теоретических основ гражданско-патриотического воспитания

учащейся молодежи, в создание концепции частного образования на постсоветском пространстве. Акцентируется внимание на ее научном, педагогическом и организаторском таланте.

Ключевые слова: Валентина Илларионовна Астахова, социология образования, концептуализация непрерывного образования, становление и развитие частного образования.

ФІЛОСОФІЯ ОБРАЗОВАНИЯ XXI: ПОИСК ПРИОРИТЕТОВ

Сергей КУРБАТОВ

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗРАБОТКИ МЕЖДУНАРОДНЫХ УНИВЕРСИТЕТСКИХ РЕЙТИНГОВ 34

В статье рассматриваются современные западные подходы к теории, методологии и практике разработки международных университетских рейтингов, а также перспективы развития ситуации в этой сфере. Акцент делается на анализе негативных последствий современной, несколько несовершенной системы рейтинговой оценки университетской деятельности. Утверждается, что за десятилетие своего существования международные университетские рейтинги стали весомым инструментом влияния на образовательную политику, и соответствующая тенденция будет усиливаться в будущем.

Ключевые слова: университетские рейтинги, глобальные системы рейтингования, оценка систем рейтингования, методология разработки университетских рейтингов.

Мария НЕСТЕРОВА

ИНФОРМАЦИОННО-КОГНИТИВНЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ ЗНАНИЕВОГО ОБЩЕСТВА 40

В статье рассматриваются информационно-когнитивные технологии в системе высшего образования современного знаниевого общества. Основной принцип заключается в том, что информация не тождественна знанию. Под знанием понимается получение, владение и эффективное использование информации. И основной задачей системы высшего образования является предоставление подобного рода обучения. Информационно-когнитивные технологии должны базироваться на индивидуальных когнитивных стилях, согласно исследованиям нейронауки и актуальным социальным запросам.

Ключевые слова: высшее образование, знания, общество знаний, информационные технологии, когнитивные технологии, образовательные технологии.

НОВЕЙШАЯ НАУКА И СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Юрий КОРСАК

ВОЗМОЖНЫЙ ОТКЛИК ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ НА ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ 46

Детально рассмотрены понятия «номадизм» и «атомизация общества» в условиях начала третьей технологической революции, которая заменит индустриальные производства экологически безопасными нано-технологиями. Объяснена роль праукраинцев в том, что номады Азии стали большой угрозой для европейской аграрной цивилизации. Исследованы причины особой выразительности явления атомизации общества в Швеции. Сделан прогноз будущего и указаны желательные изменения высшего образования.

Ключевые слова: прогресс, глобальные явления, номадизм, генетическая память, праукраинцы, иммиграция, социум Швеции, третья технологическая революция, атомизация общества.

Анна МОРОЗОВА

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА СПЕЦИАЛИЗИРОВАННОГО ЖУРНАЛА КАК ИНДИКАТОРЫ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ ПРЕДМЕТНОЙ ОБЛАСТИ (НА ПРИМЕРЕ ЖУРНАЛА "ВЫСШЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ УКРАИНЫ") 52

В статье теоретически обосновано и представлено исследование ключевых слов корпуса текстов профессиональной научной периодики (на примере журнала "Высшее обра-

зование Украины"). Автор предлагает рассматривать разработанную им технологию как исследовательски-медиаобразовательную, то есть такую, которая может не только служить исследователям для выявления индикаторов предметной области и повышения эффективности научной коммуникации, но и может быть использована в учебно-воспитательном процессе для развития медиакомпетентности специалиста соответствующей предметной области. Наше исследование направлено на углубление профессиональных знаний и расширение педагогического инструментария преподавателя; а также на повышение эффективности преподавания дисциплин социально-гуманитарного цикла, относящихся к рассматриваемой предметной области соответствующего периодического издания.

Ключевые слова: научный медиатекст, медиакомпетентность, корпусная лингвистика, методы анализа научной периодики, исследовательско-медиаобразовательная технология, анализ ключевых слов, корпус текстов.

ГУМАНІЗАЦІЯ ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ

Вадим БЕРЕЗА

ПОЛИТИЧЕСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ И САМООБРАЗОВАНИЕ КАК ФАКТОРЫ
ПОЛИТИЧЕСКОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ 58

Демократические страны убедились в преимуществах существования специальных институтов политического образования. Украина только находится на пути их формирования. Поэтому ей необходимо максимально сосредоточить усилия на генерирование политической компетентности и ответственности граждан. Реализовать эту задачу можно преимущественно через общеобразовательные учреждения и независимые средства массовой информации. В то же время демократическое политическое образование должно воспитывать в личности не только гуманистические ценности, но и осознание прав и обязанностей, собственного места и роли в государстве. Каждый должен понять, что без действительно функциональной политической системы воля отдельной личности не может быть должным образом реализована.

Ключевые слова: политическое образование, политическое самообразование, политическая социализация.

Елена ЗАВАЛЬНЮК

ФІЗИЧЕСЬКА КУЛЬТУРА И СПОРТ В СТРУКТУРЕ ПАТРИОТИЧЕСКОГО
ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОСТИ 65

Как одна из важнейших сфер общества спорт несет на себе тяжесть присущих ему проблем. Особенно ощутимыми среди них – это вопросы коммерциализации и политизации спортивной деятельности. В то же время современный спорт является мощнейшим средством пропаганды, которая манипулирует чувствами спортсменов и болельщиков. Поэтому у спортсменов важно воспитывать не только крепкий соревновательный дух, но и высокие моральные качества. С этой позиции особенного внимания требует формирование в них чувства патриотизма, совести, человечности, собственного достоинства. Эта задача может быть успешно решена при условии системного развития спортивной отрасли в нашем государстве.

Ключевые слова: человек, образование, культура, спорт, спортивная деятельность, воспитание, патриотизм.

ЗАРУБЕЖНИЙ ОПЫТ

Бак МИРОСЛАВ

МУЛЬТИМЕДИА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ
СОВРЕМЕННОЙ ПОЛЬШИ 71

Информационные и телекоммуникационные технологии вносят существенные коррективы в развитие мировой образовательной системы. В русле этих образовательных процессов пребывает и современная Польша. Наиболее существенных трансформаций польское образование испытало в сфере введения новых организационных форм обучения «на расстоянии». И хотя польские ученые и педагоги неоднозначно оценивают систему существующего в стране мультимедийного и дистанционного образования, ее позитивный опыт не вызывает сомне-

ний. Исходя из этого, Украина может заимствовать опыт поляков не только относительно концептуального оформления стратегий развития дистанционного образования, но и его реального внедрения в отечественную образовательную систему. Статья посвящена рассмотрению использования мультимедийной техники и технологий в образовательном пространстве современной Польши.

Ключевые слова: человек, образование, информация, телекоммуникационные технологии, дистанционное образование, мультимедиа.

Мария ДЕБИЧ

ЕВРОПЕЙСКИЙ ПОДХОД К ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ

ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ 75

В статье проанализированы европейский подход к интернационализации высшего образования и процесс переосмысления интернационализации в ответ на изменчивую среду, в которой развивается высшее образование. Указано, что появление международных измерений в области высшего образования в условиях глобальной экономики знаний привело к глобализации интернационализации. Доказано, что Болонский процесс и европейское пространство высшего образования являются примерами евроинтернационализации.

Ключевые слова: высшее образование, интернационализация высшего образования, международное образование, евроинтернационализация, глобализация, мультикультурализм.

СТРАНИЦА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

Оксана ЯКИМЧУК

ФИЛОСОФСКО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО

ПРОСТРАНСТВА ТОТАЛИТАРНОГО ОБЩЕСТВА..... 81

Анализируются философско-психологические основания функционирования и развития пространства образования бывшего СССР. Там господствовала марксистско-ленинская идеология с ее фальшивыми символами, призывами, принципами. И хотя в отдельных моментах тогдашнего образования действовали определенные гуманистические и общечеловеческие сюжеты, в общем образовательное пространство было враждебным человеку и человечности, гуманизму и нравственности. Оно унижало человека, сводило его к понятию «винтика» в большом государственном механизме. СССР оказался неспособным к реагированию на вызовы времени обновления, а его распад обусловил изменения систем образования. Становление национальных пространств образования шло вместе с образованием независимых государств, которые нуждались в реализации национальных интересов, подготовке национально сознательных граждан именно через систему образования.

Ключевые слова: человек, образование, культура, воспитание, национальное пространство образования.

ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES

EDITOR IN CHIEF'S PAGE

Viktor ANDRUSHCHENKO

PHILOSOPHY IN THE EDUCATIONAL PROCESS: STATUS AND FUNCTIONAL DEFINITION 5

Pedagogical discourse initiated by adoption of the new Law of Ukraine "On Higher Education", has started with particular acuteness concerning free choice of various disciplines by students, such "eternal discipline" as philosophy turned out to be among them. The author rejects the attempts of some "reformers" to extract the philosophy from the educational process, as well as its limitations (philosophy) of the content and hours for its teaching. Philosophy is the basis of outlook and methodology of scientific knowledge, and therefore needs to be studied as a compulsory subject for training specialists of all specialties and directions. It is particularly important to study philosophy in a situation of Russia's aggression in Ukraine and a new redistribution of the world, inspired by Russia. Only person of high patriotic persuasion, ideological and professional training, a man brought up on national and universal values, which are formed on the basis of philosophy can stop aggressor. The author emphasizes the philosophy must be studied. The only question is what philosophy should be taught in Ukrainian universities? In author's opinion it is national and global, which states the idea of a man, his freedom and creative development.

Keywords: people, culture, education, philosophy, ideology, methodology, education.

CURRENT THEME

Volodymyr RIABCHENKO

THE PROBLEM OF QUALITY NATIONAL HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL REFORM: RETROSPECTIVE AND THE PRESENT POSITION OF THE IDEOLOGICAL AND COMPETENCE APPROACH..... 12

The basic reform of higher education in Ukraine that have been implemented over the last 35 years and their impact on the quality of higher education is analyzed. It is proved that the poor quality of Ukrainian higher education is caused by negative impact of social context on high school, in particular, local labor market demand for a nominal degree, formed as a result of protectionism for the incompetence, which in turn is a consequence of monopolization in political and economic spheres of society. Assumptions about the low efficiency of modern reform of higher education in the case of preserving the current system of social relations that blocks civilized competitive environment in Ukrainian society is substantiated.

Keywords: higher education, requirements, European Higher Education Area, content integration, competence, assessment, outlook, reform the labor market, shape and quality.

WE CONGRATULATE ON AN ANNIVERSARY!

Lyudmyla SOKURYANS'KA

A WORD ABOUT THE TEACHER..... 28

The article explicates the personality of Valentina Illarionovna Astakhova – a prominent Ukrainian scientist, founder of the national social science and education, doctor of History, professor. Her role in the development of such branch of the science of sociology as sociology of education in Ukraine and the former Soviet Union in general is analyzed. V.I. Astakhova's contribution to the conceptualization of continuous education, development of the theoretical foundations of civil and patriotic upbringing of students, to creating the concept of private education in the post-soviet space are highlighted. A special emphasis is made on her scientific, pedagogical and organizational talents.

Keywords: Valentina Illarionovna Astakhova, sociology of education, conceptualization of continuous education, development of private education.

PHILOSOPHY OF EDUCATION IN THE XXI-st CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES

Sergiy KURBATOV

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PERSPECTIVES FOR FURTHER IMPROVING OF INTERNATIONAL UNIVERSITY RANKINGS 34

The paper is devoted to analyses of contemporary Western approaches to theory, methodology and the practical issues of international university rankings as far as the further development of situation in this area. The author makes stress on negative consequences of contemporary, sometimes

imperfect, systems of ranking evaluation of university activities. During the decade of its existence international university rankings become influential tool of educational policy and this tendency would take place in the future.

Keywords: university rankings, global systems of ranking, evaluation of the systems of ranking, methodology of university ranking

Maria NESTEROVA

INFORMATIONAL-COGNITIVE TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF HIGH EDUCATION IN THE KNOWLEDGE SOCIETY 40

The article considers informational and cognitive technologies in the system of high education in the modern knowledge society. The main principle is that the information is not equal to knowledge. The knowledge is taking, possessing and efficient applying of the information. The main task of high education system is to provide this kind of education using the new types of technologies. The new cognitive and informational technologies should be based on the individual cognitive styles regarding neuroscience's researches and actual social demands.

Keywords: cognitive technologies, educational technologies, high education, informational technologies, knowledge, knowledge society.

MODERN SCIENCE AND CONTEMPORARY EDUCATION

Yurii KORSAK

POSSIBLE RESPONSE OF THE HIGHER EDUCATION TO TECHNOLOGICAL AND SOCIAL CHANGES 46

The concepts «nomadism» and «atomization of societies» in the conditions of the beginning of the third technological revolution which will replace industrial manufactures by ecologically safe nootechnologies are considered in details. The role of pra-Ukrainians in the fact that nomads of Asia became the big threat for the European agrarian civilization is explained. The reasons of special expressiveness of the phenomenon «atomization of society» in Sweden is investigated. The forecast of the future is made and desirable changes of higher education are specified.

Keywords: progress, the global phenomena, nomadism, genetic memory, pra-Ukrainians, immigration, society of Sweden, the third technological revolution, atomization societies

Anna MOROZOVA

SPECIALIZED JOURNAL KEYWORDS AS INDICATORS OF THE STATE OF TERMINOLOGICAL DOMAIN (ON EXAMPLE OF THE JOURNAL "HIGHER EDUCATION OF UKRAINE") 52

In this article it is theoretically proved and presented the research of key words of corpus texts in professional scientific journals on the example of the journal "Higher Education of Ukraine". The author offers to consider the developed technology as research and media educational. That is, as one that could not only serve researchers to identify indicators of subject area and for development of the efficiency of scientific communication, but also can be used in the educational process for the growth of media competence in relevant subject area. Our research is aimed at enhancing of university teachers professional knowledge and expand their educational tools; and to improve the efficiency of teaching social sciences and humanities subjects relevant to analyzed periodical subject area.

Keywords: research media text, media competence, corpus linguistics, scientific periodicals methods of analysis, research and technology of media, keyword analysis, corpus of texts.

HUMANISATION OF EDUCATION FOREIGN EXPERIENCE

Vadym BEREZA

POLITICAL EDUCATION AND SELF-EDUCATION AS THE FACTOR OF POLITICAL SOCIALIZATION OF THE PERSONALITY 58

Democratic countries have seen the benefits in the existence of special institutions for political education. Ukraine is only in the way of their formation. Therefore, it is necessary to focus on the generation of political competence and responsibility of citizens. This task can be primarily realized through educational institutions and independent media. At the same time democratic political education should cultivate in the personality not only humanistic values, but also awareness of the rights and obligations of their own place and role in the state. Everyone should understand that without really functional political system priorities of the individual cannot be properly implemented.

Keywords: political education, political self-education, political socialization

Olena ZAVALNIUK

PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN THE STRUCTURE OF PATRIOTIC

EDUCATION OF PERSONALITY..... 65

As one of the most important spheres of society sport carries the weight of its inherent problems. Especially noticeable among them are considered to be the ones connected with the questions of commercialization and politicization of sport. At the same time modern sport is a powerful tool of propaganda that manipulates feelings of athletes and fans. Therefore, it is important to educate the athletes not only a strong competitive spirit, but also the high moral qualities. From this position special attention is required in the formation of their patriotic feelings, conscience, humanity and dignity. This problem can be successfully solved due to systematic development of sports education in our country.

Keywords: people, education, culture, sports, sports activities, education, patriotism

FOREIGN EXPERIENCE

Myroslav BAK

MULTIMEDIA IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF MODERN POLAND..... 71

Information and communication technologies are making significant adjustments to the development of world educational system. Modern Poland is a part of this educational process. Polish education experienced the most substantial transformation in the introduction of new organizational forms "distance education ". And although the Polish scientists and teachers have different opinions assessing the system of multimedia and distance education in the country, its positive experience is beyond doubt. Based on this, Ukraine may borrow the experience of the Poles not only with respect to the conceptual design of strategies for distance education development, but its actual implementation in the national educational system. The article considers the use of multimedia techniques and technologies in the educational space of modern Poland.

Keywords: man, education, information and telecommunication technologies, distance education, multimedia.

Mariia DEBYCH

EUROPEAN APPROACH TO THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER

EDUCATION.....75

The article analyzes the European approach to the internationalization of higher education and the process of rethinking internationalization in response to the changing environment in which higher education is being developed. It is pointed out that the emergence of international measurement in higher education in a global knowledge economy has led to globalization and internationalization. It is proved that Bologna Process and the European Higher Education Area are examples of intra-European internationalization.

Keywords: higher education, internationalization of higher education, international education, intra-European internationalization, globalization, multiculturalism.

YOUNG SCIENTISTS' PAGE

Oksana YAKYMCHUK

THE PHILOSOPHY-PSYCHOLOGICAL BASES FOR EDUCATIONAL AREA IN THE

TOTALITARIAN SOCIETY 81

The philosophy-psychological bases for functioning and development of education area in the former USSR are analyzed. The Marxist-Leninist ideology with its false symbols, appeals, principles there dominated. There were certain humanistic and universal plots in that education, but in general educational area was hostile to the person and humanity, humanism and morals. It humiliated the person, reduced it to a concept of "small screw" for a big machinery of government. The USSR appeared to be incapable to react on challenges and innovations of the time, and its disintegration caused changes in education systems. Formation of national area of education went together with formation of the independent states which required realisation of national interests, to preparation of national conscious citizens through an education system.

Keywords: person, tutoring, culture, education, national area of education.

CONTENTS

EDITOR IN CHIEF'S PAGE Viktor ANDRUSHCHENKO PHILOSOPHY IN THE EDUCATIONAL PROCESS: STATUS AND FUNCTIONAL DEFINITION	5
CURRENT THEME Volodymyr RIABCHENKO THE PROBLEM OF QUALITY NATIONAL HIGHER EDUCATION IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL REFORM: RETROSPECTIVE AND THE PRESENT POSITION OF THE IDEOLOGICAL AND COMPETENCE APPROACH.....	12
WE CONGRATULATE ON AN ANNIVERSARY! Lyudmyla SOKURYANS'KA A WORD ABOUT THE TEACHER.....	28
PHILOSOPHY OF EDUCATION IN THE XXI-st CENTURY: SEARCH FOR PRIORITIES Sergiy KURBATOV THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PERSPECTIVES FOR FURTHER IMPROVING OF INTERNATIONAL UNIVERSITY RANKINGS	34
Maria NESTEROVA INFORMATIONAL-COGNITIVE TECHNOLOGIES IN THE SYSTEM OF HIGH EDUCATION IN THE KNOWLEDGE SOCIETY.....	40
MODERN SCIENCE AND CONTEMPORARY EDUCATION Yurii KORSAK POSSIBLE RESPONSE OF THE HIGHER EDUCATION TO TECHNOLOGICAL AND SOCIAL CHANGES	46
Anna MOROZOVA SPECIALIZED JOURNAL KEYWORDS AS INDICATORS OF THE STATE OF TERMINOLOGICAL DOMAIN (ON EXAMPLE OF THE JOURNAL "HIGHER EDUCATION OF UKRAINE")	52
HUMANISATION OF EDUCATION FOREIGN EXPERIENCE Vadym BEREZA POLITICAL EDUCATION AND SELF-EDUCATION AS THE FACTOR OF POLITICAL SOCIALIZATION OF THE PERSONALITY	58
Olena ZAVALNIUK PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN THE STRUCTURE OF PATRIOTIC EDUCATION OF PERSONALITY.....	65
FOREIGN EXPERIENCE Myroslav BAK MULTIMEDIA IN EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF MODERN POLAND	71
Mariia DEBYCH EUROPEAN APPROACH TO THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION	75
YOUNG SCIENTISTS' PAGE Oksana YAKYMCHUK THE PHILOSOPHY-PSYCHOLOGICAL BASES FOR EDUCATIONAL AREA IN THE TOTALITARIAN SOCIETY.....	81
INFORMATION, REVIEWS, ANNOUNCEMENTS ABSTRACTING REVIEW OF JOURNAL ARTICLES EDITOR IN CHIEF'S PAGE.....	87
Contents.....	94
To Authors Attention	95